

de/da

Nisan/Mayıs 2018
Sayı:2
10 TL

İki ayda bir yayımlanır.
Yerel süreli yayın.

İmtiyaz sahibi:
De Da Dergi Yayıncılık Limited
Şirketi adına Irmak Akman

Yönetim yeri: Ortaköy Mah.
Ahmet Adnan Saygun Cad.
No 66K/3
Beşiktaş, İstanbul

Sorumlu müdür: Irmak Akman

Dizgi ve tasarım:
Pelin Telyak

Kapak resmi:
Elif Mercan

Katkıda bulunanlar:
Pınar Yeşil Şenses, Çağdaş
Dedeoğlu, Ozan Şakar, Seçil
Bozdağ, Özge Taylan,
Canan Gündüz, Elif Mercan,
Mithat Erdoğan, Pınar Dönmez,
Ali Açıköz, Beril Açıköz.

Baskı: ER-AY Basım Hizmetleri
Limited Şirketi
100. Yıl Mah. MAS-SİT 1. Cad.
No:191-1 34560
Bağcılar, İstanbul
(0 212) 629 0640

Baskı yeri ve tarihi: İstanbul,
Mart 2018

Abonelik için:
De Da Dergi Yayıncılık Limited
Şirketi'nin
TR66 0006 2000 3570 0006 2932 42
numaralı hesabına yıllık abonelik
bedeli olan 50 TL'yi yatırmanız,
irmak@de-da-dergi.com adresine ise
adınızı, adresinizi, posta kodunuzu
ve aboneliğinizin hangi sayıdan
itibaren başlamasını istediğinizi
belirten bir E-mail göndermeniz
gerekmektedir.

Geçen yıl Ekim ayında, *Plos One* dergisinde bilimsel bir çalışma yayımlandı. Basında sıkça yer bulan çalışmanın bulgularına göre, son 27 yıl içinde Almanya'daki doğal koruma alanlarında yaşayan uçan böceklerin sayısı %76 azalmış. Böceklerin yok olmasının en büyük sebebinin, tarım alanlarında kullanılan böcek ilaçları olduğu sonucuna varılmış. Daha geçen hafta *the Guardian* gazetesinde yayımlanan bir başka haber ise, Fransa'da ülke genelinde ve geniş bir tarım bölgesinde yapılan iki ayrı çalışmanın sonuçlarını konu almıştı: Buna göre Fransa'nın kırsal bölgelerinde yaşayan kuşların nüfusu, son on beş yıl içinde üçte bir azalmış. Bazı türlerdeki kuşların sayısı, üçte iki oranında azalmış. Kuşların ölmesinin nedeni de, yedikleri böceklerin tarımsal böcek ilaçlarıyla yok edilmiş olması.

Yine *the Guardian* gazetesinde, Ocak ayında Oxfam vakfının ekonomik eşitsizlik ile ilgili araştırmasının sonuçlarını konu alan bir haber çıktı. Araştırmaya göre, dünyanın en zengin 42 insanı, dünya nüfusunun daha fakir yarısını oluşturan 3.7 milyar kişinin varlığı kadar varlığa sahip. 2017 yılında dünya nüfusunun daha fakir yarısının varlığında hiçbir artış olmamış. 2017'de yaratılan küresel zenginliğin %82'si, dünya nüfusunun en zengin %1'ine gitmiş.

Şu anda içinde yaşadığımız, ekonomik büyümeyi tek hedef olarak alan sistem, yoğun çevre tahribatına ve ekonomik eşitsizliğe yol açıyor. Bu sorunları teknolojik gelişmeler, yeni girişimler ve sosyal sorumluluk projeleriyle çözebilmiş gibi yapıyor, ama sorunlar gittikçe büyüyor.

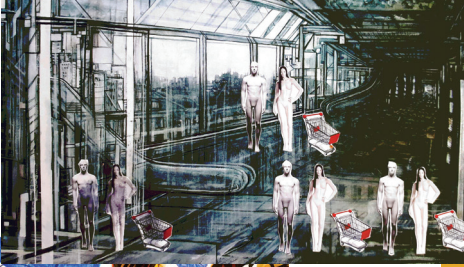
Bu sayıda, sistemin çevre tahribatını ve ekonomik eşitsizliği nasıl ürettiğini, bunların bir çözümü olup olmadığını ve çözümü nerede aramamız gerektiğini soruyoruz. Ve aslında şunu söylemeye çalışıyoruz: İnsanlar, diğer canlılardan daha özel ve değerli değil. Zenginler, fakirlerle aralarındaki uçurumu haklı çıkaracak kadar zeki, çalışkan ya da erdemli değil. Bizler, afişlerde kendi türünden başka hayvanları görünce hülyalara dalan, içinde yaşadığı sisteme kendini kaptırıp gitmiş, kendini çok akıllı zanneden ama aslında ufku çok dar bir hayvan türüyüz sadece. Aklımız bireysel tercihlerimizin toplamının ne gibi sonuçları olduğunu ve olabileceğini anlayamayacak, irademiz alışkanlıklarımızı değiştiremeyecek kadar zayıf. Sistem bizi birbirimize her alanda rakip ediyor, biz de onun çarklarını çevirip duruyoruz. Bu sırada dünyayı harap, birilerini daha da zengin ediyoruz.

Aklıma Yeni Türkü'nün eskimeyen şarkısı *Çember* geliyor. "Kendin içindeyken, kafan dışındaysa..."

Sevgiler,

Irmak

Neler var?

Ekolojik tarafta kriz var, ekonomik tarafta kriz var	7
Atık nasıl değerlenir?	13
Vicdan rahat değilse ne ekolojik olarak sürdürülebilir, ne ekonomik olarak	17
Hakim kozmolojinin iflası	23
Kırılma noktasındaki dünya	26
Kalabalıkların ortaklığı: lüks tüketim	30
Kapitalizm ve mekanın konotatif anlamı: mekan, beden ve yabancılaşma	33
Doppler olamayışlarımızın hikayesi	37
Stalin'in ölümü üzerine	39
Başka bir hayat mümkün...	41
Üç aylık	48
Sahil şeridi	51

Katkıda bulunanlar

Irmak Akman

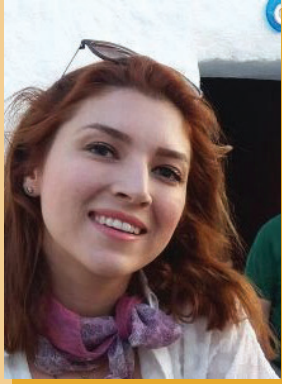
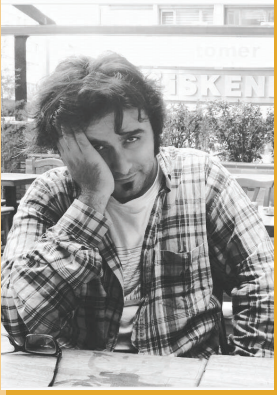
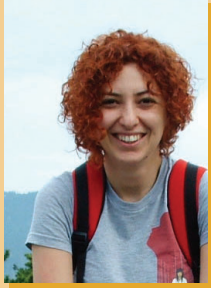
1984'te İzmir'de doğdu. Üniversite için gittiği Washington DC'de üç yıl, Münih'te bir yıl ve Londra'da dört yıl geçirdikten sonra 2010 yılında Türkiye'ye döndü. 2011'den bu yana İstanbul'da yaşıyor ve kurumsal bir şirkette araştırmacı ve danışman olarak çalışıyor. Şu sıralar son iki yıldır amatörce çıkardığı *de/da*'yı profesyonel bir yayına dönüştürmenin heyecanı içinde. Üç buçuk yaşında bir oğlu var.

Canan Gündüz

1984'te İzmir'de doğdu. Mesleki yurtdışı değişim programları ve zorunlu hizmeti dışında yaşamını İzmir'de sürdürdü. Özel bir hastanede göğüs hastalıkları uzmanı olarak çalışıyor ve bir yandan akademik çalışmalarını devam ettiriyor. Başından beri bir parçası olma şansını elde ettiği *de/da*'da amatör olarak ilgilendiği sinema ve müzik alanlarındaki yazarıyla ve eleştirel gözlemleriyle karşınıza çıkmaya devam edecektir.

Mithat Erdoğan

1984 yılının 3 Eylül'ünde Adana'da doğdu. İktisat okumak için 18 yaşında geldiği İstanbul'da dört yıllık üniversite hayatını takiben on yıl vergi danışmanlığı yaptı. Yerde bulunduğu kağıt parçalarını dahi çöpe atmadan evvel okuyacak merakla sahiptir. Sinefildir. 1996 yılından beri kesintisiz olarak mizah mecmualarını takip etmektedir. Şimdilerde Kayaköy-Fethiyede ikamet etmektedir.

Özge Taylan

1988'de Ankara'da doğdu. Şu anda ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora çalışmalarına devam etmekte, çalışmaları uluslararası politik ekonomi ve uluslararası ilişkiler teorileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Yakın zamanda tez araştırması için Seul/Güney Kore'de bir akademik dönem geçirmiştir. Aynı zamanda, fotoğraf eğitimine devam etmekte, sokak, belgesel ve çağdaş sanat fotoğrafçılığına özel ilgi duymaktadır. Birçok karma sergide yer almış, sinematografik anlar yakalamanın peşinde olan bir amatördür.

Beril Açıkgöz

1987'de Antalya'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği bölümünden mezun olduktan sonra üç yıl Fransa'da yaşadı. Burada jeoloji mühendisi olarak çalıştı ve Orsay (Paris XI) Üniversitesi'nde hidroloji alanında yüksek lisansını tamamlayarak Türkiye'ye döndü. Jeoloji mühendisi olarak özel bir firmada çalışıyor. Çalışırken sosyoloji eğitimini tamamladı. Şu aralar Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans tezini yazmakta ve dünyayı gezmeye çalışmakta.

Ali Açıkgöz

1987 Ankara doğumlu. Küreselleşme çalışmaları ve sosyoloji ile uğraşmışlığı var. Üniversite eğitimine Bilkent Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doktorası yapmaya çalışarak devam ediyor. İhtiyaç duyduğunda yazı yazıyor.

Pınar Yeşil Şenses

1984 yılında İzmir'de doğdu. Sabancı Üniversitesi'nde 'Biyoloji Bilimleri ve Biyomühendislik' alanında lisans eğitimini tamamlayarak üç yıl süreyle Dresden'de Max Planck Enstitüsü (MPI-CBG)'nde diyabet üzerine çalıştı. Biyomühendislik

alanında doktora eğitimini tamamladığı 2014'ten bu yana Ege Üniversitesi'nde araştırmalarına devam etmekte. Evli ve İzmir'de yaşıyor.

Pelin Telyak

1975 İstanbul doğumlu. Eskişehir'de sinema-TV okudu. Dizi ve fotoğraf çekimlerinde prodüksiyon asistanlığı yaptı. Birkaç yıl reklam ajanslarında çalıştıktan sonra kendi şirketini kurarak Sivil Toplum Kuruluşları için tasarım yapmaya başladı. İki yıldır Londra'da yaşıyor, çalışıyor ve kızıyla büyüyor.

Ozan Şakar

1983, İzmir doğumlu. Ortaöğrenimden sonra lise eğitimi için İngiltere'ye gitmiştir. London School of Economics and Political Science'ta ("LSE") felsefe ve iktisat lisansı sonrası Londra'da yatırım bankacılığı yapmıştır. Geçmiş dönemde kendi danışmanlık şirketini de kurmuş olan Ozan, halihazırda CFS Consulting yönetim kurulu üyesidir. Ozan, uluslararası medyaya politik ekonomi yorumculuğu da yapmaktadır. Hobileri amatör denizcilik, seyahat ve uluslararası mutfaklardır.

Seçil Bozdağ

1984 Ankara doğumlu. A.Ü. Siyasal Bilgileri Fakültesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul'a yerleşip iş hayatına karışan Seçil, bir buçuk yılı Londra'da olmak üzere on iki yıldır kurumsal bir şirkette uluslararası vergi danışmanlığı yapıyor. Son iki yıldır hayata ve insana dair sorgulamalarının artmasıyla felsefeye, psikolojiye ve spiritüel çalışmalara merak salmış, Türkiye'de ve dünyada alanlarında uzman olmuş farklı eğitimcilerle çeşitli atölyelere, seminerlere ve çalışmalara katılmıştır.

Çağdaş Dedeoğlu

Politik bilimci. Politik ilişkilerin

-özelinde doğadaki iktidar ilişkilerinin- dinler ve bilimler tarihi çerçevesinde eleştirisine ilgi duymaktadır. Leiden Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği araştırmaların ardından doktorasını politik ekolojiye odaklanan teziyle İstanbul Üniversitesi'nde (2015) tamamladı. İstanbul Arel Üniversitesi'nde yardımcı doçent olarak görev yaptı ve Florida Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmalarda bulundu. *Güvenliğin Doğası Doğanın Güvenliği* (2013) ismiyle yayımlanmış bir kitabı bulunmaktadır.

Elif Mercan

1990 yılında Tekirdağ'da doğdu. Kimya lisansı yaptığı yıllarda özel bir şirkete tişört tasarımları hazırladı. Mikro ve Nanoteknoloji alanında yüksek lisans yaparken araştırma görevlisi olarak çalıştı. O dönemlerden beri çeşitli kurumlara afiş ve logo tasarımları yapıyor, birkaç dergiye illüstrasyon hazırlıyor. Şu an Ankara'da ikamet ediyor.

Pınar Dönmez

1990 yılında İzmir'de doğan Pınar Dönmez, 2016 yılında yüksek lisansını Yaşar Üniversitesi İç Mimarlık bölümünde tamamladı. Çizimleri, dergi ve kitapların yanı sıra PD Artworks markasıyla dekoratif objelerin ve teksil ürünlerinin üzerinde yer almaktadır. Mayıs 2016'da "Ex-it Maternity" ile ilk kişisel sergisini açmıştır. Çeşitli markalarla işbirliklerini sürdüren Pınar Dönmez atölye çalışmalarına da devam etmektedir.

Ekolojik tarafta kriz var, ekonomik tarafta kriz var

Irmak Akman, irmak@de-da-dergi.com

Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Begüm Özkaynak ile bu sayının dosya konusunu konuştuk. Ekonomik büyümeye dayanan sistem, büyüyen ekonomik eşitsizliğe ve çevre tahribatına çare bulamıyor gibi görünüyor. Bu sorunlara nasıl çözüm bulunabilir? Eğer mevcut sistem içinde bu sorunları çözmek mümkün değilse, nasıl bir sistem kurmak gerekir?

Ana hedefi olarak büyümeyi alan sistem, çevreye verdiği zararın ve ekonomik eşitsizliklerin üstesinden gelebilir mi? Nasıl çözüm yolları bulunabilir?

Büyüme odaklı bir sistem içerisinde yaşıyoruz. 1970'lerde 80'lerde büyüme hem yoksulluğun, hem de çevresel sorunların çözümü için sihirli bir formül olarak görülüyordu. Kazan/kazan gibi. Hem büyüyeceğiz hem eşitsizliklerle ve yoksulluklarla mücadele edeceğiz hem de çevre sorunlarının çözümü olacak bu büyüme. Literatürde çevresel Kuznet

eğrisi var. Ters bir U. Tabii her zaman için büyümenin ilk başta belli sancıları olur, eşitsizlikler artar, sanayileşme süreçlerinde çevresel kirlilikler de yaşanabilir ama büyümenin son kerte bize getireceği ideal ortamda teknolojik gelişmelerle, büyümenin artı değeriyle çevreyle ekonominin dost olduğu bir ortam hayal ediyoruz. Ama ampirik çalışmalara ve gelişmiş ülkelerdeki çevresel etkilere baktığınızda bu doğru değil.

Çevresel etkiler tabii çok farklı tanımlanabilir, yerel su kirliliğidir, hava kirliliğidir, yerel göstergeler üzerinden bakabiliriz. Karbon emis-

yonları gibi çok daha global, küresel ölçekteki göstergelerden bahsedebiliriz. Çevre sorunlarının bir kısmı büyümeyle başka coğrafyalara ötelenebiliyor. Ya da başka zamanlara ötelenebiliyor. Gelişmiş ülkeler kendi coğrafyalarında bir takım iyileşmeler görüyorlar, yaratıyorlar. Ama bu şu demek değil: Onlar çevre dostu bir ekonomik düzen içerisinde yaşıyorlar demek doğru değil. Aslında var olan zararlar, çevre etkileri gelişmekte olan ülkelere ya da çok daha ileriye ötelenmiş oluyor. Küresel ısınmanın ciddi etkilerini bugün görmeye başladık gerçi ama ileride daha ciddi sorunları görüyor olaca-

ğız. O anlamda sorunuzun cevabı çok net bir hayır. Tabii ki büyümenin getirdiği verimlilik artışları var. Hep o konuşuluyor. Büyümenin getirdiği verimlilik artışıyla bir şekilde daha iyi teknolojilere sahip olabiliriz vesaire ama mutlak anlamda büyümenin çevre etkisinin azaltıldığını gözlemlememiz söz konusu değil.

Nasıl çözüm yolları bulunur diye baktığımızda, yaşadığımız ekonomik sistem çok ciddi anlamda ekonominin doğayla ilişkisini koparmış halde. Madde ve enerji akışı diyoruz. Ekonominin doğal kaynakları kullandığını ya da atık ürettiğini unuttuyoruz. O ilişkinin tekrar farkında olmamız gerekiyor bir şekilde. Ders kitaplarında ekonomiyi nasıl tanımlıyorlar? Firmalarla hanehalkları arasındaki bir döngü, bir akış ekonomisi. Hatta kapalı bir sistem gibi. Ama bu tabii çok geçerli değil. O anlamda şunun farkında olmak çok önemli: Bir üretim ekonomisi, reel ekonomi var, hanehalklarının kullanıldığı, işçilerin sınıfsal anlamda yer aldığı, firmalar var vesaire. Reel sektörü besleyen finansal sektör var. Ama bunun haricinde örneğin ekolojik ekonomi akımının farklı bir reel ekonomi tanımı var. Gerçekten doğayla bire bir aldı-verdi ilişkisi içerisinde olan bir ekonomi söz konusu.

Bizim üretim ekonomisini tekrar sosyalleştirmemiz ve bir yandan da çevreyle içselleştirmemiz gerekiyor. Çevreyi kullandığımızın tekrar tekrar farkına varmamız gerekiyor. Ama tabii bunların hepsi politik süreçler. Ekonomiyi nasıl kurguladığımız aslında politik bir motivasyondan kaynaklanıyor. Mümkün olduğunca çevreyle ilişkiyi unutturmak ve sistemi apolitik tutmak önemli. O anlamda çözüm yollarından bir tanesi tekrar bütün bu süreci politikleştirmek. Karar verme süreçlerinde tekrar söz sahibi olmaya çalışmak. Tabii şehirleşmeyle biz insan-doğa ilişkisini de kopardık.

Normalde ekonomiyi nasıl GSMH, işsizlik, enflasyon gibi göstergelerle tanımlamayı öğrenmişsek, ekonomiyi fiziksel göstergelerle tanımlamak da mümkün. CO2 emisyonları şimdi daha aşına olduğumuz bir kavrama dönüştü. Avrupa Birliği'nin web sitesinde her ekonomiyi GSMH'yla

tanımlamak varken bir de "material flow accounting" diyorlar, o ekonomi ne kadar madde ne kadar enerji kullanmış? Ekonominin ekosisteme ne kadar yükü var? "Environmental space" diyorlar, ekolojik ayak izi gibi farklı farklı fiziksel göstergelerle de ekonominin performansını ölçümlenmek mümkün. Bunları yaygınlaştırmaya çalışmak gerekiyor. Sizin şu an yaptığınız da öyle bir şey aslında. Bu tür bir konuyu dergide ele almak en azından belli bir okuyucu kitlesine ulaşmak açısından bence çok değerli. Aslında bu çok zamandır çalışılıyor, çok yeni kavramlar, konular da değil. Ama bir şekilde tarihsel süreç içerisinde ekonomi gerçekten çok kopmuş, üretim fonksiyonlarından doğal sermaye çıkmış, sadece insani sermaye ve üretim sermayesi hesaba katılmış. Halbuki aslında toprak, su, doğa var. Ama zaman içerisinde teknolojiye indirgenmiş bütün bunlar bir şekilde.

Bir de ekonomik eşitsizlikler var. Büyüme oldukça alt sınıflara da damlayacak, yatırım olacak, istihdam olacak deniyordu. Ama yapılan araştırmalar ekonomik eşitsizliğin gün geçtikçe arttığını gösteriyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Özellikle finansal sektörün gelişmesiyle hızlanan bir süreç. Eskiden sermaye sahibi ve işçi sınıfsal hareketleri üzerinden yürüyen bir eşitsizlik vardı, sistem büyük ölçüde eşitsizliğin ve artı değer üretimi üzerine kuruluydu. Ama özellikle küreselleşmeyle birlikte artık uluslararası şirketlerin sahiplerini dahi bilmiyoruz. Sahiplerinin el emekleriyle kurdukları bir şirketi sahipleri belli olmayan bir fon gelip satın alabiliyor. Finansal değerlemelerin, finansal sektörden kaynaklanan zenginliğin kaynakları çok bilinmiyor. Bir kısmı balon. O anlamda eşitsizlik artmış durumda.

Biz bu konuyu derslerde işlerken şu noktaya da değiniyoruz: Bir, değer zinciri içerisindeki eşitsizlikler var. Bir yandan da, çevre konusuna geri dönersek, farklı üretim süreçleri içerisinde risklerin ve maliyetlerin eşitsiz dağılımı var. Bu, "Global Unequal Exchange" olarak geçiyor.

Bir yandan uluslararası sistemde tarım ürünlerine verilen fiyatla çok daha yüksek artı değeri olan bir takım ürünlerin fiyat anlamında eşitsizliği söz konusu. Diğer yandan bu artı değeri fazla olan ürünler üretilirken hiç dikkate alınmayan bir takım çevre maliyetleri var. Orada da yaşanan eşitsizlikler var. Sadece kazanç eşitsizlikleri değil, sosyal anlamda, artı değer üretilirken yerel topluluklara çıkarılan bir takım maliyetler var. Dolayısıyla eşitsizlikler hem gelir tarafında, kazançlar tarafında var, hem de üretim süreçleri içerisinde çevresel anlamda var. Maden şirketlerini ele alırsak, maden şirketlerinin ürettiği artı değerler ve finansal piyasalardaki değerlemeleri dikkate alırsak, evet, o anlamda çok ciddi eşitsizlikler var, ama bir yandan da o maden şirketinin yerelde üretim süreci içerisinde yarattığı bir takım maliyetler var ki onlar hiç dikkate alınmıyor.

Bir de tabii bunu söylemek lazım. Eskiden ben, çevresel taraftaki eşitsizlikleri dikkate alırsak ya da onları düzeltmeye çalışırsak, bu bir şekilde sosyal eşitsizliklere bir reçete olabilir diye düşünürdüm. Yani çevresel iyileştirmeler bir takım yerel toplulukların sosyal taraftaki sorunlarına çözüm olabilir. Ama öbür türlü bakmak da mümkün. Amerika'da ya da genel dünya ölçeğindeki hareketlere bakıldığında şunu farkediyoruz: Çevre hareketi sosyal taraftaki eşitsizliği daha fazla dikkate almaya başlarsa, sadece çevresel kaygılarla değil, eşitsizlik bazlı, hak bazlı, sosyal haklar bazlı, o zaman belki daha iyi bir sinerji yakalanabilir. Sosyal eşitsizliklerle çevresel adaletsizlikler bir arada aslında. Birbirini besliyor.

Kalkınma, refah büyüme rakamlarıyla ölçülemez, başka göstergeler de dikkate alınmalı demiştiniz. Sizce nasıl hedefler belirlenebilir? İnsanların yaşam kalitesini ölçecek nasıl göstergeler olabilir ki, büyüme rakamlarıyla herkes için içinden sıyrılmasın?

Aslında öncelikle ekosistemin sınırlarını iyi anlamamız gerekiyor. Ekonomi sınırsız büyüyemez, onu

zaten ön kabul olarak düşünürsek, peki ne kadar büyüyebiliriz? Ekosistemin kendi içindeki dengesini sağlıklı bir şekilde koruyabilecek kadar. O zaman aslında bizim hedefimiz ekosistemin o sağlıklı döngüsünü sağlayacak bir ölçek. Aslında yapılıyor bu tür çalışmalar, bir takım biyolojik çeşitlilikle ilgili göstergeler olabilir, emisyonlarla ilgili göstergeler olabilir, okyanusların asidifikasyonu ile ilgili göstergeler olabilir. Bunlar fiziksel anlamda ekosistem ve çevre göstergeleridir.

Bir de sosyal tarafta mutlulukla ilgili, insanların refahıyla, gerçek refahıyla ilgili göstergeler olabilir, ki bu tür çalışmalar da yapılıyor. Belli bir ekonomik kişi başı gelirin üstünde, aslında bunun mutluluğa bire bir etkisinin artık olmadığını gösteren birçok çalışma var. Büyüme, gelir artışı eğer gerçek refaha dönüşmüyorsa gerçek refahın nelerle tanımlı olduğunu anlamak önemli. Onu da anlamaya çalışan çalışmalar var. İnsanlardaki aidiyet duygusu, güven, sosyal ilişkiler, aileyle geçirilen zaman, yaptığının anlamlandırılması, tabii ki de muhtemelen istihdam da önemlidir, ama insan yaptığı işe ne kadar anlam katıyor vesaire. Bu tür biraz da toplumun refahını, bire bir gerçek refahını, mutluluğunu ölçümleyen göstergeler olması lazım ki zaten ekolojik ekonomi içerisinde de böyle çalışmalar var: Biz GSYH'yı temel gösterge olarak alıyoruz ekonomik performans ölçümlemek için, ama GSYH çok anlamsız bir gösterge olabiliyor. Çünkü savaş zamanları artıyor. Savaş ekonomisiyle GSYH'yı artırabilirsiniz. Dolayısıyla aslında yapılması gereken onu unutup farklı göstergeler tanımlamak.

Ama tabii bir yandan da insanlara kolay anlaşılır mesajlar vermek gerekiyor. GSMH'nin herhalde sevilen tarafı o. Herkes hemen hemen tanımlı anlamış durumda. Yüzde üç büyüdük, yüzde beş büyüdük diye söyleyebiliyoruz. İnsanlar enflasyon, işsizlik gibi göstergelere de alışık. Dolayısıyla ekonominin başka performans göstergeleri de var. O zaman bizim ekonomiyi biraz daha ekonomi dışında farklı göstergelerle tanımlamamız lazım. Bu ekonomi büyümüş ama insanlara refah getir-

miş mi? Bir de eşitsizlikten, adaletten bahsettik. Gelir eşitsizliği artmış mı, azalmış mı? Çoğu zaman gelir eşitsizliğinde artış da gelebiliyor. Eşitsizlikle ilgili, çevre göstergeleriyle ilgili ve bire bir insanların, toplumun refahıyla ilgili güven endeksi olabilir. Göstergeler tanımlamak önemli.

Sürdürülebilirlik konusuna gelecek olursak... Sürdürülebilirliği nasıl tanımlıyorsunuz?

1980'lerden beri herkes sürdürülebilir kalkınma, sonradan sürdürülebilirlik kavramını benimsediği için içi biraz da boşaltılmış durumda. Zayıf ve güçlü sürdürülebilirlik ayrımları yapılmaya başlandı. Herkes benzer kavramları tek tek kendi çerçevesinden tanımlamaya başladı. Ben normal şartlarda çevresel sürdürülebilirliğin öncü olduğu, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğin bunun etrafında şekillendiği bir sürdürülebilirlikten bahsediyorum. Doğal sermayenin insani ya da fiziki sermayeyle birebir ikame edilemeyeceği bir sistem olması lazım. Kimileri "biz sonuçta ne olursa olsun teknolojik gelişmelerle doğal sermayeyi ikame ederiz, bir şekilde sorunları çözeriz, önemli olan sistemin sürdürülebilir olması, ekonominin sürdürülebilir olması," olarak da algılayabiliyorlar. Sürdürülebilirlik neyin sürdürülebilirliği? Benim için ekosistemin sürdürülebilirliği öncelikli olarak. Ve tabii ki toplumun refahının sürdürülebilirliği. Dolayısıyla mevcut sistem o anlamda hiç sürdürülebilir değil. Ekolojik tarafta kriz var, ekonomik tarafta kriz var.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı çok fazla kullanılır, 2000'lerde sürdürülebilir kalkınma çok revaçtaydı, 2010'lara gelindiğinde biraz "yeşil ekonomi"ye kaydı konsept. Yeşil büyüme, yeşil ekonomi. Circular economy, inclusive economy falan da diyorlar. Circular economy'e dögüsel ekonomi diyebiliriz. Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınma kavramından ziyade yeşil ekonomi kavramını kullanmaya başladı. Ama yeşil ekonomi kavramı da biraz muğlak. Neyi kastediyoruz tam yeşil ekonomiden? Ve büyümeyi yeşil ekonomi nasıl ele alıyor? Bu da soru işareti. Yeşil ekonomi-

nin içerisinde büyüme var mı, ne kadar var tam bilemiyoruz. Muğlak kalmasını tercih ediyorlar. Sistem biraz onu o şekilde istediği için. Tabii ki şirketler, projeler yeşil olmaya çalışmasını anlamında söylemiyorum, ama gerçek problemin özüne inmeyen yaklaşımlar olarak düşünmek mümkün. Genel olarak çevreyi sosyal sorumluluk projesi olarak ele almak geçiştirici bir yaklaşım olarak düşünülebilir. Ekolojik modernizasyon olarak da düşünülebilir biraz. Mümkün olduğunca sistemi yeşil yapacağız. En başta konuştuğumuz şeye dönmek gibi.

Bir de şöyle yaklaşımlar var: Bu projenin çevreye şu kadar zararı var, bunu biz ekonomik olarak hesaplayalım, bir parasal karşılığı olsun, sonra da o kadarlık miktarı biz bir sosyal sorumluluk projesi olarak çevreye yatıralım, gidip başka bir yerde ağaç dikelim. Green bir investment yapalım, yeşil yatırım olarak da geçiyor. Bu şekilde biz kendi verdiğimiz zararı nötrleştirmiş oluruz. Bu yaklaşıma göre şimdi biz ne yaptık, artılarla eksileri bir araya getirdik, o zaman hiçbir zarar vermemiş mi oluyoruz? Tabii ekosistem anlayışı bunu kabul etmez. Sizin kestiğiniz ağaçlarla sonradan geri yerine dikedğiniz ağaçlar aynı şey değil. Hep derler, ağaç dikmek, ormanlaşma anlamına gelmiyor, ormanın kendine ait, bambaşka bir ekosistemi vardır. Dolayısıyla bakış açısını değiştiren bir yaklaşıma ihtiyacımız var. Aynı sistem içerisinde biz devam edelim, projelerin zararlarının ekonomik karşılıklarına bakalım, gidelim sonra da benzer bir ekonomik karşılığa yatırım yapalım, bu yine aynı normal zihniyeti devam ettiren, sistemik bir dönüşümü getirmeyen bir yaklaşım. O yüzden temelde bizim sorunlarımızı çözümlenecek bir şey değil.

Tabii ki şirketler ekolojik anlamda farkındalıklarını artırırlar, ama önemli olan öncelikle çevre zararını en baştan vermemek. Çok çok daha önleyici yaklaşım. Bir takım projelere hiç baştan kalkışmamak. Bir maden projesi varsa o maden projesini belki belli bölgelerde hiç yapmamak. Bir takım petrol yataklarını kullanmama açmamak. Yerin altında bırakmak. Daha korumacı bir yaklaşım o

anlamda. Yani baştan sorunun ortaya çıkmasını önlemek.

Çevre konusunda bilinçlenmiş tüketicilerin taleplerini karşılamanın ötesinde, sizce yeşil ürünler çevre tabirbatını azaltabilir mi?

Biraz da iç rahatlatma. Bir de tabii şöyle de bir yaklaşım var. Çevre sorunlarını bireyci yaklaşımlarla çözmek eğilimi. O da aslında sistemin kendi içerisinde pazarladığı bir şey. Biz daha ekolojik ürünler kullanalım. Tabii ki önemli bir şey üretim biçimlerini desteklemek. Ama çözümü bire bir sadece “biz bireysel davranışlarımızı değiştireceğiz ve sistem değişecek,” diye de görmemek lazım. Sistemik sorunu da mutlaka ve mutlaka teşhis etmek, büyük resmi görüp ondan sonra bireylerin bu sistemik değişim içerisinde nasıl yer alabileceklerini anlamaları önemli. Tabii ki de çöpümüzü ayrıştıralım, lambalarımızı kapatalım, musluğu kapatalım ama sorunun temelinde bireyler yok aslında. Sorunun temeli çok daha geniş; devleti ve firmaları kapsayan, kapitalist düzen içerisindeki bir sorunsal. Dolayısıyla önce o teşhisi yaptıktan sonra çözümlerde bireylerin de rolünü tanımlamak olabilir. Ama baştan “çözümü sadece bireylerde arayacağız,” demek yine sistemin istediği bir şey.

“Devlet müdahale etmesin, fazla regülasyon yapmasın, bireyler zaten o bilinçe ulaşacaktır,” gibi bir görüş hakim herhalde.

Bireyler sistem içerisinde şekilleniyorlar. Siz altyapıyı götürürseniz insanlar çok daha hızlı ayrıştırır. Türkiye’de ayrıştırma yapmakla İngiltere’de ayrıştırma yapmak arasında dağlar kadar fark var. Sizin kapınıza gelip organik atığınızı, kağıt atığınızı, plastik atığınızı ayrı ayrı, ayrı günlerde topluyorlarsa, o zaman herkes doğal olarak ayrıştırmaya başlıyor. Ama siz bütün bu hizmetleri hiç götürmezken insanların tek tek evinde ayrıştırma yapmasını beklemek, bireyi ayrıştırmadığı için suçlamak, ya da yeterince çevre duyarlılığına sahip olmadığını filan söylemek tabii sorunu basite indirgemek oluyor. Ama tabii bu neoliberal

sistemin içerisinde var. Bireyler üzerinden yola çıkmak. Tercihler de bireyseldir - mikro düzeyden daha büyük resme ulaşma yaklaşımı. Ama bu doğru değil. Unutmamak lazım ki sistem de bireyleri şekillendiriyor. Hem tüketim alışkanlıklarıyla, hem yaşam alışkanlıklarıyla. Şu anda baktığımızda İstanbul resmen insanları AVM’lere yönlendiriyor. Yaşam alanı bırakmıyorsunuz siz. Diğer alanlara ulaşım imkanları vesaire kısıtlıken insanlar AVM’lere gitmeyi çok mu talep ediyordu da böyle oldu? Tavuk-yumurta ilişkisi gibi. Ama tabii bir yandan da bireysel düzeyde evet bir takım şeylere dur diyebiliriz. İnsanların tercihlerini tabii ki bilinçli yapmaları gerekiyor. Sistem onları alışveriş merkezine gönderiyor diye de hemen gitmemeleri lazım. Ama bireyleri suçlamak çok kolay bu anlamda.

Çoğaldıkça çok fazla tüketiyoruz, çok fazla kirletiyoruz, dünyaya zarar veriyoruz gibi geliyor. Kalkınma ekonomistleri arasında nüfus kontrolüyle ilgili tartışmalar sürüyor mu, yoksa bu tamamen bireysel bir tercih olarak mı görülüyor?

Nüfus bütün denklemin içerisinde önemli bir kalem. Şöyle, genelde çevre etkisinin bir denklemi var. Bu denkleme IPAT de deniyor, çevre etkisini, nüfus, ekonomik refah ve teknoloji belirliyor. Yani sizin nüfusunuz az olabilir ama ekonomik refahınız, tüketiminiz çoktur, ya da teknolojiniz çok iyidir dolayısıyla çok da önemi yoktur nüfusun. Nüfus projeksiyonlarına bakıldığında dünya dokuz milyar mı olacak, on iki milyar mı olacak çok önemli. Ama anlaşılan 2050’lerde nüfus beklendiği kadar artmayabilir. 12 milyarı zaten bulmayabiliriz. Bu bir takım otomatik trendlerden aslında. Şehirleşmeyle ilgili, eğitimle ilgili... Nüfus artışları beklenenden daha hızlı düşüyor sistemde. Muhtemelen evet, nüfus artışlarını beslemeye çalışan bir takım politik yaklaşımlar da var. Nüfus o anlamda çok hassas bir konu. Belki tüketim vesaire daha kolay eleştirebiliyoruz ama kimse nüfus konusunda açık açık bir şey diyemiyor. Biraz ırkçı söylemlere,

kim nüfusunu azaltacak vs. tartışmalarına da dokunduğu için. BM’in raporlarına bakın, nüfus çok hassas bir konudur. Çok daha rahat bir şekilde üretim-tüketim ilişkilerinin değişmesi lazım denir, ama nüfus artışında sadece bir takım trendler verilir. Bire bir Afrika’da nüfus azaltılmalı gibi ya da Çin, en hızlı nüfusu artan ülkeler vs. olarak düşünülen yerlere dair çok spesifik şeyler söylenmemeye çalışılır. Irkçı bir yere doğru da gidebilir. Genel, daha global ölçekteki çalışmalarda tabii nüfus önemli. Küresel ısınmayla ilgili projeksiyonlarda da nüfusun ne kadar olacağı hep konuşulan bir şey. Ama anlaşılan o ki düşünüldenden daha hızlı düşüyor artışlar. Ne yapılırsa yapılsın da azalan artışı artırmak çok kolay değil. 2.1 yenileme oranı var. Onun altına düştü mü bir kere, geri döndürmek çok da kolay değil. Ama denklemin kesinlikle parçası.

Eğer mevcut sistem içindeki büyük sorunları çözmek mümkün değilse, nasıl bir sistem kurmak gerekir?

Kapitalizmin tehlikesi, yeşil ajanda gibi birçok konuyu kendi bünyesine alıp, her şeye çözüm olabilecekmiş hissiyatı vermesi. O hissiyatla da aslında sorunların ötelenmesine sebep oluyor. Hep konuşulur, kapitalizmin sonu yeşil devrimden geçer mi? Çevre sorunları kapitalizmin sonunu getirir mi? Birçok insan küresel ısınmaya umut bağlamıştı, küresel ısınma artık geldi, burada, ama biz hala piyasa ekonomisiyle, kotalarla, “pazarlanabilir izinler”le, karbon piyasalarıyla bu işi çözeceğimizi düşünüyoruz. Daha çok konuşulan konular bunlar haline geldi sistem içerisinde. Karbon piyasaları kuruluyor, burda şirketler hala kar elde etmeye çalışıyor. Yeşil yatırımlar, yeşil bonolar filan çıkar oldu. Dolayısıyla sistem ne olursa olsun kendini sorunlara da adapte edip çözümlüş gibi sunuyor... Aslında sorunların devamını getiren bir takım çözümlerle oyalıyor herkesi. O anlamda dönüşüm nereden gelecek, nasıl gelecek, çok ayaklı bir şey bu. Zaten sürdürülebilirlik literatüründen dönüşüm literatürüne de kayış var. Geçiş diyorlar, dönüşüm diyorlar. Dönüşüm çok ayaklı. Biz Türkiye’de

aslında dönüşümü sürdürülebilirlik yönünde değil de ters yönde yaşıyoruz.

Tabii kurumlar var, sistemin içerisinde dönüşmesi gereken kurumlar var. Devlet-toplum ilişkisinin yeniden tanımlanması, devlet-firma ilişkilerinin yeniden tanımlanması. O anlamda yeni bir sistemden bahsediyorsak kurumların dönüşümünden, karar alma süreçlerinin dönüşümünden bahsetmemiz lazım. Tabii karar alma süreçlerini safdilli bir şekilde tutup bugün varolan güç dengeleri içerisinde addetmemek, tanımlamak lazım.

Bir yandan insanlar ve örgütler var, farklı örgütlenme şekilleri var. Kooperatifler var vs. Onların bir gücü var. Bugün baktığımızda birçok yerel hareket var, o yerel hareketlerden aslında kurumsal dönüşüm yönünde bir baskı uygulanıyor. En azından öyle bir umut var. Yerel hareketlerin rolü herhalde daha büyük kurumların dönüşümüne yönelik bir baskı oluşturmak. Firmaların da yeşil söyleme dönmeleri böyle bir baskının sonucu belki. O anlamda yerel hareketlerin çevresel adalet söylemi çok önemli. Çok ciddi ortaklıkları var o anlamda. Yerel hareketler sadece varolan projeye karşı durmuyorlar, aynı zamanda kendi alternatiflerini de ortaya koyuyorlar. Bu alternatif kimi zaman sadece "bırakın ben bu şekilde yaşamak istiyorum" da olabilir. İlle de böyle çok vizyoner bir alternatif de sunmaları gerekmiyor. Ama kendi yerel bölgesinde yerel topluluğunda balıkçı, çiftçi olarak yaşamak istiyor olmasını haykırması bence çok değerli bir şey.

Onun ötesinde bir de bizim çok kanıksadığımız kalkınmacı söylem ve ona alternatif iyi yaşam söylemleri var. Nasıl diyelim, diskur, söylemin kendisi, biz ne diyoruz, kalkınma muasır medeniyete erişmek midir? Pek öyle değil. Farklı farklı medeniyetler tanımlamak mümkün. İlle de bizim modernizasyondan anladığımız şekilde bir medeniyet olması gerekmiyor. Latin Amerika'da falan daha yaygın, ama bizim daha az aşına olduğumuz iyi yaşam söylemleri var. Çok daha basit, küçük, kendi içinde iyi yaşam söylemleri var. Bunlar da normal şartlarda çok

değerli. Ama tabii böyle sadece yerel hareketlerden bir sistemik dönüşüm olacak, sadece kurumları değiştirerek sistemik dönüşüm olacak, sadece söylemi değiştirerek sistemik dönüşüm olacak demek zor; o sistemin üç ayağı olması gerekiyor. Kafa yapısını da değiştirmek gerekiyor. İnsanların kalkınmadan ne kastettiğini, medeniyetten ne kastettiğini, kafa yapısını değiştirmek mutlaka ve mutlaka gerekiyor. Onun dışında işte örgütlenmeler, yerel hareketler çok önemli. Ve tabii yerelin kendi yaşam alanına dair karar verme sürecinde hakim olması. Tepeden inme, "böyle olmalı şöyle olmalı" şeklinde değil de, insanların sistemi kontrol edebilmesi. Söz hakkı olması. Bir de tabii hak temelli aslında. Belki öyle bakılabilir. Bugün aslında hak temelli bakmıyoruz. Bugünkü sistem çok da hak temelli değil. Sistemi hak temelleri üzerinden tanımlayacağız desek belki otomatikman dönüşebilir bir takım şeyler. Çevre hakkıdır, yaşam hakkıdır, su hakkıdır... O hak temelli sistem üzerinden yürümeye başlasak belki birçok sorun baştan ortaya çıkmayacak ya da daha kolay çözümlenecek. Hem sosyal eşitsizlikler hem çevresel adaletsizlikler üzerinden.

İnsan doğasına en uygun sistem kapitalizm ise, geçişin ve insanlığın kaderi buymuş deyip kaderimize razı mı olmalıyız?

İnsan doğasına en uygun sistemin kapitalizm olduğu iddiası aslında büyük bir yalan. Normalde psikoloji bunu yıllardır zaten söylüyor. Şimdi deneysel iktisat da bunu kendi içinde söylemeye başladı. Tabii iktisadın kendi içinden bunun çıkması, söylenmesi ayrıca önemli. Biz bunu bilmiyor muyduk diyenler de var, zaten biliyoruz diyenler de var ama deneysel şekillerde tekrar tekrar kanıtlanması değerli. O anlamda insanlar sadece bencil ve akılcı davranıyor yaklaşımı çok doğru değil. Tercihlerin verili olduğu, herkesin aynı olduğu filan, bunların hepsi aslında o modelin varsayımları. Biz o modelin varsayımlarını fazlaca gerçek zannediyoruz. Bu çok doğru değil. Deneylerde mesela insanların hakkaniyet duygusuna ciddi anlamda önem verdiklerini görüyorsunuz.

Bir şey hakkaniyetli değilse kendileri kazançlı dahi çıkacak olsalar reddedebiliyorlar. Daha adil bir bölüşüm isteyebiliyorlar. Kendileri de zarar görecektir dahi olsa bundan. Mesela bu çok önemli bir bulgu. İnsanlar çok irrasyonel de davranabiliyorlar. Çok verici davranabiliyorlar. Karşılıklılık önem kazanabiliyor.

Nasıl bir ortamda karar verdikleri önemli. Siz insanlara piyasa mekanizmasını dayatırsanız onlar da tüketici şapkalarını takıp o şekilde karar verebiliyorlar. Tercihlerini aslında piyasa belirliyor. Ama siz insanların bir sisteme vatandaş gözüyle bakmasını sağlarsanız ve onlara o vatandaş sorumluluğu, bilinciyle yaklaşımları gerektiğini devamlı söylerseniz, bazı şeylerin ayıp, etik olarak çok yanlış olduğu herkes tarafından kabul görmeye başlarsa, insanlar da kendi davranışlarını ona göre şekillendirmeye başlıyorlar. Sigara içmek Türkiye'de ne kadar hızlı bir dönüşüme uğradı normal şartlarda. Kapalı bir ortamda sigara içiyor olmak, kimsenin kendisi içiyor bile olsa kabul etmediği ve karşısındakine saygı gereği mümkün olduğunca yapmamaya çalıştığı bir davranışa dönüştü. Organ ticareti yapmıyoruz değil mi, ya da insanlar çocuklarına parasal bir değer biçmiyor. İnsan hayatı, organlar, sağlıkla ilgili konular etik olarak belli parasal değerlemelerin yapılmadığı, piyasa mekanizması içinde düşünmediğimiz konular. Doğayı da biz aslında bu şekilde düşünüyor olabiliriz. Bu şekilde düşünmüyor olmamız için bir sebep yok. Sadece bunu nasıl kurguladığımızla bağlantılı bir şey. İnşallah daha ciddi çevre sorunlarına maruz kalmayız ama doğanın değerini, kıymetini biraz daha iyi bilmeye başladığımız bir noktada uçağa binmek de çok ayıp bir şeye dönüşebilir. Piyasa mekanizması bizi neye teşvik ediyor, uçağa bindim şu kadar CO₂ saldım, bunun parasal karşılığı olarak şunu ödersem ya da şu kadar ağaç dikersem sıfır emisyon olmuş olabilir vs. Bir noktada insanların birbirine uçağa bindiğini söylemekten çekindiği, uçakla haftasonu tatiline gitmenin bir statü göstergesi, övünülecek bir şey olmaktan çıkıp, bunların çok tukaka çok ayıp olduğu bir düzene de dönebiliriz normal şartlarda.

de/da

Bir de şöyle bir şey var, sistem size karbon emisyonu pazarı kurarsa siz diyorsunuz ki, zaten böyle bir pazar var, ben almazsam başkası alacak. Demek ki bunu almak normal. Dolayısıyla ben bunun parası neyse veriyorum. Ve vicdani sorumluluktan kurtulmuş oluyorsunuz. Parayı verdim, artık vicdani sorumluluğum da yok. Karşılığını ödedim çünkü. "Right to pollute," karbon emisyon pazarında bir şey almak aslında bir hak almak gibi bir şey. Parasını verdim hakkı aldım, kirletme hakkı. Ama sonuçta kirletme hakkı diye bir şey yok. Nasıl birini öldürme hakkı yoksa, kirletme hakkı da olmamalı. Dolayısıyla yanlış bir şeye yanlış deyin. O yanlış şeye hak tanımlamayın, yanlış yanlış olarak kalsın. Sonuçta yapıyor olabilir ama yanlış diyelim biz ona ve sınırı orada çizelim. Siz bunu piyasa ekonomisiyle meşurlaştırdığınız noktada o zaman sorun olmaya başlıyor. Ve sistem de bunu çözüm olarak getiriyor. Halbuki tam tersi siz sorunun temel kaynağını, ateşi beslemiş oluyorsunuz bu şekilde.

Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Umudu yitirmemek lazım. Ben doktora tezim sürecinde sürdürülebilir kentleşme de çalıştım. Ama şunu görüyorsunuz, kentsel mücadele, kırsal mücadele hepsi çevre olarak baktığınızda bir bütün. O anlamda

sorunları bütünsel görmek lazım. Ayırmamak lazım, çünkü hepsinin temel kaynağı aynı. Çevre ihtilafları da böyle, maden ihtilafları, nükleer karşıtı hareket, hepsinin bence önemli bir rolü var kendi içerisinde, genel resim içerisinde oynadıkları. Ama çok fazla birbirinden ayırıştırıp bölmek de lazım. Ortaklıkları yakalamak önemli. Bir de şu herhalde önemli, normal şartlarda çevre hareketinin diğer hareketlerle de, sınıfsal hareketlerle, kadın hareketiyle de bir şekilde konuşması lazım. Çünkü aslında gelinen noktada herkes aynı sistemik problemlerden muzdarip. Ve onu bir şekilde çözmeye, dönüştürmeye çalışıyor. Hem çevre hareketleri kendi içerisinde, hem de diğer hareketlerle mümkün olduğunca sinerjiyi yakalamak gerekiyor. Çünkü çok zor zaten yapılmaya çalışılan şey. Her bir hareket kendi içinde biricik ama mümkün olduğunca büyük resmi ve ortaklıkları görmek önemli.

Atık nasıl değerlendirilir?

Pınar Yeşil Şenses, pınar.yesil@yahoo.com

Ege Üniversitesi Çevre Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇEVMER) Müdürü ve Biyomühendislik Bölüm Başkanı Prof. Dr. Nuri Azbar ile atıktan değerli ürün eldesi, çevre bilincinin geliştirilmesi yolunda atılan adımlar ve sürdürülebilirlik konularını konuştuk.

Modern kapitalizm sağ olsun, kendini ekonomik büyümeye adanmış bir düzende yaşıyoruz. Teknolojiyi geliştirip satanından tutun da son tüketiciye kadar doğaya yüz çevrildiği bir dönemdeyiz. Böylesine dizginlenmesi güç bir tüketim çağından geçerken atıktan değerli ürün eldesi fikri nasıl ortaya çıktı?

Sanayi Devrimi'yle birlikte, özellikle 1950'li yıllardan sonra, üretimle beraber tüketim alışkanlığımız da arttı. Tabii ekonomik refahla beraber de insanların konforlu yaşama erişim

şansları oldukça yükseldi. Özellikle A.B.D. ve Avrupada... Ki Türkiye bunların içerisine hızlı bir şekilde dâhil oldu. Enteresan bir ülkede yaşıyoruz. Asgari ücretle yaşayan, buna rağmen en lüks cep telefonlarıyla gezebilen, bir taraftan da parasının hesabını bilmeyen, multitrilyoner insanlar var. Tüketim ihtiyaç olmaktan çıktı, hoyratça bir para harcamaya döndü. Hatırlıyorum, çocukluğumda 15-20 sene kullandığımız elektronik eşyalar varken şimdi yeni modeller çıktıkça, "Hadi bunu tükettik, atalım" der olduk. Ekonomik refahla ve artan tüketim alışkanlığı ile birlikte

tüketilen malzemenin atığa dönüşmesi de kaçınılmaz hale geldi. Atığa atık gözüyle bakıldığında problem başlıyor zaten. Atığa kaynak gözüyle bakıldığında iş bir anda tersine dönüyor. Bir dezavantajı avantaja dönüştürmek mümkün. Özellikle geri dönüşüm-geri kazanım süreçleriyle, (3R deniyor ('Recycle', 'Recover', 'Reuse' ('Geri Dönüştür', 'Geri Kazan', 'Yeniden Kullan')) atığın bir değer olduğunun bilincine varıldı ve 'sürdürülebilirlik' kavramı devreye girdi. Şu sıralar sanayide 'atık borsası' diye bir kavram gelişti mesela.

Nedir atık borsası?

Nasıl borsada birçok ürün veya şirket satılabiliyorsa, atık da artık borsaya girdi. Türkiye'de de belli başlı sanayi odalarında bu uygulama var. Sizin atık olarak gördüğünüz, hatta tehlike arz ettiğini düşündüğünüz unsurlar, başkası için bir hammadde. Mesela çözenler. Bunlar çoğunlukla son derece kanserojen, toksik malzemeler ama başka bir sanayici için kaynak oluşturabiliyor ve ekonomik değeri var. Atığa baştan savılması gereken bir malzeme olarak bakıldığında, bertaraf maliyetleriyle birlikte ciddi bir ekonomik sorun olduğunu görüyoruz. Sadece yasal bir sorun değil yani, ekonomik de bir sorun. Ama atığa 'kaynak' penceresinden baktığınız anda o atık artık size baş ağrısı olan bir malzeme olmaktan çıkıp bir yan ürün haline dönüşebiliyor. Bunu teşvik edecek, altını besleyecek süreçlere ihtiyaç var. Bunlar

de/da

da bahsettiğim atık borsaları veya çevre farkındalığıyla yapılan üretim ve tüketimler.

Çevre farkındalığıyla yapılan üretimler demişken sizin de çalışma konularımız arasında olan biyorafineriden biraz bahsedelim. Öncelikle, neden 'biyo'rafineri? Nasıl bir anlam yüklüyor bu biyo- takısı?

Rafineri denince akla gelmesi gereken, sürdürülebilir olmayan, başta fosil yakıtlar (petrol ve doğal gaz) ve petrol bazlı, çevreye zararlı, binlerce zehirli kimyasal. Biyorafinerideyse rafineriden elde edilebilecek tüm kimyasal veya benzeri ürünlerin aslında biyolojik kökenlilerle elde edilebilmesi durumu var. Kaynağı biyolojik olabilir, süreç/üretim biyolojik olabilir. Yani, yaşayan organizmalardan (bitki, hayvan, mikroorganizma farketmez) istifade etmemizi sağlayan bir seçenek biyorafineri.

Biyoyakıtlar, petrol gibi fosil yakıtlara ideal bir alternatif gibi lanse edilmiş olmalarına rağmen yaygınlaş-

malarının önünde bir takım engeller var. Özellikle mısır, şeker kamışı gibi ekin kaynaklı üretimlerin hem gıda fiyatlarında artışa hem de ormanların talanına neden olduğu öne sürülüyor. Siz bu konunun geleceğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Biyoyakıt hususunda sürdürülebilir tarım çok önemli. Şimdi siz kalkıp da biyoyakıt üreteceğim diye buğday ektiğiniz alanları yok eder, ormanları talan ederseniz kaş yaparken göz çıkarırsınız. Doğru rotalar seçilmesi lazım. Biyoyakıtlar arasında yer alan ve yaygın olarak kullanılan biyogazın çok daha çevreci olduğunu görüyoruz. Üretimi daha atık odaklı. İşin bir de ekonomik boyutu var. Fosil yakıtlar biyoyakıtlara göre çok daha ucuz kalıyor. Bu, organik domates üretmeye benziyor. Milyonlarca ton hasat yapabildiğiniz geleneksel domatesin yanında organik domates üreteceğim dediğiniz zaman haliyle üretimleriniz düşüyor. Hormon, zirai ilaç kullanmadığınız, daha doğal yöntemlerle uğraştığımız için masraflarınız artıyor. Biyoyakıtların

ayakta kalabilmesinin tek yolu devlet teşvikleri. Avrupa'ya baktığımız zaman, örneğin Almanya biyogaz konusunda lider konumda. Sadece elektrik ve ısı üretimi için değil, toplu taşımada da doğal gaz eşleniği bir yakıt olarak kullanıyorlar. Biyokütle tabanlı (biyogaz) toplu taşımacılık sistemlerine geçilmesinin önünde bir engel yok. Ben, kişisel olarak, 2005'ten bu yana 'Çöple ve Çamurla Çalışan Otobüsler' kavramı üzerine farkındalık yaratmaya ve başta İzmir Büyükşehir Belediyesi olmak üzere ilgili belediyelerin dikkatini çekmeye çalışıyorum.

*Çok enteresan gelecek bu son cümle-
niz okuyuculara.*

Bunu deme sebepim şu: Örneğin İzmir'i ele alalım. İlimizde her gün 4000 tonun üzerinde çöp çıkıyor. Ve her gün 2000'in üzerinde toplu taşıma aracı şehri dolaşiyor. Artık İZBAN ve metroyla beraber tramvay da aktif hale getirildi ama hâlâ fosil yakıt kullanan otobüsler var. Oysa, atık gözüyle baktığımız çöp, arıtma tesislerinden çıkan biyokütleyle

Çizim: Pınar Dönmez

(çamur diyoruz ona) birlikte bu otobüslerin hepsinin yakıtını karşılar. Büyükşehir belediyesinin satın aldığı elektrikli otobüslerin elektriğini de karşılar. Hatta üstüne metronun en az bir aylık elektriği de çöpten sağlanabilir! Bu yolla, baştan savılması gereken, atık gözüyle baktığımız bir malzeme döner dolaşır karşımıza ekonomik değeri olan çevre dostu bir çözüm olarak çıkar. Sürdürülebilir toplumların tek seçeneği de bu olsa gerek.

Aslında değerlendirilmeye muhtaç inanılmaz bir potansiyele sahibiz;

Aynen öyle. Türkiye enerji açısından fakir ve dışa bağımlı ama bir o kadar da yüksek bir potansiyele sahip. Kendi kendimize yetebiliriz, hatta Avrupa'ya enerji satabiliriz. Bunu değerlendirmiyoruz. Kendimizi meşhur çizgi karakter 'Varyemez Amca'ya benzetiyorum ben. Doğru uygulanmak koşuluyla bizim rüzgar enerjisine, güneş enerjisine ve hidroelektrik santrallere ihtiyacımız var. Güneş enerjisi dediğimiz zaman, örneğin Almanya'da güneş panelleri çok yaygın ama efektif ışımaya süreleri yılda 3 ay. Türkiye'de bu süre tam 9 ay. Ama biz güneş enerjisini nerede kullanıyoruz? Yazıklarımızda düş almak için! Hâlbuki bütün evlerde güneş enerjili çatı sistemlerine geçilmesi lazım.

Yakıt konusuna geri dönecek olursak petrol denince akla kaynakları arasında olduğu plastik de geliyor. Dünya çapında bir 'anti-plastik' hareket söz konusu. Onlarca yıldır paketleme sektörünün göz bebeği haline gelmiş plastik artık çoğu insan tarafından eleştiriliyor. Ekolojik dengeye verdiği zarar ayrı problem, içerdiği bisfenol A'nın sağlık üzerine etkileri (tartışmalı da olsa) ayrı problem. Petrol rezervlerindeki azalma nedeniyle sürdürülebilirliği keza öyle. Nedir bizim bu plastikten çektiğimiz?

İnsanoğlu 1950'lerden beri 9 milyar tondan fazla plastik üretimi yapmış. Devasa bir rakam! Ve bunun sadece %9'unu geri kazanmış. %12'sini

yakmış, ki bu da son derece tehlikeli. Hangi şartlarda gerçekleşmiş bilmiyoruz. Geri kalanlar sürekli bir yerlere istiflenmiş ve sonunda kendilerini okyanusta bulmuşlar. Plastikten oluşmuş adalar, vücudunu plastik sarmış canlılar var! Evet, plastik belki çok konforlu ve ergonomik ama işe bir de çevreci gözüyle bakmamız lazım.

Alternatifimiz var mı?

Araba lastiğinden poşete kadar birçok plastiğin biyoteknolojik yöntemlerle üretilebildiğini ve üretim ömrü dolduktan sonra hurdaya çıktığında da doğada biyolojik olarak parçalanmaya uygun hale getirilebileceğini artık biliyoruz. Bizim de bu konuda TÜBİTAK tarafından desteklenmiş ve plastik sanayinin önemli aktörlerinin dikkatini çekmiş çalışmalarımız oldu. Poli (trimetilen tereftalat) (PTT) denilen, araba parçalarından evdeki poşetlere kadar her yerde kullanılabilen, plastiğin hammaddesi olan bir biyopolimeri (1,3-Propanediol (PDO)) biyolojik olarak, çevre dostu mikroorganizmalar yardımıyla elde ettik. Bakterilerin bünyesinde büyüeyen plastik hammaddeleri de var. Alternatif çok. Doğa bize bunların hepsini bahşediyor. İyi algılamak ve gözlemek gerek. Yalnız, gözlemlerken gözdeki kataraktı kaldırmak lazım.

Çevre konusuna biraz da Türkiye özelinde bakalım. Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) 1995-2016 yılları arasında belediye atık miktarlarını açıkladığında gördük ki kişi başı belediye atık miktarında ülke olarak bir miktar düşüş yaşamışız. Bu iyi haber. Ancak işin bir de bertaraf kısmı var. Bu konuda ne durumdayız?

Türkiye'de atığın %99'u aslında depolama sahalarına gidiyor. İzmir'deki Harmandalı gibi... Kişi başı günlük ortalama atık miktarımız 1-1,5 kilogram civarında. Ekonomik olarak daha gelişmiş ülkelere doğru gidildikçe bu rakam önemli ölçüde artıyor. Türkiye'nin 80 milyon nüfusu olduğunu düşünürsek yılda ortalama 30 milyon ton atık çıkıyor.

Yani, yılda kişi başı yarım tona yakın atık çıkarıyoruz. İşte bu atığın en büyük kısmı depolama sahalarına gidiyor, 'gözden uzak, gönülden irak' yöntemiyle depolanıyor.

Depolama sahalarının belediye çöplüğünden farkı ne?

Belediye çöplüğü ve depolama sahaları aslında aynı yerler. Tek fark şu, depolama sahaları teorikte deponi tekniğine uygun şekilde tasarlanmış ve yapılandırılmış (30-40 metrelik çukur alanlar tercih ediliyor), yağmur ve sızıntı suyuna karşı korumalı alanlar. Bu alanlarda aynı zamanda sızıntı suyunun arıtılması, çürüme sonucu açığa çıkan metan gazının bacalarla toplanması ve hatta jeneratörlerle bu gazın yakılarak elektrik eldesinde kullanılması da söz konusu.

Peki ya pratikte?

İzmir, İstanbul, Ankara gibi büyükşehir belediyelerinin belediye çöplükleri bu teknik gereksinimleri, ideal olmasa da en iyi şekilde karşılayan depolama sahalarına sahipler. Ancak ekonomik gelişmişlik sıralamasında daha geride kalan belediyeler çöpleri belediye çöplüğü adı altında seçtikleri vahşi depolama alanlarına istifliyorlar. Şu an Türkiye'nin %50'den fazlası maalesef böyle.

Bir de tabii tehlikeli atıklar var. Bu atıkların yönetimi son derece hassas bir konu. Tehlikeli atık oluşumunun en aza indirilmesi ve oluşan atıkların en düzgün şekilde bertaraf edilebilmesi için atık üreticilerine ne görev düşüyor?

Tehlikeli atığın tanımı tam 13 tane parametreyi kapsıyor. Radyoaktifinden tutun da harlayıcı, parlayıcı, patojen... Bunların bir tanesi bile o atıkta mevcutsa bu atığın hemen kentsel atıktan ayrılması ve özel olarak işlem görmesi gerekiyor. Hastanelere baktığımız zaman tonlarca tıbbi atık çıkıyor. Eğitim-araştırma kurumlarında tonlarca kimyasal çıkıyor. Çevre Bakanlığı tıbbi atıkları birebir denetliyor ama üniversitelerin diğer birimlerinde yeterli denetim yok. Biz üniversitede beş yıl önce

örnek olması açısından bir çalışma başlattık. Üniversite çalışanlarına eğitimler verdik. Tehlikeli atıkların ayrılması, kimliklendirilmesi, ayrı istasyonlarda depolanması, ana istasyona çekilmesi ve son olarak da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan lisans almış yetkili firmalarla bertaraf gönderilmesi aşamalarını sıkı bir şekilde denetliyoruz. Artık diğer üniversiteler de bu sistemi kurmak için bizden destek talep ediyorlar. Aslında tehlikeli atık konusunda bir de kimsenin görmediği bir tehlike var. Evlerde kullanılan klorak vb. temizlik malzemeleri, böcek öldürücüler, piller, floresanlar, kartuşlar da çok önemli birer tehlikeli atık.

35 sene önce yürürlüğe girmiş bir Çevre Kanunu'muz var. Ve bu kanunda 'sürdürülebilir çevre' terimi geçiyor. Tanımında gelecek kuşaklar için çevresel değerlerin her alanda korunmasından bahsediliyor. Gelecek kuşak diye tanımlanan kuşak hâlibazırda geldi ancak maalesef çok da sağlıklı bir çevreden bahsetmek mümkün değil. Mevzuatta ya da uygulanmasında sıkıntılar olduğumu düşünüyor musunuz?

Geçmişten bu güne önemli bir yol kat edildi, ama hâlâ çok eksiklerimiz var. Avrupa Birliği'ne katılım için çevre müktesebatına uyumun sağlanması bir ön koşul. Bunun faydalarını gördük. Büyükşehirlerde bu uyum süreciyle ilgili adımlar atıldı ancak bunu Türkiye'nin geneline yaymak lazım. Belediye başkanlarının vizyoner olması son derece önemli. Çevre maalesef uzun yıllar yanlış bir bakış açısıyla ölü yatırım olarak görüldü bu ülkede. Hâlâ da bu şekilde görenler var. Çok bilindik bir laf ama "Eğitim şart". Sanayide de, sorumlu olduğu ya da üzerine çalıştığı üretim veya hizmet ne ise buna odaklanmış ama çevresel bir takım unsurları göz ardı eden çok fazla sanayicimiz var. Şu anda Cumhurbaşkanlığı'nın da özel olarak desteklediği Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na ait bir "Sıfır Atık" projesi var. Tüm kurumları kapsayan bir proje bu. Bahsettiğimiz bu depolama sahalarından uzaklaşma, geri dönüşüm-geri kazanım

stratejilerini teşvik etme üzerine çalışılması planlanıyor.

Anladığım kadarıyla asıl sıkıntı uygulamada...

Evet. Aslında kanunlar var. Kanunda ambalaj atığının ayrı toplanması gerektiği belirtiliyor mesela ama uygulamaya gelince sıkıntı başlıyor. Kanunlara sırt dönülüyor, kanunsuzluğa göz yumuluyor. Şu an sadece büyük alışveriş merkezlerinden ve sanayilerden toplanıyor ambalaj atıkları. Belediyeler, çoğu apartmana atıkların ayrılması için teknik altyapı sağlamıyor. Teşvik edecek, motive edecek bir sistem yok; korkutacak bir ceza da yok. Bir takım pilot çalışmalar var ama yıllardır pilotun üstüne geçemediler! Gönüllülük esasına dayalı bir sistem var. Hava kirliliği açısından bakacak olursak dar gelirli ailelerin kışın ne yaktığı muamma. Kömür alamayan aileler çocuk bezi, lastik terlik vb. plastik malzemeler bile yakabiliyor. Bu ailelere düşük maliyetlerle biyoyakıt verilebilir. Atıkları "atalım, kurtulalım" zihniyetinden bir an evvel kurtulmamız lazım. İlkokullarda çevre derslerinin verilmesi, farkındalığın artırılması lazım. Birleşmiş Milletler'in bir sloganı var, "Tek Gezegen". Neredeyse 10 trilyon galaksi olabileceği öne sürülüyor. Bunların içerisinde matematiksel olarak, onlarca Dünya benzeri gezegen olduğu tahmin ediliyor ama şu an elimizde somut bir tane var. Değerini bilmek lazım.

Bir yanda "Tek Gezegen" diyen bir Birleşmiş Milletler, diğer yanda hem Kyoto Protokolü'nü imzalamaya yanaşmayan hem de fellik fellik alternatif gezegen arayan bir A.B.D. var!

İnanılmaz bir ironi, evet. Kyoto Protokolü'nü imzalamayan, muaf tutulan ama bir yandan da bu protokolü ilgilendiren konularda devasa salımları olan ülkeler var. A.B.D., Çin, Hindistan gibi. Çin'e baktığımızda mesela devasa bir sanayi var. Neredeyse her gün bir termik santral açacaklar! Kömüre dayalı bir enerji politikaları var. Aslında çok enteresan bir ülke onlarınki, iki uç noktada yaşıyorlar. Bir yandan termik santral

açıyorlar, öte yandan da dünyanın en büyük solar panellerini, rüzgar santrallerini yapmanın peşindedir. Avrupa bilinçlenme yönünden hepini geçmiş durumda. Yalnız, çevre problemini bir kova olarak düşünürsek yandaki deliği Avrupa tıkayabiliyor belki ama bir bakıyorsunuz kovanın dibi çıkmış.

Son olarak, ÇEVMER'in faaliyetlerinden de biraz bahsedelim istiyorum. Ege Üniversitesi'nin 5 yıllık bir geçmişe sahip "Yeşil Kampüs & Sürdürülebilir Üniversite" çalışması ve bu çalışma kapsamında oluşturulmuş bir stratejik planı mevcut. Konulan hedefler doğrultusunda ne kadar yol kat edildi?

Biz topluma örnek olmak isteyen bir kurumuz. O yüzden bir "Yeşil Kampüs & Sürdürülebilir Üniversite" vizyonumuz var. Oluşturulan stratejik planın içerisinde Rektörümüz ve Rektör Yardımcılarımızın önderliğini yaptığı, çevre odaklı üniversite yönetiminden tutun da sürdürülebilirlik farkındalığının artırılmasına yönelik eğitim çalışmalarına kadar her şey var. Temel hedefimiz 'sıfır karbon' ve 'sıfır atık'. Karbon ayak izimizi çıkardık. Binalarımızı kendi atıklarını özütleyebilen, doğa dostu malzemelerle inşa edilmiş akıllı, yeşil binalara dönüştürmek istiyoruz. Kampüs içerisinde fonksiyonel botanik bahçeleri ve sulak alanlar yapmak mümkün. Su hasadımızı arttırmak istiyoruz. Çevre dostu ulaşım kapsamında bisiklet yollarının artırılması, elektrikli ring seferlerinin yapılması planımız var. İki yıldır da sessiz sedasız uluslararası 'GreenMetric' sertifikası alıyoruz. Çevre Bilimleri Anabilim Dalı'nda ve ÇEVMER'de de çevre nosyonuna sahip yönetici adaylarının yetiştirilmesi ve bu insanların birer nefer olup yurdun dört bir yanına dağılarak gittikleri yerlerde çevre kültürünü tohumlamaları için var gücümüzle çalışıyoruz.

Vicdan rahat değilse ne ekolojik olarak sürdürülebilir, ne ekonomik olarak

Irmak Akman, irmak@de-da-dergi.com

Arkadaşlarımızın tavsiyesiyle haftasonunu geçirmek üzere gittiğimiz, Kocaeli'nin Kandıra ilçesinin Kıncılı Köyü'ndeki Narköy, İstanbul'un çevresinde sık sık görmeye başladığımız butik otellerden farklı bir yer. 14 odalı otel ve restoran, 120 dönümlük organik tarım çiftliğinin sadece küçük bir bölümünü işgal ediyor. Çiftlikte turlar ve doğa gezilerinin yanında "doğada olmak, permakültür, ekmek/reçel yapımı, kompost atölyesi, kendi bahçeni yap" gibi eğitimler de düzenleniyor. Narköy'de geçirdiğimiz haftasonunda çiftliğin kurucusu Nardane Kuşçu'yla tanışma imkanı bulduk ve kendisine Narköy, sürdürülebilirlik, konvansiyonel ve organik tarım hakkında sorular sorduk.

Sizce sürdürülebilirlik adına yürütülen projeler işe yarayacak mı, yoksa yine büyümeye hizmet eden yatırım fırsatlarından ibaret mi kalacak?

İkisi de var. Bir, şu anki ekonominin sürebilmesi adına çarpıtılmış bilgiler var. Yoldan çıkmasaydık organik tarıma ihtiyacımız olmazdı. Yola girmek için belli bir disiplin gerekiyor, bu da organik tarım. Ben hatırlıyorum o zamanları, sertifikaya falan gerek yoktu. Zaten doğayla uyumlu olarak yapılıyordu. Dünyayı beslemeye yetmeyeceğini söylüyorlar. Bu asla inandırıcı değil. Doğal tarım, organik tarım, yabancı bitkilerin de korunmasıyla dünyayı pekala doyur-

abilir. Bu arada gözardı edilen başka bir durum da var. Mesela küçük aile çiftlikleri ya da kadın çiftçiliği, evin bahçesinde yetişen ürünler, bunların hiçbiri rakamlara yansımıyor. Sadece büyük şirket tarımı üzerinden konuşuluyor. Biz de şirketiz bu arada. Ama daha farklı. Bu kayıtdışı kısım şehirdeki insanları besliyor. Köydeki annesi babası gönderiyor. Anneler ev civarına yakın yerlerde küçük alanlarda yetiştirdikleri için tarhanasından bulguruna kadar, salçasına kadar her şeyi yapıp gönderiyor. Hem sağlıklı hem de para ödemelerine gerek yok. Nesi varsa çocuklarına ulaştırıyor. Artı bunları küçük küçük satarak harçlık yapıyor onlara. Okuyana, askere gidene... Üstelik atalık tohumları bu kadınlar muhafaza ediyor büyük çoğunlukla. Bir miktar da erkekler muhafaza ediyor. Az sayıda erkek bu küçük tarımı ciddiye alırken, daha çok kadın ciddiye alıyor çünkü elindeki işini yaparken onu da ekliyor onu da yapıyor. Bu göz ardı edilmiş bir kısım ve böyle çok fazla var. Küçük aile çiftçiliğinin ve kadın çiftçiliğinin muhakkak korunması gerektiğine inanıyorum. Diğerlerinde de verilen rakamlar doğru değil. Gıda üretiminin büyük çoğunluğu çöpe gidiyor. İlaveten toprak zamanla kısırlaşıyor konvansiyonel tarımda. Burda kaybettiğimiz yabancı bitkilerden söz ediyoruz, toprağın öz çocuklarından.

Araştırmalar tarım ilaçları yüzünden böceklerin de sayısının hızla azaldığını gösteriyor.

Pestisidler herbisidler... Sağlık sorunlarını beraberinde getiriyor, sağlık harcamaları artıyor. Kim ne kazanıyor ne kaybediyor daha temiz bir yerden bakmak lazım. Hani dışardan biri olarak. Benim başıma gelseydi diye bakmak lazım. Para satın aldığı şey kadar kıymetli. Gerekli mi gerekli. Bazı arkadaşlar moda olduğu için yapıyor olabilir, ama moda olduğu için yapıyorsa bile yapmasından yanayım. Çünkü yiyip içtiğinde, eli toprağa dokunduğunda kalemi doğru yazmaya başlar. Eski bir Türkmen atasözüdür: Eli toprağa değmeyenin yüreği yanmaz, yüreği yanmayanın kalemi doğru yazmaz, derler. Sonra dünyamızın büyük çoğunluğunun bitki dünyası olduğunu biliyoruz. Fotosentez yapıyorlar nefes alıyorlar. Sağlıklı nefes, oksijenli nefes. Kazanımları sadece kilo boyutunda alamayız, metre boyutunda alamayız. Dolayısıyla küçük aile çiftliklerinde yine şöyle bir şey var. İki tane ineği vardır gübresini de kullanır sütünü de kullanır yeri gelir etini de temin eder, ama bir şeyi konvansiyonel yapmaya başladığınızda ne alıyorsunuz, neye mal oluyor, gelecek kuşaklardan neler çalışıyor, neyi borçlanıyoruz? Böyle sorular geliyor benim aklıma. Ve o rakamlar da gerçek değil. Doğal tarım yaptığınızda, hatta hiç toprağı işlemeden yaptığınızda daha çok ürün almanız mümkün. Otların içinde kalanlar daha uzun süre verimlilik sağlıyor. Bu paradigmaları kırmak durumundayız. Dediğiniz riskler var mıdır, vardır. Fakat doğanın neslini devam ettirme içgüdüğü bütün canlılarda olduğu gibi insanda da var. Özellikle çocuk sahibi olduysak birdenbire fabrika ayarına dönüyoruz. Çünkü onlara bazı şeyleri vermeyi içimiz

kaldırmıyor. Ve bilinç artıyor. Bu çok kıymetli. Bu dünyanın her tarafında böyle oluyor. Ama bu arada zaiyatlar var mı, var. Bir takım projelere kanlanlardan, intihar eden çiftçilerden tutun da, bütün dünyada oluyor bu. Ben açıkçası umudumu muhafaza etmekten yanayım. İyilikler çoğalsın diye. O çocukları sevdiğim için. Bunu borçlu olduğumuzu düşünüyorum.

Siz burayı kurmaya nasıl karar verdiniz?

Yine söz konusu olan çocuklar. Bir de benim geldiğim orijin ve içinde yetiştiğim kültür. Bizim geçmişimiz geleceğimizi de yapılandırıyor. Ben bir çiftlikte doğdum. Bir kadının yönettiği bir çiftlikte. Babam da babaanneme yardım ederdi. Tabii orada kadın çiftçiliği yine farklıdır diyeceğim, kadın çiftçiliği önce ailesini beslemek üzerine kuruludur. Hele savaş sonrasında çevresini obasını köyünü sonra cephedeki askerini diye gider. Yani "şu kadar tohum alayım bunu çoğaltırım"dan önce ihtiyaç görmeye yöneliktir. Benim babaannem de kurda kuşa aş olsun diye atardı. Pamuğun içinden karpuz

koparırdık, bamyaya toplanırdı, gölde balık avlanırdı. Adana'da Ceyhan'ın bir köyünde. Anneannem hem şehri hem köyü bilen bir kadındı. Güzel yemekler yapardı. Bize dağları yaylaları gezdirirdi. Çukurova çok sıcak olduğu için herkes yaylaya çıkar, biz Yörük milleti durmayız illa çıkarız. Hep diyorum Harvard'a gitsek illa ki yaylamızı ve toprağımızı isteriz biz. Öyle bir şey. Dolayısıyla yetiştirilmiş bu. Şehre taşındığımızda köyle, yaylayla irtibatımız sürdü.

Bizim zamanımızda ilkokul öğretmenleri bile Köy Enstitüsü mezunuydu. Ortaokulda özel bir okulda okudum. Evimize bütün dünyadan insanlar gelirdi. İnsanı öğrenme şansım oldu. Üstüne Öğretmen Okulu 72 mezunuyum. Köy Enstitüsü geleneğini devam ettiren okullardı. Şu anda en konforlu okul dediğimiz okullarda olmayı köy okullarında biz yapıyorduk. Uygulama bahçeleri vardı, bir sürü şeyi kendimiz üretiyorduk. Şimdi Makers Club iyi ki kuruldu. Çocukların doğayla bütünleşmesi, orada öğrenmesi, üretim gücü... Bunlar normal olandı. Okul bahçesinde koşması oynaması normal olandı. Ama öyle bir zaman

geldi ki, okul bahçeleri beton oldu, önüne geçemedik. Kitaplıkların kapıları kilitliydi teneffüse çıkmak yoktu. Veliler de öğretmenler de o sınav bu sınav diye kendinden geçti. Çocuklar teneffüste oynayıp düşemediler bile. Düşükleri zaman betonda düştüler dizleri dağıldı. Bu benim adalet duyguma aykırıydı. O gün bu düş kuruldu.

Bu arada hayatım boyunca tohum topladım. Tam olarak niye topladım bilincinde değildim. Ektim, çoğalttım, ektim, çoğalttım. Bir gün burada belgesel çeken bir arkadaş sorduğunda tam olarak idrak ettim. Hocam sizin için tohum nedir dedi. O köyde kurulan büyük sofralarda hep birlikte yemek yemekti, köyde balık avlamaktı, bayramları eğlenceli geçirmektir. Tohumlar bozulduğunda, bu endüstriyel tarım girdiğinde insan tarlalara gidemez oldu. Çocukların okul bahçesinde koşmadığı gibi. Bir de aklımda sosyal dayanışma vardı. Bunlar çok uzun uzun anlatılabilir şeyler. Ben bunları geri getirmek istedim. Bir yandan da emekli olduğumda Nar Eğitim'in temeli olan eğitim firmasını da o çocuklara destek olmak için kurdum. Bir eğitim ve organik tarım çiftliği kurmak istiyorum. Aileler gelsin, çocuklar gelsin, ilgilenenler gelsin, kurumlar gelsin, hep beraber bir kere fabrika ayarlarına dönelim. Bir kere ezberi bozalım. Bakalım neler

oluyor. Benim başlangıcım böyle.

Biz niye bir düş kurarız? Niye bir vizyonumuz olur? Değerlerimiz zarar gördüğünde, temel değerlerimize ulaşmak için. Motivasyonum onlar. [Yakınımda oynayan çocukları gösteriyor.] Onların buna hakkı var. Anne-babalar, kurumlar da buraya gelirse onların da hakkı var elbette ki. Hep birlikte göz göze birbirimize bakarak iletişim kurabileceğimiz ve ezber bozan, deneyime dayalı eğitimler yapabileceğimiz bir yer olsun istedim. Hain emellerim bunlardı. Ailem de bunları çok sevdi. Hep beraber yaptık.

Tohum odasında kardeşinizin anlattıkları ve odanın kendisi çok ilginç geldi bize. Oda, yüzlerce çeşit atalık tohumu saklıyor. Çiftçilerimizin çoğu konvansiyonel tarım yapıyor; ithal tohumla, kimyasal gübreyle, ilaçlara alışkınlar. Ürettikleri ürünler organik ürünlere, doğal ürünlere göre çok daha ucuz. Bu sistemin içinden nasıl çıkılabilir?

Kaşıkçı Elmasıyla Beyoğlu Taşını kıyaslamayı istiyorum. Acaba satın aldığımız kadarını yiyor muyuz o ürünlerden? Maddi durumu iyi olmayan insanlar doğal ürünlere köylerde aileleri varsa ulaşabiliyorlar. Bu önemli. Bir de biz o gıda zannettiğimiz şeyin çoğunu çöpe atıyoruz.

İlaveten o para çiftçinin aldığı para değil. Realite bu. Çünkü 50 kuruşa aldıklarını bize beş liraya satıyorlar. Araçları çıkartsınlar aradan.

Ama çiftçilerin çoğu bu sisteme çok alışkın gibiler.

Kanser oranı en çok bu çiftçiliği yapan arkadaşların arasında yüksek. Çok ciddi sıkıntılar var. Alışkın değerler, zorunda kalmış durumdadır.

Devlet politikaları da bunu teşvik ediyor, değil mi?

Tohumculuk Yasası'na bakmak lazım. Yemek yiyen herkesin görevidir Tohumculuk Yasası'na bakmak. Biz kendi kendine yetebilen bir ülkeydik, nasıl bu hale geldik? Bunu sadece bu 15-20 yıllık döneme mal etmenin de doğru olmadığını düşünüyorum. Ben demokrasiye inanırım, çok partili sisteme de inanırım ama Marshall Yardımı gireli kaç yıl oldu diye bakmak lazım. Köy Enstitülerini kaldırılmalı kaç yıl oldu? Kimin eliyle kaldırıldı diye bakmak lazım. Tohumculuk Yasası ne zaman çıktı, 2018'de nereye gidiyor diye bakmak lazım. Biz okumuş-yazmışların milletimize borcu var. Biz bunları incelemek durumundayız ve destek vermek durumundayız. Doğrudan üreticileri tanımak durumundayız. Çoğu çöpe gidiyor o gıda dediğimiz şeylerin, ki tam gıda değiller. İlaveten o çiftçiler de para kazanmıyor.

Konvansiyonel çiftçilik yapan da kazanmıyor. Hep beraber el ele verip en azından gıdada bağımsızlık için mücadele vermeliyiz. Çünkü gıda bağımsızlığı çok kıymetli. Stratejik bir şeyden bahsediyorum, bir tek bizim başımıza değil, bütün dünyanın başına geliyor bu.

Her şeyi ithal ediyoruz;

Her şeyi ithal ediyoruz, çok pakete giriyor, çok yoldan geliyor. Karbon ayak izi çok. Dünyayı mahvediyoruz. Bu doğru değil, adil değil. O hayvanlara da eziyet. Doğaya da eziyet. Doğadaki çeşitlilik de kırılıyor. Artık bunları dosdoğru ifade etmemiz gerekiyor. Mesela ben okullarda, evlerde çocukların bunları yemesini istemiyorum. O kadar steril bir kadın değilim, illa çok steril olsun diye düşünmüyorum, öyle bir fantezim yok, ama daha iyisi olmalı. Örneğin oradan İy Tarım'a geçilebilir, kontrollü olarak yapılabilir. Aracılara bir dur demek lazım. Çünkü aracı emeği çekmediği için kıymetini bilmiyor. Çiftçiye parasını zamanında ödemiyo. Orada da çiftçiyi yaşatamıyoruz. İthalatla ihracatı asgaride dengelemeyince, ekonomi nereye gider? Bunu da sormamız lazım.

İthal ettiğimiz ürünler, yetiştirebileceğimiz ürünler, öyle değil mi?

Bakın ben çok basitçe maş fasülyesinden örnek vereyim. Maş fasülyesinin Anadolu'daki adı Çin börülcesidir. Orta Toroslar'da, güneyde yetiştirilirdi, her yerde kullanılırdı. Biz ne yapıyoruz şimdi ithal ediyoruz. Neydi zorumuz bizim? Anadolu'nun hikayesi buğdayla koyun, gayrısı oyundu? Şimdi ikisini de ithal ediyoruz.

Topraksız tarımı bile bazen bunlara tercih edersin doğru yapılırsa. Ama doğrusu şudur, torunum Ali var, bir zencefili suyun içinde çimlendirdim görebilsin diye, baktı baktı bir gün, "babanne su maması yetmiyor toprak maması istiyor bu," dedi. Onlar biliyorlar. Şimdi daha dürüst hesaplamalar yapmalıyız. Gıda yurtdışında da pahalıdır, ama taneyle alır, hepsini tüketir, kabuğuna kadar kullanır. Kompost yapar. Pazar yerlerindeki değerlendirilir. Elimizi vicdanımıza koyalım. Eğer vicdan

rahat değilse ne ekolojik olarak sürdürülebilir, ne ekonomik olarak. Son kapının önünde durur. Son kapı adaletle açılır. Adalet mülkün temeli diyor ya, sistemin temeli adalettedir. Böyle yürümez bu sistem.

Ama Marshall Yardımları'ndan beri bu böyle gelmiş. Devlet hep endüstriyel tarıma yönelmiş.

Tüketicinin bir gücü var arkadaşlar. Almazsanız yapamazlar. Fransa'ya giremiyor, niye, almıyorlar. Bir anda Kokopelli çiftçileri, bir tane sandviç firması var, onu elmaya, Eiffel'i saman balyasına boğar. Halk da almaz onu. Örneğin bir sitede bana sordular Narköy şehre nasıl örnek olabilir? Sitelerde ev alıyorsunuz. Sitenin yönetim planının içinde peyzajın ne olacağı yazılı. Acayip de aidat ödüyorsunuz. Çocuklar çimlere çıplak ayakla basamıyor çünkü zehirli. Kardeşim bahçem bana ait olacaksa dersiniz, almazsanız, beş kişi almam derse hemen onlar o doğal yöntemle geçerler. Tüketici bilincini kullansın. Doğrudan gidip üreticisinden alsın. Ekoharita var, bakın, en yakınınızda kim varsa gidin alın, hem muhabbet edin, hem alışverişinizi yapın, tohum alın, saksı yetiştirin. Ekopsikoloji diye yeni bir alan var. Kafanız dinlensin, psikolojiniz düzelsin, ruhunuzla bütünleşin. Neden olmasın?

Biraz çaba göstermek gerek.

Bir kere köylüyü suçlamayı bırakacağız. Onlar bizi okuttular, hepimizin üzerinde emekleri var. Okula gitmemiş insanların vergileriyle okuduk biz. Ondan sonra beğenmedik. Bir kere bunu bırakacağız. El tutacağız, Tohumculuk Yasasına vurgu yaparken de bunu söylüyorum, "Tohumculuk Yasası beni ne ilgilendirir?" diyor. O yapsın getirsin pazarlık edeyim onu yapayım bunu yapayım, nasıl geldiğine bakmayayım, sonra da iyi gıdayı isteyeyim. Ekmediğimizi biçemeyiz. Gıda çok stratejik, çok stratejik. Gıdayı kim veriyorsa düğmemize o basar. Bunu bilelim, düğmemize basmak için de yapıyorlar. Özgür irademizi ve sağlığımızı nasıl sorgusuz sualsiz emanet edebiliriz ki? Bir ilacın yan etkisini okumadan içmek istiyor musunuz?

Yediğimiz, içimize giren bir şey. Bu sadece yemekle de sınırlı değil, tuhaf bir şeyi bebeğimize giydirebilir miyiz?

Denetleme görevini biz devlet kurumlarına bırakmışız, ama diyorsunuz ki daha çok sorumluluk almamız lazım.

Aynen öyle. Aldığımız sorumluluk, sorduğumuz soru kadar varız. Hiç sormadan devam edersek olmaz. Tüketici bilincinizi şehre de taşıyın, aldığınız eve de taşıyın. Bakın biz burada hiç kimyasal kullanmıyoruz. Kullandığımız suların hepsini doğal bakterilerle temizliyoruz ve sulama suyunda kullanıyoruz. Bu bir sitede yapılabilir mi, çok kolay yapılabilir. Sitenizi de onunla sularsınız. Slow Food'dan bir arkadaşım Tarabya Konakları'nda. Bize bir sene şans taniyin dedi, bahçeler kurdular. İnsanlar birbirinin gözüne baktı, sosyalleşti, yaşlılar, çocuklar mutlu oldu... Bu kadar kolay. Bu kadar mümkün. Talep edin, arkasından gidin, kovalayın. Bu emek çektiğimiz pek çok şeyden daha sürdürülebilir bir şey. Dünyada da trend olarak bile yapsalar razıyım çünkü beden bir kere tadına baktığında gerçek gıdayı tanıyor, birlikte daha çok sosyalleşiyoruz, yardımlaşyoruz, çocuklarımız enerjisini doğru yerde kullanıyor, eğleniyor, biz ruhumuzla bütünleşiyoruz. Paylaşım bitti, komşuluk ilişkisi bitti. Aslında mümkün. Bir saç teli kadar katkıda bulunsanız bu iş çözülür. O yüzden küçümsemecek bir şey yok. Ufacık da olsa yapmakta fayda var. Adımı atmakta fayda var. Kendimizi iyi hissedeceğiz.

Türkiye'de organik tarıma inanıyor musunuz? Organik olarak satılan şeyler gerçekten organik mi sizce?

Her şeyin içinde yüzde 1'lik bir olasılık vardır. Biz kendimize bile yüzde yüz güvenemeyiz değil mi, ne yapacağımızdan emin olmadığımız durumlar çıkabilir. Ama çok sıkı bir yönetmeliği var.

Denetleniyor mu?

Tabii. Bakın her şey kayıt altındadır. Arazinin, toprağın analizi, suyun analizi, tohumun nereden geldiği,

artı ürünleriniz analize gider. Bizleri çok zorladılar bu arada. Şikayetçi olduğumuz konular olmadı mı? Bizim gibi çok çeşitli ekenler için bir tek ürünün laboratuvarında analizi 500 küsur liraydı. Bakın cırladık, işe yarıyor, 150'ye düştü. Bu defa dedim ki aradakini bunca zaman kim yedi? Akredite kurumlar yapıyor. Ama o analizi yaptırıyorsunuz. Bütün süreçler kayıt altında.

Sürekli olarak mı peki?

Evet, pazara gittiği zaman da gizli müşteriler var. Onlar alırlar analiz yaptırırlar. Bir tek doğrudan satan satıcılardan almanızı öneriyorum organik pazardan. Ya da birbirinden değişik tokuş yapmış çiftçileri. Mesela atıyorum ben pazara buraya gidiyorum da, Ankara'ya gidemiyorum, Ankara'ya giden arkadaş diyor ki seninkileri ver ben orada satayım. İşte onda bir şey var, bizde yok, biz onun yerine şunu alalım da evde bunu kullanalım gibi. Takas ekonomisi diye de bir şey var. Aracılar konusunda biraz daha dikkatli olmanızı öneriyorum.

Aracılar derken Cityfarm gibi şirketleri mi kastediyorsunuz?

Hayır, pazarlardaki araçılardan bahsediyorum. Cityfarm'dan da alabilirsiniz. Şimdi rakamsal olarak da baktığımız zaman, içeriğine, bu kadar çok yazı-çizi işine, laboratuvar işine baktığımız zaman, hakikaten az alıp güzel kullanıp doğrudan üreticiden alıp onları destekleyebilirsiniz. Evinizde saksılarda bile olsa yetiştirmeye başlayın. Balkon bahçeleri. Topluluk bahçeleri. Fenerbahçe'de var bir tane topluluk bahçesi bir kızımız kurdu. Permakültür ilkeleriyle yapıldı.

Bazı okullar da permakültürü destekliyor.

Pek çok okul yapıyor, biz de destekliyoruz o okulları. Fideler gidiyor, ekim dikime yardım ediyoruz. Küçük küçük de olsa bunları yapalım. En güveneceğimiz gıda yine organiktir. Arada yüzde birlik kaçak olabilir ama muhakkak yakalanır, muhakkak ilan edilir, muhakkak men edilir. Öneririm. Tabii ki organik dükkanlardan da alabilirsiniz. Mesela ben bunun dışında şunu da söylüyorum: Yeryüzü pazarlarından alabilirsiniz, Şile'de var. Başka yerlerde var. Ben yolumu saptırırdım, köye giderdim üç-beş bir şey yapan o kadınlardan

alırdım. Mesela bir nenem var Şile'de, benim ineğim falan yoktu yazlık evde bahçeyi ekiyordum. Giderdim ninemden sütümü alırdım, yoğurdumu peynirimi yapardım. Mesela burada arkadaşlar diyor ki kargoyla niye yollamıyorsunuz? Zamanında gitmiyor, eziliyor, deşildiğine tanık oldum. Arkadaşlar gelince burada alışveriş yapabiliyorlar. Şile'ye de gidin yolunuzu düşürün Pazar günleri yeryüzü pazarı var. Sertifikalı değil ama temiz üretim yapıyorlar. Ekoharita'yı takip edin değişik tatiller yapın. Farklı şeyler yapın. Bir sürü imkan var.

Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Dünya bir avuç köy, sadece bizim güneş sistemimize baksanız şu kadar görünüyor. Ama içindeki minnacık bir şeyin, bir organizmanın bile bir kimliği var. Bir avuç toprağın içinde yedi milyar can var. İşte onları öldürürsek orada yetişen de canlı bir şey olmaz, canlıya da iyi gelmez. Kısa özet bu.

SEBZEKUTUSU

GDO'SUZ YEREL TOHUM

Sebzekutusu'nda yer alan sebze ve meyveler küçük çiftçinin GDO'suz atalık yerel tohumlarla ve geleneksel tarım yöntemleri ile yetiştirdiği ürünlerdir.

MEVSİMİNDE SEBZELER

Sebzekutusu'nda yalnızca mevsimindeki ürünler yer alır. Örneğin kış mevsiminde domates yoktur.

TARLADAN SOFRAYA

Ürünler aynı gün hasat edilir, temizlenerek kese kağıtları içine koyulur ve bir günde teslim edilir.

NASIL SİPARİŞ VEREBİLİRİM?

 sebzekutusu

 veggiebox

 0 530 735 10 77

 www.sebzekutusu.com

Hâkim kozmolojinin iflası

Çağdaş Dedeoğlu, ataydede@gmail.com

İnsan, doğayı durmaksızın dönüştürüyor. 1960'lardan bu yana, söz konusu dönüşümün ekosistemler üzerindeki yok edici etkisini önlemeye yönelik kitaplar, makaleler yazılıyor, uluslararası çapta oluşumlara gidiliyor, anlaşmalar yapılıyor. Tüm bunların öncelikle ekonomiye odaklanması ise tesadüf değil. Ne de olsa endüstriyel kapitalizm, oyunun kurallarını ziyadesiyle değiştirdi. Bu nedenle, ideolojik mücadelenin, ekonomik büyüme yanlıları ile, dünyamızın büyüme fetişini daha fazla göğüsleyemeyeceği fikriyle birlikte, ekonomik büyümenin gerek ekolojik gerekse sosyo-ekonomik adaletsizliği beraberinde getirdiğini savunanlar arasında devam ettiğini söylemek mümkün. Pratikte tarafları sınıflandırmak bu kadar kolay olmasa da, ekolojik sorunların kaynağını hakim ekonomik modelde görenler çoğunlukta. Bense bu yazıda meselenin başka bir boyutuna işaret etmek istiyorum; ekonomik modelin de içinden çıktığına inandığım bir boyuta. Bunu, kısaca, dinsel boyut olarak ifade etmeyi tercih ediyorum. Burada, peşinen belirtmem gerekir ki, din kavramını farklı ve biraz da geniş bir tanım çerçevesinde

kullanacağım. Bu temelde, izleyen satırlarda, bugün karşı karşıya olduğumuz ekolojik sorunların, yüzyıllardır toplumlara yerleşmiş hakim kozmolojiden (evren hakkındaki görüşlerden) kaynaklanabileceğini göstermeyi umuyorum.

“Kapitalizm, temelde, geçmişte din denilen olgu tarafından yanıtlanan aynı endişeleri, ıstırapı ve kaygıyı gidermeye hizmet eder. Weber’in düşündüğü şekliyle sadece dinsel bir biçimde şartlandırılmış bir yapı olarak değil, özünde dinsel bir olgu olarak kapitalizmin dinsel yapısının kanıtı, bugün hala kişiyi ölçsüz bir evrensel polemige sürükler.” (Walter Benjamin, *Kapitalismus als Religion*, 1921)

Benjamin, din olarak kapitalizm üzerine yazmaya giriştiğinde en azından Max Weber’i ve dostu Ernst Bloch’u okumuştur. Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu” (1905) isimli kitabında, kapitalizm ve din arasındaki ilişkiye değer bağımsız bir anlayışla ve Protestan ahlakının kapitalizmi etkilediği tek taraflı bir denklem vasıtasıyla bakmış; Bloch ise “Devrim Teologu olarak Thomas Münzer” (1921) isimli kitabında

Kalvinizmin, Katolikliği, yeni bir din olarak kapitalizmle değiştirme çabasını eleştirmişti. Bu görüşlerin etkisiyle Benjamin, iki dünya savaşı arası dönemin şartlarında kaleme aldığı oldukça kısa fragmanda, kapitalizmle din arasındaki ilişkiyi sert bir biçimde eleştirmişti. Bu eleştirinin bir yeniden okuması olarak, önce din, sonra da din-doğa ilişkilendirmesi hakkında biraz düşünmek gerektiği kanısındayım.

Din kavramının çeşitli tanımları mevcut. Klasik tanımlar, merkezinde mutlak bir varlık fikrinin yer aldığı inançlar ve bunlarla ilişkili ritüellere odaklanırken görece yeni tanımlar, Budizm vb. örneklerden hareketle, mutlak bir varlığın, din kavramı için gerek şart olmadığını iddia ediyor. Bu çerçevede, inançların, ritüellerin veya mutlak bir hakikat fikrinin, insanın içsel ve dışsal doğasında olup biteni anlamlandırmasıyla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bu ilişki, kişinin Semavi bir dine inanıp inanamamasından bağımsız. Bu yorum, din kavramının etimolojik kökenleriyle de desteklenebilir. Florida Üniversitesi’nde din ve doğa, çevre etiği ve çevre çalışmaları profesörü

Bron Taylor'un aktardığına göre, din sözcüğünün İngilizcesi religion, Latince "bağlamak" veya "sıkmak" anlamını karşılayan leig veya "yeni-den bağlanmak" anlamını karşılayan re-ligare sözcüklerinden geliyor olabilir. Din sözcüğünün kendisi de Arapça kökenli olup karşılıklı yükümlülük, boyun eğme veya teslim olma, adli otorite ve doğal yatkınlık veya eğilim gibi anlamları karşılıyor. Tüm bu anlamlar, en azından Semavi geleneğin parçası olan toplumlarda, dinin, hayatta belirli ilke ve kuralları takip etmekle ilgili olduğunu akla getiriyor. Bu ilke ve kurallar, geleneksel dinsel öğretiler çerçevesinde şekillenmiş olabileceği gibi günümüzde bilim çevreleri, siyasi partiler veya spor kulüpleri gibi geleneksel olmayan yapılar aracılığıyla da toplumsallaşmış olabilir.

İlke ve kuralların geleneksel olan ve olmayan kaynakları farklı hakikat mitlerinden beslenirler ve bu mitler birbiriyle bütünleşebilir veya çelişebilirler. Hakikate ilişkin mitler, kişinin, hayattaki belirsizliklere karşı mücadelesinde psikolojik bir destek sağlar. Bu açıdan, bilinçli ve bilinçsizce, söz konusu mitlere başvuran insanı, Homo sapiens, Homo economicus ve hatta Homo colossus (teknolojiyle donatılmış insan) gibi tanımlamaların yanı sıra Homo religiosus (dinsel insan) olarak tanımlamak mümkün. Özetle, dinsel insan, doğayı belirli bir kozmoloji çerçevesinde yorumlayan ve hayata belirli ilke ve kurallarla bağlanan insanı anlatıyor. Bu açıdan, hiçbir insanın, dinsel boyutun dışında kalamayacağı söylenebilir. Dolayısıyla, doğayı dönüştüren insan, dinsel insanın ta kendisi.

"Artık insanların birçoğu dindar değil" diye düşünüyor olabilirsiniz. Haklısınız. PEW Araştırma Merkezi'nin yayımladığı son araştırmalardan bir tanesine göre dindar olmayan (non-religious) insanların dünyadaki toplam sayısı, Hıristiyan ve Müslümanların ardından üçüncü sıraya yerleşmiş durumda. Ancak bu durum, söz konusu insanların inançsız oldukları anlamına gelmiyor. Sadece kendilerini, hakim din yorumu çerçevesinde, var olan dinlerden bir tanesi çerçevesinde değerlendirmedikleri anlamına gelebilir. Bu insanlar da doğayı belirli kozmolojiler çerçevesinde değerlendirip hayata belirli ilke ve kurallar çerçevesinde bağlanmaktadır.

Öte yandan, 20. yüzyılda yükselen ekolojik farkındalığın bir yansıması olarak, din ve doğa çalışmaları da yeni bir disiplin halini aldı. Rachel Carson'ın 1962 yılında yayımladığı *Sessiz Bahar (Silent Spring)* çevre çalışmalarını açısından bir milat olurken Lynn White Jr.'ın 1967 yılında *Science Dergisi*'nde yayımlanan "Ekolojik Krizimizin Tarihsel Kökleri" (The Historical Roots of Our Ecological Crisis) başlıklı makalesi, özellikle bazı Hıristiyanları fazlasıyla rahatsız etti. White, söz konusu makalede, Yahudi-Hıristiyan kozmolojisinin Ortaçağ Avrupa'sında insanların doğa algısını ve bu yolla da Batı zihniyetinin doğaya bir müdahalesi olarak modern bilim ve teknolojinin şekillenmesini nasıl etkilediğini ikna edici bir biçimde gözler önüne serdi. Bir bakıma, bu, hakim kozmolojinin de iflası demektir. Ön plandaki Yahudi-Hıristiyan geleneğe bir alternatif olarak Assisili Aziz Francis'in (Fransiskan Tarikatı'nın kurucusu)

tüm hayvanları ve insanları Tanrı'nın eşit yaratımları olarak değerlendiren kozmolojisini hatırlatmaktan geri durmadı.

White'in bu girişimi, kendisinden sonra gelecek ciddi bir akademik yazına öncülük etti. Temel soru, İncil'in, tahakkümü mü yoksa koruyuculuğu mu öğütlediği idi. White, tarihten örneklerle, ekolojik krizi, modern endüstriyel toplumun bir sorunu olarak gören indirgemeci anlayışa da meydan okuyordu. Aslında, endüstriyel kapitalizm ve onun parçası teknolojik gücün başarısı, başından beri aynı olan amacı, yani tahakkümü, kolaylaştırmak olmuştur.

Bu eleştirilerin ardından, izleyen on yıllarda, özellikle dünya dinleri temsilcilerinin 1986 yılında bir araya gelerek yayımladıkları "çevreci" Assisi Deklarasyonu'nundan bu yana, farklı dinsel gruplar, dindar insanların ekolojik eğilim ve davranışlarını etkilemek üzere birtakım girişimlerde bulundular. Papa Francis'in 2015 yılında yayımladığı *Laudato Si (Papalık Genelgesi)* ya da 2016 yılına ait *Küresel İklim Değişikliği Hakkında İslami Deklarasyon* bunlar arasında sayılabilir. Bakıldığında, dindar olmayanları da içeren geniş bir kitleyi hedef alan *Yeryüzü Şartı'nın* (Earth Charter) bile dinsel bir dil kullanması şaşırtıcı değil. Buradaki temel amaç, insanların kozmolojilerine müdahale edebilmek.

Tüm eleştirilere ve olumlu çabalara rağmen, yapılan araştırmalar dinsel insanın doğayı algılayışının hala yeterince "yeşil" olmadığını gösteriyor. Çoğu insan hala, White'in iddiasını kanıtlarcasına, doğaya, kendisi dışında ve onu etkilemeye-

cek bir gerçeklik olarak bakıyor. Bu bakış, çevre sözcüğünün kullanımında da görülüyor. İngilizcede çevre anlamında kullanılan environment Orta Fransızca'da (14. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasında kullanımda) rastlanan environ sözcüğünden geliyor; anlamı, sarmak veya çevrelemek. Bu açıdan, Avrupa'da dilin evriminin de Yahudi-Hıristiyan kozmolojisine uygun olarak insanı merkezde gören bir anlayışla gerçekleştiği söylenebilir. Güncel bilimsel bulgular ışığında ise ne dünyanın evrenin merkezinde, ne de insanın dünyanın merkezinde olduğunu söylemek bundan böyle mümkün olabilir.

14 Mart'ta aramızdan ayrılan Stephen Hawking, Türkçeye *Zamanın Kısa Tarihi* şeklinde çevrilen kitabında tam da buna dair bir şey söyler: "Bugüne dek bilim insanlarının çoğu, evrenin ne olduğunu betimleyen yeni kuramların geliştirilmesiyle neden sorusunu sormayacak kadar fazla meşgul oldular. Öte yandan işi neden sorusunu sormak olan insanlar, felsefeciler bilimsel kuramların ilerlemesine ayak uydurmayı

başaramadılar." Hawking'in bu oldukça zarif eleştirisi aslında önemli bir soruna işaret ediyor. Söz konusu sorun, sadece bilim insanlarıyla felsefeciler arasında cereyan eden ve sadece onları ilgilendiren bir sorun da değil. Dinsel insanın sahip olduğu zihin şablonları ve buna bağlı düşünme pratikleriyle ilgili.

Bugün büyümenin kendisi bizzat bir mit olmuş durumda. Bu mite, tüm bilimsel ve felsefi alternatifleri görmezden gelip sorgulamaksızın inanıyoruz. Bu açıdan, din olarak kapitalizmden ziyade kişinin dinine (hayata bağlanışına) etki eden kapitalist ilke ve kurallardan bahsetmenin daha uygun olacağı kanısındayım. Hakim dinsel yönelimler sonucunda, epistemolojik (bilginin ortaya çıkışına dair) yapılar, hangi ontolojik kabuller üzerine inşa edilmiş ve bu, ne türden etik sonuçlar doğuruyor? Söz konusu yapılar, neleri mümkün kılıp neleri dışarıda bırakıyor? Bu sorulara yanıt vermezsiniz, ne bilimsel nesnellik çerçevesinde doğanın iyiliğini sağlamak, ne de insanın öznel varoluşsal anlam

arayışlarını desteklemek mümkün görünüyor.

Sonuç olarak, evren hakkında sahip olduğumuz bilimsel bilgi birikimi, düşünmenin yeni yollarını mümkün kılıyor ve ayrıca yeni, en azından güncellenmiş, kozmolojiler öneriyor. Dünya, her daim dinamik, karmaşık ve evrim halinde bir ekosistemler bütünü ve insan, kendi iç doğası da dahil bu bütüne ait. En basit ifadeyle, insan, ne ekerse onu biçmeye devam edecek. Dolayısıyla, insan eylemlerinin arkasındaki temel fikirler hakkında düşünmek gerekiyor. İnsanın, gerçekliği, yeryüzü temelli bir kozmolojiyle mi, evren temelli bir kozmolojiyle mi, yoksa geleneksel bir kozmolojiyle mi algıladığı sorusunun yanıtı bir bütün olarak insanlığın geleceğini de belirleyecek.

Kırılma noktasındaki dünya

Ozan Şakar, ozan_til@yahoo.com

Dünyada bir şeyler oluyor.

Ukrayna parçalanmış. Suriye yıllardır kan kaybediyor. Irak, Afganistan belini doğrultamıyor. Libya allak bullak. Macaristan'ın hayalperest lideri her şeyi komplo teorilerine bağlıyor. Avusturya'da aşırı sağ bir irin gibi akıp her yeri kaplıyor. Polonya hukuktan kopuk bir yere kayıyor. İtalya'nın borcu arşı geçmiş. Yunanistan'da gençler baba ocağına geri taşınmış, bulurlarsa üç kuruş maaş ile yiyecek peşinde. Venezüela karman çorman olmuş. Kuzey Kore'nin saçı berber görmemiş bıçkını füze üstüne füze sallamakla meşgul. Amerika ekonomisi yıllardır bıçak sırtında, FED ağzını her açtığında piyasalar sallanıyor. İngiltere, adına Brexit denen dümeni kırık bir sandala binmiş, oradan oraya savruluyor. Katalonya'sı İspanya'ya rest çekmiş; İran halkı isyan rüzgarlarında. Türkiye zor bir dönemden geçerken sınırındaki savaşa müdahil olmuş. Afrika'ya diyecek laf bile yok. Öyle ya da böyle dünya son birkaç yıldır fokur fokur kaynıyor.

Öte yanda ise muhteşem teknolojik yeniliklerin ardı arkası kesilmiyor. Hoplayıp zıplayan robotundan tutun, sizi yakında sizden daha iyi tanıyacak yapay zekaya, şoföre ihtiyacı olmayan taşıtlardan, bütün dünyayı hızla saran mobil cihazlar ve online uygulamalara, her gün yeni icatlar ile karşılaşıyoruz. Tarihin en heyecan verici teknolojik atılım dönemini

yaşıyoruz.

Yaşıyoruz da, öyleyse bu isyan neye? Dünya tarihinin en yüksek ekonomik üretimine erişmişken, ne oluyor da sular bu kadar ısınıyor? Niye insanlar hep diken üzerinde? Gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları kağıt üstünde büyüyüp dururken halk neden krizdeyim diye bağırıyor?

Bu iki ucun aynı anda zuhur etmesinin tek bir sebebi var: ekonomik eşitsizlik ve bu eşitsizliğin halka getirdiği mutsuzluk. Tek başına ekonomik büyüme - hatta ekonomik kalkınma bile - insanları mutlu etmiyor. Oysa siyasi erkin ve onun yönlendirdiği ekonominin tarihsel ve meşru tek gayesi toplumun mutluluğudur. Büyümeden herkes eşit faydalanmıyor, hatta bazıları hiç faydalanmıyor. 2008 krizi sonrası ortaya çıkan alternatif model arayışı hareketlerinin en başında gelen "Occupy" hareketinin kamusal söyleme soktuğu artık meşhur olmuş "yüzde 1'lik" kaymak tabaka, kaymağına kaymak katarken, halk yığınları bundan fazla nasiple nememekte.

Çılınca bir ekonomik büyüme sevdasının beraberinde getirdiği iklim değişikliğinden ormanların yok oluşuna, canlı türlerinin çeşitliliğinin azalmasından, okyanusların plastik çöplüğüne dönmesine, gittikçe derinleşen çevresel yıkımlar bir yana, bu büyüme genellikle refah yerine eşitsizlik getiriyor. Bir yere kadar refah getirdiği doğru - açlıktan, mut-

dersleri de takiben - dünyanın büyük merkez bankaları, parasal genişleme adı altında piyasalara yüz milyarlarca dolar para pompaladılar. Amaç piyasalarda para döngüsünü sağlayabilmektir. Krizin kısa sürede derinleşip hızlı bir global çöküşe sebep olmasının böylece önüne geçildi. Ancak bunun maliyeti varlık - zenginlik de diyebiliriz - eşitsizliğinin artması oldu. Piyasalara merkez bankalarınca ucuz para pompalanırken bu paralar az da olsa reel ekonomiye gitti; ancak paranın çoğu, varlık enflasyonu tabiri edilebilen bir şekilde zenginlik deposu olan borsa hisseleri, gayrimenkul gibi varlıkların fiyatlarında patlamaya varan artışlara sebep oldu. 2009-2010 yılından beri süren boğa piyasası ile - yani fiyat artışının devam edeceğine dayalı inanç ile piyasalarda süren bahar havası - ucuz sermayeye erişimi olan kesimler zenginliklerine zenginlik kattı.

Konutların bile tamamen yatırımsal bir varlığa dönüştüğü bu süreçte fiyatlar uçarken, sermayeye erişimi olmayan halkın bu varlıklara sahip olma hayalleri gün geçtikçe yok oldu. Çok değil daha 10-15 yıl öncesinde Türkiye'de memurlar emekli ikramiyeleri ile ufak da olsa bir ev alabilirken, bugün bu şans ortadan kalkmıştır. Ekonomiler büyürken orta sınıfların orta halli bir konut alamaz hale gelmeleri düşündürücü değilse nedir? Veya eskiden dört

kişilik bir aile zor da olsa tek maaş ile geçinebilirken bugün iki kişilik bir ailenin iki maaşla geçinemez olmasının sebeplerini sormayacaksa neyi soracağız? Dünyadan daha net bir örnek vermek gerekirse, Amerika'da 1950'lerde üniversiteden yeni mezun olmuş biri hemen evlenip aile kursa tek maaş ile beş yıl içinde ev sahibi olabilirken, bugün şanslıysa iki maaş ile 20-25 yılda ev sahibi olmakta. O bile zor, çünkü yeni mezunlar artık hayata büyük bir borç ile başlamakta.

Günümüzün en büyük meselelerinden biri ekonomik borç. 2008 krizi borca dayalı bir kriz olmasına rağmen çözüm olarak daha fazla borç yaratılması akla ziyan bir şeydi. Birikmiş borçlar daha da arttırılıp daha uzun vadede daha geniş halk kitlelerine yayıldı. Kendileri ücretsiz eğitim imkanlarından faydalanıp bir yerlere gelmiş siyasetçiler, dünyanın çoğu yerinde üniversite eğitimi sanki lüksmüş gibi devasa harç arttırmalarına gittiler mesela, ve bu harçları ödemek için gençlerin borçlanması gerektiğini söylediler. Bugün İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde yeni mezunlar üniversite okudukları için hayata büyük bir borç ile başlıyorlar. 2010 yılında Londra'da bu borca batmamak için artan üniversite harçlarını protesto eden liseli gençlerin üzerine Londra polisinin atlarla saldırması - evet, ortaçağdaki kara şövalyelermiş gibi ata binip elde

kılıç yerine copla gençlerle saldırıldı - hafızalardan hiçbir zaman çıkmayacak görüntüler yarattı. Doğrudur, üniversite okuyan öğrenci sayısı hızla artmakta, bu da görünüşte bir refah ve hem bireysel hem toplumsal bir mutluluk sebebi. Ancak bunu başarmak için katlanılması gereken maliyet, bireysel borçların tavan yapması, gençlerin erken yaşta borç sarmalına sokulması. Eğitim borcu, kredi kartı borcu, tüketici kredisi borcu, taşıt kredisi borcu, konut kredisi borcu, şu borcu bu borcu diye bitmeyen bir silsile; oysa önceki nesiller için durum böyle değildi. Büyük bir hızla büyüyüp gelişen bir dünyadan bahsederken öte tarafta son yüzyılda ilk kez şimdiki neslin kendinden önceki nesillere göre yaşam standartlarının düşmesini öngörüyoruz. Bu bir çelişki değil de nedir?

Dünya gerçekten uçlara kayıyor. Bir tarafta elektrikli araç üreticisi bir firma reklam için aracını rokete bağlayıp Mars'a gönderirken, öbür tarafta asli sebebinin fakirlik olduğu artık açıkça ifade edilen bir obezite salgını dünyayı sarmakta. Doğal yollarla üretilmiş yiyecekler sadece zenginlerin ulaşabileceği bir hal alırken, ucuz şekerden üretilmiş ve sağlığa zararlı doktorlarca kabul edilmiş besinler halk kitlelerinin ana beslenme yolu olmakta. Doğal bir yumurtanın bile lüks kategorisine girip halk nezdinde tüketilemediği bir dünyada, banka

kredileriyle alınıp sırf hava olsun diye kapının önüne çekilen araba sayısı artınca daha mutlu bir toplum yaratıldığını söyleyebilir miyiz?

Dünyamızın kaynaklarını çok daha verimli kullanmanın yollarını yüzyıllardır buluyoruz. Teknolojik gelişmelere dayalı her verimlilik artışı, üretimin ve ekonominin büyümesine önayak olmakta. Büyümenin nimetlerinden eşit faydalanamadıkça toplumsal rahatsızlıkların artması ise kaçınılmaz. Bu rahatsızlığın sebebi eşitsizlikken, tek çözüm daha adil bir paylaşım olacaktır. Ancak bugünkü ekonomik yapının tabiatına aykırı bu alternatif, çözümün hayali bir şekilde başka yerlerde aranmasına yol açıyor. Bu gerçeklikten kopuk çözümler ise ırkçılık, mülteci düşmanlığı, radikal milliyetçilik, kendinden farklı olana karşıtlık, hayallerle şekillenmiş bir geçmişe özlem, dini dogmaların temellendirdiği ütopyalar olarak karşımıza çıkmakta.

Evet, dünyada bir şeyler oluyor. İnsanlığın kendini gerçekleştireme potansiyeli tarihin en yüksek noktasındayken, bu potansiyelden uzak şekilde yokuş aşağı hızlanarak büyüyen bir paylaşım sorunu tam karşımızda durmakta. İçinde böyle büyük çelişkileri barındıran süreçler tarihte kırılma noktaları olmuştur. Tekrar bir kırılma noktasına geldiğimiz aşikar. Bu kırılmanın bizi nereye götüreceğini önceden kestirmek zor.

Ancak arada çalkantılar yaşasa da insanlık şöyle ya da böyle her zaman iyiye gider.

Kalabalıkların ortaklığı: lüks tüketim

Özge Taylan, taylan.ozge@gmail.com

Tüketim ve tüketici davranışı, antropolojiden sinirbilime kadar birçok bilim dalının inceleme konusu olagelmıştır. Gerçekten de, tüketim hakkında okudukça aklınıza birçok soru geliyor ve hepsi eklektik: Neden aynı kalitedeki bir mal için sırf marka olduğu gerekçesiyle yüklü miktarda ödeme yaparız? Bunun için neden borçlanmayı göze alırız? Lüks tüketim tam olarak nerede yer alıyor? Bunlardan vazgeçsek bile, karşı bir argümanımız, eylemimiz var mıdır, ya da nasıl olmalıdır ne olmalıdır?

Lüks, TDK'da "giyim kuşamda, eşyada, harcamada, yaşam biçiminde kendini gösteren gereksiz, aşırı, gösterişli durum," olarak tanımlanmış. Lüks mallar ise mücevher gibi pahalı, hoş ama gerekli olmayan şeyler olarak nitelenmiş. İktisat literatüründe de sıkça işlenen bir konu olan lüks mallara "Veblen malları" adı verilmiş, gösteriş için tüketilen bu malların fiyatı yükseldikçe onlara olan talebin arttığı iddia edilmiştir.¹

Ancak bu kavramları verili almamak gerek, lüks, ihtiyaç, israf, tasarruf, gereklilik gibi kavramların tanımlaması değişiyor. Birçok kuruluş, danışmanlık şirketi bu konu üzerinde ciddi çalışmalar yapmakta.

Örneğin, stratejik danışmanlık

¹ Daha fazla bilgi için bkz: *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions* (1899), Thorstein Veblen

şirketi Bain&Company'nin çalışmalarında, lüks mallar, güzel sanat, lüks arabalar, şaraplar gibi dokuz kesite ayrılmış.² Yani, lüks malları sadece tekstil, yeme içme, teknoloji, seyahat gibi sektörlerle sınırlı olarak görmemek gerek.

Tüketicilerin, lüks bir ürün alırken hem ürünü hem deneyimi hem de o ürünü göstermeyi satın aldıklarını söyleyebiliriz. Artık, buna ihtiyacım var mı, bu ürünü karşılayabilecek maddi gücüm var mı gibi rasyonel düşüncelerin yerinin çoktan doldurulmuş olduğunu görüyoruz. Bu durumu açıklamak için ise "Emotionality" kavramını ortaya atan Prof. Olivier Oullier, duygular ve rasyonelliğin arasında zıtlık bulunmadığını tam tersine beynin bu iki bölümünün sürekli bir bilgi alışverişinde bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, lüks tüketim harcamaları kişisel olmakla beraber çevresel ve kültürel faktörler ile de şekillenmektedir. Zaman içerisinde, Baudillard'ın belirttiği gibi, toplumsal mantığımız bizi lüks ve gösterişel bir kılığa mahkum etmektedir.³ Peki nedir bu faktörler?

² <http://www.bain.com/publications/articles/luxury-goods-worldwide-market-study-fall-winter-2017.aspx> (Erişim Tarihi 5 Mart 2018)

³ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*. Ayrıntı Yayınları (2017), p.71

Tüketim, teknolojinin gelişmesiyle, e-ticaretin evrimi, ve hatta döviz kurlarında yaşanan dalgalanmaları içeren makroekonomik faktörler, küresel düzende yaşanan şoklar, Brexit, ABD başkanlık seçimleri, terör eylemleri ve bunların bir araya gelmesiyle şekilleniyor ve tüketiciyi de şekillendiriyor. Sadece küresel siyasi ekonomik ortam değil, yerel bazdaki gelişmeler, tüketicinin satın alma davranışlarında ve dağıtım kanallarında değişime sebep oluyor. Rana Hanım, dünyada lüks perakende sektörünün önde gelen aktörlerinden birinde mağaza müdürü olarak, bu durumu şöyle açıklamakta: “Ankara ve İstanbul arasında bile tüketici profili ve alışkanlıkları büyük oranda

değişiyor. Ankara'nın gergin siyasi ortamı önemli bir unsur.”

Lüks markaların sektör için gittikçe artan önemi göz önünde bulundurulduğunda özellikle Y ve Z kuşağını hedef aldıklarını belirten Rana Hanım, tüketicilerin markaları daha iyi ve çok üretim yapmaya teşvik ettiğini, üreticilerin de tüketicilerin daha iyi ve çok satın almalarına yardımcı olduğunu vurguluyor. Bain&Company 2017 raporuna göre, lüks pazarının büyüklüğü, yüzde 5 düzeyinde artarak 1.2 trilyon Euro'yu bulmuştur ve bu büyümenin yüzde 85'i Y ve Z kuşağının lüks tüketiminden gelmektedir.

Y ve Z kuşağından söz açılmışken,

günümüz açısından daha da önemli, “maruz kalma/bırakılma” olabilir. Geleneksel araç ve yöntemlerin, neredeyse her yerde gerçekleştirilen lüks tüketim fuarları, Black Friday/ Kara Cuma gibi etkinliklerin tüm dünyaya yayılması, TV dizileriyle sunulan lüks yaşam, gazetelerdeki “in” ve “out” köşelerinin yanı sıra, gittikçe artan internet ve sosyal medya kullanımı ile lüks tüketimin arttığını söyleyebiliriz. Örneğin, Youtuber'ların “lüks çanta/makyaj vs. koleksiyonum,” “Iphone X'imde ne var,” “Tek bir marka ile makyaj: Chanel” gibi binler ve hatta milyonlar tarafından izlenen videoları, diğer sosyal medya platformlarındaki “influencer”ların ağırlıklı olarak lüks markalarla yap-

Çizim: Elif Mercan

tıkları işbirlikleri vasıtasıyla özellikle genç kitle hedef alınmaktadır.

Böylesi bir “maruz kalma”da, lüks tüketim alışkanlıklarındaki artışı sadece prestij kazanma, üst kesim- elit kesim tarafından kabul görme, diğerlerini alt etme ya da altta kalmadığını belirtme, bir gruba dahil olma gibi faktörler açıklamaya yetmemekte ve bu faktörlerin etkisi değişkenlik göstermektedir. Rana Hanım, lüks bir ürün satın almanın sınıf atlamaya *Türkiye’de*⁴ yardımcı olduğunu ama İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde yararlı olmadığını belirtiyor. Rana Hanım’a göre Türkiye’de marka-odaklı bakış açısı var ve insanlar kendi tarzlarını yaratmaya çalışmıyorlar.

İşin diğer tarafına bakacak olursak, arz ve talep arasındaki karşılıklı ilişkinin bir sonucu olarak, lüks markalar, klasikleşmiş ürünlerinin ve sezon koleksiyonlarının yanında sezon-ortası koleksiyonlar, özel koleksiyonlar, ünlüler, influencer’lar, ya da youtuber’lar ile yapılan işbirliği koleksiyonlar çıkarmakta. Dahası, mağazalarda yaşatılan ‘deneyim’in, lüksün gerektirdiği bir durum olduğunu ve üstün bir hizmetin ve bireysel ürün servisinin sunulmasının diğerlerinden farklılaşmada elzem olduğunu vurguluyor Rana Hanım. Tüketiciler – Y ve Z kuşağı da dahil- lüks ürünleri mağazalardan almayı hala daha çok tercih ederken, e-ticaret siteleri vasıtasıyla, markaların online satışlarında da büyük artışlar olduğu görünüyor.

“Stok mağaza” görevi üstlenen e-ticaret sitelerinin yanı sıra, lüks ürünlerin orta sınıf tarafından ulaşılabilirliği için de, seri sonu ve outlet mağazaları önemli rol oynuyor. Dolayısıyla, lüks tüketim

⁴ Vurgu yazar tarafından eklenmiştir.

belli bir sınıfın tekelinde olmaktan çıkıyor. İster fiziki ister sanal mağazadan olsun, lüks ürünler satın alan tüketicinin kendini mutlu etmek için kaliteli ürün aldığını belirtiyor Rana Hanım. Sonuç olarak, esasen tüketici davranışlarının baskın ve belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Aldığınız ürünün fiyatına dahil olmasa da, neredeyse her markanın mağazalarında kasanın yanında mutlaka bir yardım ilanı ya da bağış ürünleri görüyoruz. Rana Hanım da, bu tarz eylemlerin insancıl bir yaklaşım olduğunu ve doğru bulunduğunu belirtiyor. Bu durumu entelektüel suçluluk lüksü⁵ olarak adlandırılan Baudillard’ın argümanı, Zizek tarafından da geliştiriliyor: “Bir ürün aldığınızda onun ideolojisini de satın alırsınız. Eskiden bir ürün aldıktan sonra kendinizi suçlu hissederdiniz: ‘Ben burada pahalı kahvemle keyif yapıyor iken Afrika’da insanlar açlıktan ölüyor’ gibi. Starbucks’ın yaptığı şey ise, aldığınız pahalı kahvenin fiyatının içinde yardım ettiği vaadini bulundurması ve sizi hareketsizliğe/ eylemsizliğe itmesi.”⁶

Tiffanie Wen tarafından BBC için kaleme alınan “The Psychology behind Spending Big” makalesinde, Ferrari koleksiyoneri olan Joshua Cartu, “Maddi şeyleri biriktirdiğinizde elde ettiğiniz mutluluk hissi geçicidir. Diğer her şey gibi, her seferinde daha az ödüllendirici,” diyor.⁷ Tam da bu aslında! Okumanın, araştırmanın, düşünmenin ne demek olduğunu bilen biri için bunlar asla daha az ödüllendirici olmayacaktır, ya da verdikleri his geçici olmaya-

⁵ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*. Ayrıntı Yayınları (2017), p.211

⁶ *The Pervert’s Guide to Ideology*. Dir. Slavoj Zizek (2012).

⁷ <http://www.bbc.com/capital/story/20171006-the-psychology-behind-spending-big> (Erişim Tarihi 5 Mart 2018)

caktır. Her şeyin hızlıca akıp gittiği bu ortamda, birçok kanaldan maruz kalınan bir bombardıman yüzünden lüks tüketime yönelindiği, yapay ve geçici ihtiyaçlar yaratıldığı aşikar. Yeme-içme sektöründeki “al ve git/grab and go” gibi “al ve at/buy and throw away” kültürü oluşmuş durumda ve bu durumu sorgulayan *Black Mirror* gibi diziler ya da minimalist akım gibi yeni akımlar bir kıvılcım olsalar da yetersiz kalıyorlar.

Kapitalizm ve mekanın konotatif anlamı: mekan, beden ve yabancılaşma

Beril Açıkgöz, berilacikgoz@gmail.com

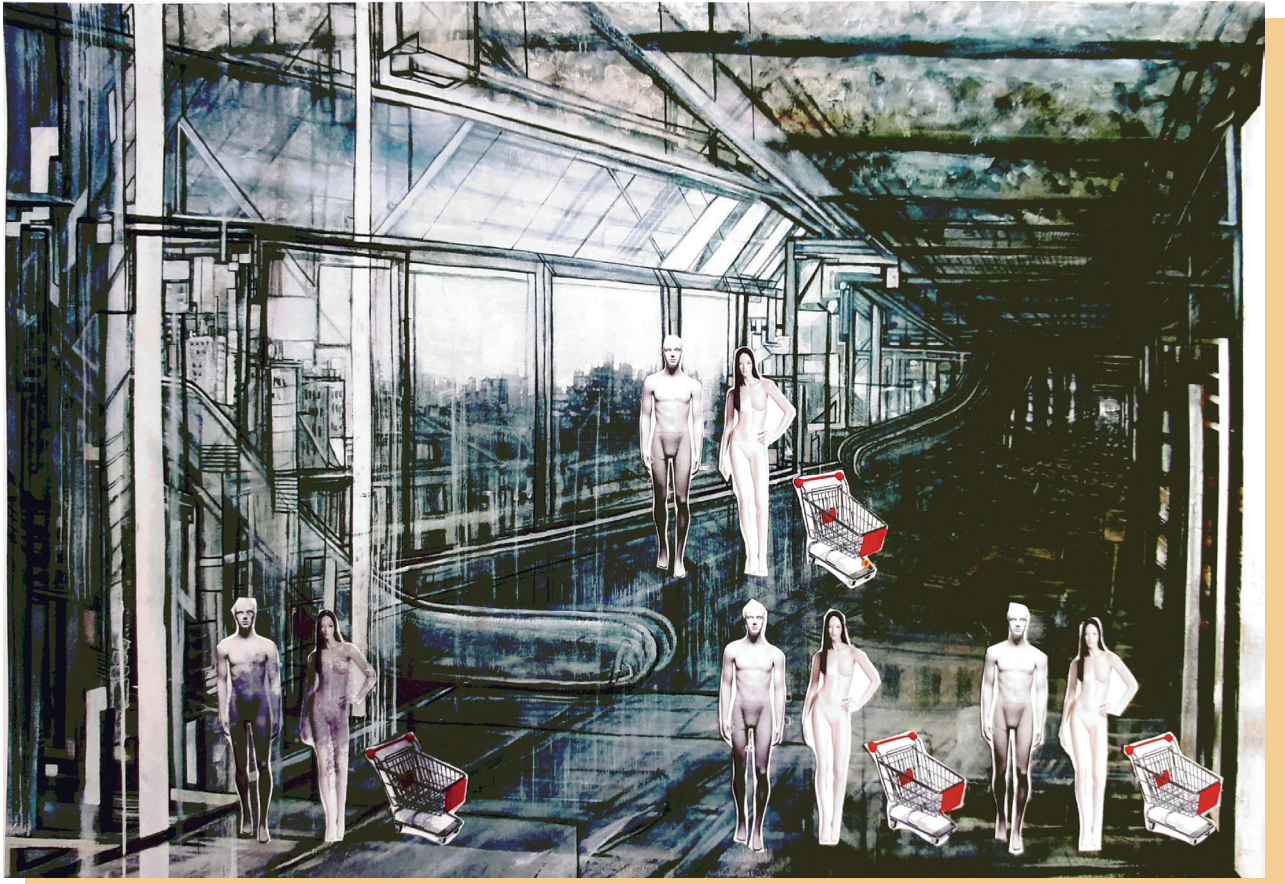
Mekan, üzerine çok şey yazılıp çizilen bir kavram. Peki nedir bu mekan? Bundan on beş-yirmi yıl önce bu soruyu sormuş olsaydık alacağımız yanıt uzay, kozmik mesafeler veya matematik biliminin tanımladığı gibi Kartezyen mekan, Öklitçi mekan, sonlu mekanlar veya fizik biliminin ilgi alanı olarak belli soyutlamalara dair bir tanım olurdu. Dil bir gösteren olarak, mekanın belirli bir kullanımına dair, bir pratiğe karşılık

gelecek kodlar üretir. Aslında bu sayede mekan zihnimizde daha somut bir şeyler çağrıştırabilir: Örneğin tiyatro, oturma odası, semt pazarı vb. Mekan kelimesinin anlamına bakacak olursak, TDK'nın tanımına göre mekan: (1) (isim) yer, bulunulan yer; (2) ev, yurt; (3) (gök bilimi) uzay. Nişanyan sözlükte ise mekan kelimesinin etimolojik olarak Arapça kevn kökünden geldiği yazmaktadır: Arapça kwn kökünden gelen makān

ناكم “varoluş, var olunan yer, konum” sözcüğünden alıntıdır. Sözcük Arapça kāna نوك “var idi” fiilinin maf'al veznine karşılık gelir; Arapçada “varolma” anlamını üstlenmiş olan kwn kökü, diğer Sami dillerinde “(bir yerde) durmak” ve “(ayakta) durmak” anlamlarını taşımaktadır.

Mekan sabit ve değişmez bir şey midir? Lefebvre (2014b:25) mekanın karmaşık bir süreç olduğunu söyler: Yeni, meçhul mekanların,

Görsel: Beril Açıkgöz

kıtaların ya da evrenin keşfi; her topluma özgü mekansal örgütlenmenin üretimi; yapıtların, manzaranın, anıtsallığı ve dekoruyla birlikte şehrin yaratılması. Farklı tarihsel dönemlerde mekanın kendisi ve algılanışı da farklı olmuştur. Mekan eylemlerimize yer sağlayan pasif bir şey olmanın ötesinde, ekonomik ilişkiler sisteminde yeniden-üretim ilişkilerini ve yeniden üretimin toplumsal ilişkilerini içeren toplumsal bir üründür. Kapitalist sistemde kullanım değeri değil değer üretmek, dolayısıyla meta üretilmek zorundadır. Bu durumdan mekan da nasibini alır ve o da artık niceliksel bir değere indirgenerek metaya dönüşür. Mekan farklı ekonomilerde, bu ekonomilerin değişim koşullarıyla birlikte yeniden üretilir, toplumla birlikte yeniden örgütlenir.

Batı'da aydınlanma düşüncesinin öncülük ettiği endüstri devrimi ile birlikte kitlesel üretim ve kitlesel tüketim dönemi başlamıştı. Fordizm üretimin standardizasyonu mantığına dayanmaktaydı, bu da bir örnek veya farklılıkları fazla olmayan ürünlerin otomasyon yolu ile kitlesel olarak üretimi anlamına gelmektedir. 1970'lere gelindiğinde kar oranlarında gözlenen düşüş eğilimi ile birlikte Fordizm krize girdi. Bu krizden çıkabilmek için yapılması gereken sabit sermayeyi küçültmektir. Böylece üretim uluslararasılaşma şeklinde parçalanırken, üretken sermaye de dünya ölçeğine saçılmaya başladı. Üretim parçalara bölünerek, aynı mekânda bulunma zorunluluğundan bağımsızlaştı. Örneğin Fordizm döneminde mekansal olarak hepsi aynı fabrikada ya da şirket bünyesinde yürütülen işlerin, uzmanlaşan şirketler tarafından yapılması durumu ortaya çıktı. Haliyle bu durum üretim sürecinde mekansal parçalanmayı da beraberinde getirdi.

Dönem bir yanda krizlerin patlak verdiği, diğer yanda art arda savaşların yaşandığı bir dönemdi ve sonun-

da modern çağ dediğimiz bu çağdan bize kalan, modern savaşların yıkıntıları arasından doğrularak hayatta kalmaya çalışan koca bir insanlık oldu. Genel anlamda parçalanma sadece sabit sermayede gerçekleşmedi; teknoloji, kültür, ekonomik etkinlik ve mekanda da kendini gösterdi.

Son dönem sosyal bilimlerde, edebiyatta, sinemada dünyanın bu örse-lenmiş ruhuna dair koca bir külliyat var. Örneğin Kafka (2003:192) "Nesnelere tümünde içi oyuk bir mekan beni ayırıyor, bu mekanın sınırına kadar bile sokulamıyorum" diyordu. Stephen Zweig (akt. Pappenheim, 2002:35) *Dünyanın Dünyası* kitabında "bir noktadan sonra, kendime ait olduğum duygusunu kaybettim. Kendi öz benliğimden gelen doğal kimliğimin bir parçası sonsuza dek yok edilmişti," diyordu. Heidegger (akt. Pappenheim, 2002:22) evsizliğin evrensel bir kader haline geldiğini söylüyordu. Şehirdeki yabancılaşmış bireye örnek olarak Jean-Luc Godard'ın 1966'te çekilen *Une ou Deux Choses Que Je Suis D'Elle (Onun Hakkında Bildiğim Bir veya İki Şey)* ve Mathieu Kassovits'in yazıp yönettiği, 1995'te çekilen *La Haine (Nefret)* filmleri örnek gösterilebilir. Bu iki filmde de; "kentlerde böyle olursa kent sakinlerine ne olur ve ne kadar 'sakin' kalabilirler acaba?" sorusunun yanıtı aranır. Bu soruya verilecek yanıt ise bireyin kimliksiz, herhangi bir aidiyet duygusundan yoksun, yabancılaşmış halde katıksız bir öfke duygusu ve dışlanmışlıkla karşı karşıya olduğudur. İnsanların kişilikleri için hiç boş alanlarının kalmadığı, tam anlamıyla varolabilmeleri için alan kalmayan kentte böylesi bir yabancılaşmayı izlemek mümkündür.

Ekonominin düzensiz gelişmesi ile ekonomik kuralsızlaşma, devletin daraltılmış rolü, toplumsal düzensizliğin sonucu olarak teknoloji ve fiziksel yeniden yapılandırmanın olağanüstü hızı belirsiz bir geri-

lim ortamı yaratır. Bu ortamdaki bireye ne olduğu ile ilgili pek çok sosyal bilim çalışması mevcuttur. Ancak hemen bütün anlatıları genel anlamıyla kapsayan kavram yabancılaşmadır. Yabancılaşma şartlara bağlı olarak pek çok anlam olasılığını barındıran ancak ayrıntılı bir şekilde düşünülmüş ve pratik kullanımda oldukça basitleştirilmiş bir kavramdır. Bir kafede otururken bir anda arkadaşınızın 'ay off çok yabancılaşım' demesinden bahsetmiyorum. O da var, ama söylemek istediğim kavramın bilimsel kullanımını da biraz böyle. Ben mekan boyutunu ele aldığım için bireylerin bedenlerinin mekana ve mekan dolaşımıyla birbirlerine yabancılaştığını iddia ediyorum.

Yer duygusunun olmadığı ve bulunmanın hemen her zaman belli bir amaca yönelik olduğu modern dünyada mekan yabancılaşmayı hicveder. Mekan hareket amacının aracı haline gelmiştir. Büyük, geniş ve düz otoyollar bizi evden işe, işten eve veya eğlence mekanlarını ve alışveriş yapılabilecek yerleri bir arada bulabildiğimiz büyük alışveriş komplekslerine götürür. Ekonomik sistemin yarattığı tüketim kültürü, bireyin hiçbir zaman tüketimden uzak olmasına tahammül edemez ve sokaklar bile tüketim için organize edilen bir şebekeye dönüştürülür. Lefebvre *Kentsel Devrim* kitabında bu durumu özetle şöyle örnekler: Yayaların bu alan (sokak) içerisindeki sirkülasyon hızı; bir vitrinin önünden geçmek, vitrini fark etmek ve sergilenen nesneyi satın almaya imkan verecek süre kadar tolere edilebilmektedir. Böylece sokağın konfigürasyonu zorunlu çalışma, programlanmış boş zaman faaliyetleri ve ev arasında zorunlu bir geçiş noktası şeklindedir.

Şehirlerde yaşamak, gündelik hayatta pek çok insan ile temas etmek, etkileşim içinde olmak anlamına gelir. Böylesi bir karmaşa ve karşılaşma durumuna devamlı olarak maruz

kalmanın bir sonucu olarak, gündelik hayatta çeşitli taktikler geliştiririz. Örneğin Kafka roman kahramanlarına isim vermek yerine alfabenin birer harfini verir. Biz de bazen Kafka'nın yaptığı gibi kökten bir isimsizlik olarak karakterleri birer maskeye indirger, onları salt rolleri ile tanırız.

Bu bahsini ettiğim gündelik hayatta karşılaşma durumunun gittikçe daha çok bir 'sorunsal' haline gelmesine ilişkin Bauman mekan üzerinden belli yaklaşımlar geliştirmiştir: Şehirde yaşamanın fiziksel yakınlığın etkisini "sıfırlama" anlamına gelen karmaşık bir sanatı gerektirdiğini ve bütün şehir sakinlerinin de bu sanatı öğrenip uyguladığından söz eder. Böylece mekanın parçalanması, mesafelerin artması, bedenlerin mekanda karşılaşma ihtimallerinin mümkün olduğunca asgariye indirilmesi empati duygumuzu, yani öteki kişileri bizim gibi özneler olarak kavrama, duygusal olarak benzer özellikler taşıdıklarını kabul etme yetimizi köreltir. Bauman'a göre (2013:51) bu duygu mesafe arttıkça zayıflar ve tükenir. Mekan, özne ile nesne arasındaki ayrımı keskinleştirir; insan benliği ile birey, varlık ile öz arasındaki bölünme artar ve çelişkiler de derinleşir. Lefebvre (2014b:7) her kent tipinin, bağlı olduğu toplumsal ilişkiler unutulmuş veya parantez içine alınarak inşa edildiğini söyler. Kimliksiz kentin, kimliksiz insanları...

Birey gündeliğini devam ettirebilmek için bir düzen kurmak durumundadır: Düzen bedeninin mekanını nötrlediği bir temassızlıktır. Büyük şehirlerin bazı semtlerindeki dolmuşlarda bu durumu gözleyebiliriz. Buralarda dolmuşa binen yolcular dolmuşu bindikten sonra parasını kalkarak kendisi verir. Oturup arkadan parasını uzatmak isteyen bir kişiye o semtin insanı değilmiş gözüyle bakılır. Sanki bu ulaşılması gereken bir bilinçtir ve bu davranış bedeninin

mekanını kullanımı vasıtasıyla geliştirdiği bir gündelik hayat stratejisidir. Alışveriş merkezlerine yeni yeni getirilen kasiyersiz alışveriş ve yine son dönemdeki kasasız-kasiyersiz alışveriş merkezleri de bu temassızlığa örnek olarak verilebilir.

Kapitalist sistemde sermaye bir alanı alır, parçalara ayırır ve o parçaları tekrar bir araya getirir. Kapitalizm sadece mekânı değil; yapma-etme biçimlerinden, vakitlerine değin kontrol ettiği toplumu da şekillendirir ve üretir. Giderek daha da karmaşıklaşan dünyada kontrol sağlayabilmek için bireyleri, kent tasarımının ve güvenlik teknolojilerinin homojen ve steril hale getirdiği kamusal alan içerisinde ehlileştirmek durumundadır (Amorós, 2014:130).

Belli bir maddi güce sahip insanlar biraz daha şehirden yalıtılmış korunaklı sitelerde veya şehir merkezlerinde ancak kendisi gibi insanların yoğun olarak öbekleştiği semtlerde oturmayı tercih eder. Bunun en büyük amacı artık mekânı pasif olarak deneyimleyen bedeninin Sennett'in söylediği gibi (2002:15) çatışmayı inkar etmesi, asgariye indirmesi, sınırlanması ve ondan kaçma arzusuyla dolu olması ile alakalıdır.

Mekandaki her unsur André Breton'un deyimiyle bir endeksler ormanına (foret d'indice) dönüşür. Üretim süreçleri, toplumun yapısı, mekan ve bedeninin mekan içerisinde salınışı ekonomik hayatın hercümercinden nasibini alır. Şehir, kapitalizmin dönüşümünün sonucu olarak kendi geleneğini tahrip eder. Eylemleri mekanın deneyimsel sürecinde kontrol altında olan birey ise gündelik hayatını belirleyen mekan içerisinde, yabancılaştırıcı bir gündeliklikle karşı karşıyadır.

Amorós, M. (2014), *Kentsel Mücadeleler ve Sınıf Mücadelesi*, S. Torlak (Ed.), *Mekân Meselesi* (S. 129-137), İstanbul: Tekin Yayınevi.

Bauman, Z. (2013), *Sosyolojik Düşünmek*, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, S. 271.

Kafka, F. (2003), *Günlükler*, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi, S.774.

Lefebvre, H. (2014a), *Kentsel Devrim*, Çev. Selim Sezer, İstanbul: Sel Yayıncılık, S. 175.

Lefebvre, H. (2014b), *Mekânın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 447.

Pappenheim, F. (2002), *Modern İnsanın Yabancılaşması: Marx'a ve Tönnies'e Dayalı Bir Yorum*, Çev. Salih Ak, Ankara: Phoenix Yayınevi, S.179.

Sennet, R. (2002), *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Çev: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 387.

1998'den bugüne...
"Hayatımız Çocuklarımız"

20. YIL
LÖSEV
Lösemili Çocuklar Vakfı

Daha da Renkleniyor

turuncu

İYİLİĞİN

YARATICILIĞIN

sarı

yeşil

ÜRETMENİN

KARDEŞLİĞİN

turkuaz

mavi

GÜVENİN

KARARLILIĞIN

kırmızı

renği...

20 yıl önce bir masa ve bir sandalye ile başladığımız bu yolculukta bizi yücelten gerçek kahramanlarımıza minnettarız

Doppler olamayışlarımızın hikayesi

Canan Gündüz, canangunduz@gmail.com

“İnsanların sorunu şu: Bir alanı doldurduktan sonra, artık insan diğerlerini görüyor, alanı değil. Büyük ve ıssız araziler, içlerinde bir ya da birkaç insan barındırıyor, büyük ve ıssız olmaktan çıkıyor. Bakışların neye dokunacağını insanlar tanımlıyor. İnsanların bakışları neredeyse her zaman diğerlerinin üzerinde. Böylelikle bu dünyada insanların, insan olmayanlardan daha önemli olduğu yanılması yaratılıyor. Irzına geçilmiş bir yanılama. Belki de geyikler önemlidir? Belki en iyisini siz biliyorsunuzdur ama çok sabırlıyız. Tabii bazı şüphelerim var, kim bilir? Ama yine de insanlar olamaz. Buna inanmayı reddediyorum,” diyorum Bongo’ya.

Yukarıdaki paragraf Erlend Loë’nin *Doppler* (2006) isimli romanındaki, ana karakter Doppler’in cümlelerinden oluşuyor. Bongo ise yavru bir geyik ve aynı zamanda Norveçlilerin hep öykündüğümüz “mükemmel” hayatından sıkılıp ormana kaçan Doppler’in ormandaki yol arkadaşı. Kitabın kapağındaki yavru geyik resmi, bende ilk bakışta, popülerleşen geyik görsellerinin bir uzantısı gibi bir ön yargı oluşturduğundan, kitabı incelemekte tereddüt etmiştim. Tereddütüm, varoluşu hiç de yeni olmayan geyiğin, flamingonun, kak-tüsün ve ananasın görsellerinin yeni yeni moda ikonu haline getirilmiş olması kadar saçmaymış tabii ki de.

Doppler, eğitim ve iş hayatında hep başarılı olmuş, kendisi gibi başarılı eşiyile mükemmeliyet aşladıkları çocuklar dünyaya getirmiştir ve konforlu bir hayat sürmektedir. Bir gün

babası ölür ve biraz kafa dağıtmak amaçlı ormanda bisiklet turu atarken geçirdiği ufak bir kaza sonucunda ormanın büyümesine kapılır. Şehirdeki modern yaşamını terkederek ormanda, çadırda yaşamaya karar verir. Ailesini sevmiyor değildir ama ormanın ona ihtiyacı vardır ve onun da ormana. Yanına hiç para almaz, avcı-toplayıcı kültürünü ve takas ekonomik modelini canlandırır. Süpermarketlere götürdüğü geyik eti karşılığında yağsız süt alma anlaşması yapar. Evet yağsız süt, çünkü yağsız süt insanoğlunun ulaşabildiği en yüksek noktayı temsil edip insanı soylu kılmaktadır. Belki ananas da öyledir, kim bilir?

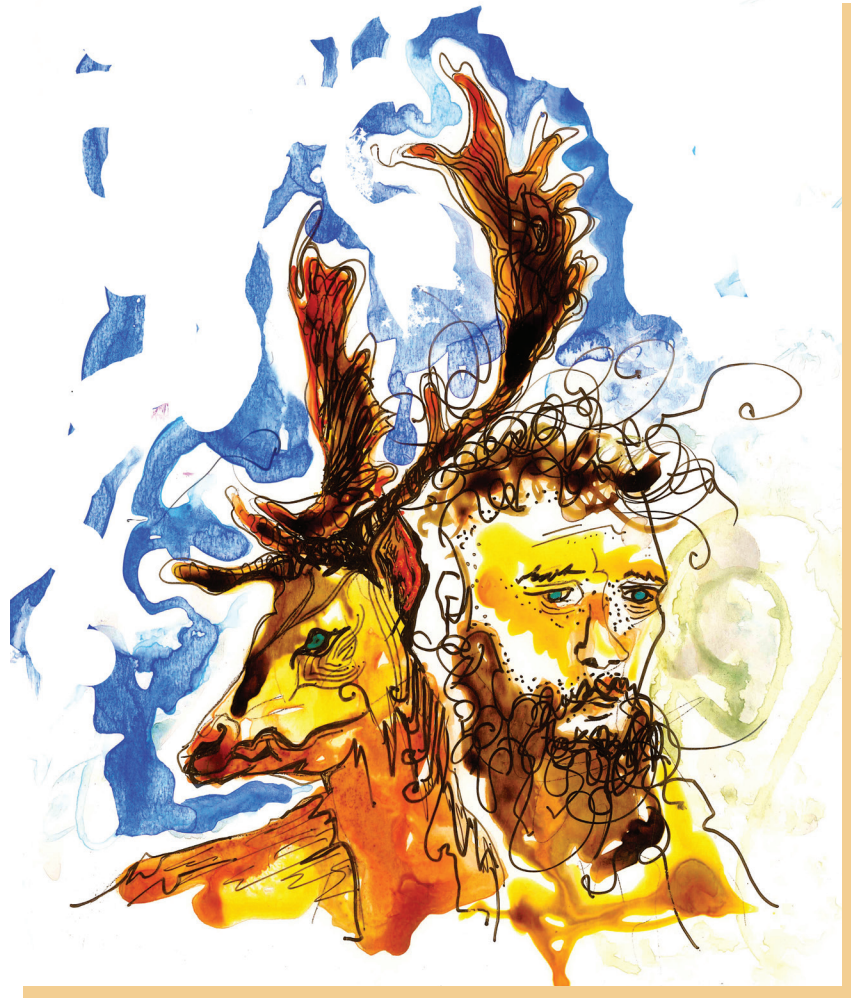
O güne kadar hiç sorgulamadan mükemmel hayatını sürdürmeye devam etmiş Doppler aslında, fikirlerine hiç mi hiç önem vermediği insanlar için yaşamaktan, oğlunun çizgi film müziklerinin kafasında dönüp durmasından, adeta akıllı olmakla lanetlenmiş kızının da “Yüzüklerin Efendisi fanı” olmak koşuluyla bir parçası olduğu popüler kültürden bunalmıştır. Sürekli bir şeyler yapmak ya da yapacak bir şeyler icat etmek zorunda olduğu fikrinden uzaklaşır, hakkının yendiğini düşündüğü sıkıntıdan hoşlandığını fark eder. “İyi günde, kötü günde” diyerek evlendiği eşi için davranışlarına alışmak kolay olmamıştır elbette. Ona göre sorun, aynı günün, biri için iyi, diğeri içinse kötü olabilmesindedir. Eşi, insanlarla zorluk çekmeden anlaşır, hayatını gayet güzel idame ettirirken, kocasının ormanda bulunma zorun-

luluğunu anlamakta doğal olarak zorluk yaşasa da bir şekilde uyum sağlar. Doppler, ölümünün ardından, çok da fazla tanımadığını fark ettiği babasını anlamaya çalışır, hatta oğluyla beraber anısına bir totem direği inşa ederler. Ona öykünerek yalnızlığını paylaşmaya ve bozmaya çalışan başka orman sakinlerinden kaçınır. Diğer yandan tesadüfen yolunun keşiştiği başka yalnız insanların hikayelerini dinler, onlara kendi tarzında yardımcı olmaya çalışır. Garip bir şekilde, hiçbir şey vadetmeyen o küçük çadırına sığınmak isteyenler, Bongo ile sınırlı olmaz. Bir önceki cümle büyük bir sır saklayan bir cümle gibi gözükse de, roman serim-düğüm-çözüm örgüsünde değil, sürprizsiz bir şekilde ama sıkmadan devam etmektedir.

Doppler’in Norveç kültürü üzerinden modern toplumu ve aileyi eleştirdiği absürd ve komik hikayesini okumak çok keyifliydi. Doppler hepimizin özendiği ama hiçbir zaman da gerçek anlamında olamayacağı bir karakter. Norveç’te yaşamıyor olmamız da cabası tabii ki! Şehire yakın ormanlık izbe bir alanda çadır kurup başımıza bir iş gelmeden yaşama ihtimalimiz ya da takas yöntemiyle temel ihtiyaçlarımızı sağlama şansımız olduğunu düşünemiyorum. Olmuş olsa da, sanki ilk işimiz internet bağlantısı ve elektrik kaynağı peşine düşmek olur. Doğu ekspresinden geyikli yün çoraplarıyla renkli görüntüler paylaşan arkadaşlarımızdan ‘uzak’ kalamayız. Veli toplantısına Dopp-

ler'in gittiği gibi gerçek anlamda bir orman kaçkını haliyle de gidemeyiz sonuçta. Hatta özbakımı eksik bir veliyi "Manisa Tarzani" benzetmesiyle aşığımız. İstanbul hengamesinden organik high-tech modda kaçıp, kendimize seçtiğimiz güneydeki yeni sahil kasabalarında alıştığımız kaosu bulamayarak, kasabayı "kasaba/taşra/köy" sıfatlarıyla küçümseriz. İlla ki sonraları 'başkaları' tarafından da keşfedilerek havasını kaybedecek salaş yerlere giderek halka ineriz. Değil orman, biz halkın inilen bir şey olduğunu zannederiz. Diğer yandan halka inerken, başka insanların bize eşlik etmesini de istemeyiz. Halka karışmak istediğini iddia eden insanlar için fazla sevgisiz tablolar... İnsanları tüm canlıların üstünde tutmaktan vazgeçemeyiz. Çocuğumuzun mikrop kapmasını diye yerlerde oynamasını, 'vahşi' doğayı ya da sokak hayvanlarını keşfetmesini istemez, ehlileştirilmiş halleriyle taşı toprağı öğrensün diye yüksek bütçeli kreşlere yazdırırız, hayvanat bahçelerindeki kafeslenmiş hayvanlara götürürüz. Kendimiz gerek başarı öykülerimiz, gerek başarıyı değil mutluluğu temel aldığımız öykülerimizle "Nasil Doppler olunur?" seminerleri, TedX konuşmaları, atölyeleri düzenler, kendimize gelir kapısı sağlamaya, pardon insanlara ilham vermeye çalışırız. Bunların hepsi bir yana, Ercan Kesal'ın *Cin Aynası* (2016) deneme kitabında belirttiği üzere "Yalnızlıktan korktuğumuz ama sürekli yalnız kalmaya çalıştığımız, yalnızlığın yetmediği ve

Çizim: Elif Mercan

bitmediği bir çağdayız." İşte tüm bu nedenlerden dolayı da, hep Doppler olmak istediğimizi sanır ama hiçbir zaman olamayız. Belki de bu nedenle, Yaşar Kemal'in (Orta Direk, 1960) tasfir ettiği gibi dağın öteki yüzündeki ışıktan kocaman, dünya kadar bir ağacı hiçbir zaman göremeyece-

ğizdir. Kim bilir, belki orda geyikler de vardır, flamingolar, ananaslar ve kaktüslerle beraber...

Stalin'in ölümü üzerine

Ali Açıkgoz, aliacikgoz@gmail.com

"İnsanlara hakikati anlatacaksanız onları güldürmelisiniz; yoksa sizi öldürürler."

Armando Iannucci'nin 2017 sonunda gösterime giren *Stalin'in Ölümü* filmi bu sözü alıntılanarak başlasaydı herhalde şaşırırmazdım. Siyasi hiciv (satir, taşlama) içeren filmleri hele bir de kara komedi öğeleri de içeriyorsa, belki de meslek hastalığı (siyaset bilimciyim) gereği sevmeye meyilliyim. *Stalin'in Ölümü*'nü de bir süredir izlemek istiyordum; temelde komik bir film olacağını beklemekteydim; ama bu kadarını hayal dahi edememiştim. Bu noktada bir uyarı yapmam gerekiyor: Film gerçekten karanlık ve izleyeni çıldırtırcasına korkunç. Üstelik de bütün sevimliliğine ve güzelliğine rağmen! Yani bu herkese göre bir film değil.

Filmi izledikten sonra bakındığımda filmin Rusya ve başka eski Sovyet ülkelerinde anti-Rus öğeler içerdiği ve "toplumu bölebileceği" gerekçesiyle yasaklandığını öğrendim. Daha sonra filmi insanlara tavsiye ettiğimde Türkiye'de de film üzerine yazılan çizilen şeylerden haberdar oldum. Özetlersem komünizmin Stalinist kanadını takip eden gruplar filmi hem ideolojik hem sanatsal iddialarla yerden yere vurup sağa sola laf yetiştirirken, Stalinist olmayan sol akımları takip edenlerse filmi ideolojik ve sanatsal iddialarla yerden kaldırıp sağa sola laf yetiştirmişler.

Tadını kaçırmak istemediğim için filmin içeriğine gerekmedikçe girmeyeceğim. Ancak, başlıktan da

anlaşılabileceği üzere olaylar Stalin'in ölümünden hemen önce başlar; Stalin'e inme inmesiyle devam eder. Stalin'in ölümünün ardından ise Sovyet Politbürosu'nun yani hükümetinin geri kalanının arasındaki iktidar çatışması ve içeriden birilerinin tasfiyesiyle son bulur. Olaylar gündelik hayat akışı içerisinde sıradan olaylar olarak sunulur. Film su gibi akıp giderken, olaylar ve saçmalıklar birbirini kovalar. Ulaşılmaz bilgi kaynağı *Wikipedia* üzerinden yaptığım kısa bir araştırma sonucu, olayların filmin akışı içinde birkaç güne sığdırılmasına ve sunumdaki tüm absürtlüğe ve groteskliğe rağmen, tarihte yaşananları gerçeğe gayet uyumlu bir şekilde anlattığını

fark ettim.

Filmi başarılı (en azından beni güldürmeyi başardı) bulmamın sebebi ise şu: Sovyet rejiminin "sınıfsız toplum" namına¹ çektirdiği çileleri yukarıda bahsettiğim gibi gündelikleşmiş yani "normalleşmiş" haliyle sunması.

Filmin içerisinden baktığımızda

1 Kendini "Stalinist" olarak tanımlayan Slavoj Žižek "sınıfsız toplumun" mümkün olabileceğini ancak koşullarının totaliter terörü otomatik olarak dışlamayacağını söyler: <https://youtu.be/YIpiXJW3dYE?t=10m38s>. Burada şöyle bir nüans söz konusu: ekonomik büyüme, sınıf eşitliği, toplumsal sınıfsızlık otomatik olarak totaliterizme yol açmaz. Ancak özellikle "sınıfsızlaşma" söz konusu olduğunda toplumun topyekün (siyasal, ekonomik ve kültürel alanda) devlet aygıtlarınca kontrol altında alınması ve sınıfsızlaşmanın totaliter sonuca gidebilmesi gibi bir durum yaşanabilmekte.

“sınıfsız toplum” adına yapılanların sıradanlaşması, gündelikleşmesi, bürokratikleşmesi gibi olguları bunların filmin karakterleri açısından normalleştiği kadarıyla (ki olanlar gayet normaldir) çok net olarak görebiliriz. Filmin konu edindiği dönem ve yerde, George Orwell’in hem 1984’te hem de *Hayvan Çiftliği*’nde edebi açıdan gösterdiği gibi, tarihin araçsal olarak yeniden yazıldığı, insanların kendi günlüklerini bile resmi ideoloji namına sansürlediği, çocukların hayatta kalabilmek için ebeveynlerini gizli polise ihbar ettiği bir toplumsal ortam söz konusudur. Kimse hiçbir zaman güvende değildir. Her ne kadar “sistem” herkesi güven altına almışsa da taciz, terör ve ölüm her yerdedir. Sabah kalkıp tuvalete gitmek kadar günlük gerçekleştiren. Alametlerin sistemik olduğu

yerde kıyamet gündeliktir.

Peki böyle bir toplumsal gerçekliği anlatmak için neden absürde ve groteske ihtiyaç var? Neden bir şeyin saçma olduğunu kanırta kanırta göstermek (absürd), ya da bir şeyi tıpkı mağara duvarlarındaki resimler gibi sağa sola kazımak (grotesk) zorundayız? Yoksa “hakikatle” (kendisi her ne ise) yüzleşmemek gibi bir sorunumuz mu var? Yoksa kahkahalarımız, yıllarının terörünün kurbanlarının yanmış cesetlerinin havaya savrulan külleri gibi, boşluğa savurduğumuz anılarımız mı?

Başka bir hayat mümkün...

Seçil Bozdağ, secilbozdag@gmail.com

Neye ihtiyacın olursa bir şekilde önüne çıkan, her isteğe uygun keyif ve eğlence anlayışını mümkün kılan, insanların daima güler yüzle dolaştığı, kendilerini güvende hissettiği, herkesin kimliklerinden ve yargılarından sıyrıldığı ve sadece kendileri gibi davrandığı bir yerde olmak ister misiniz?

Sadece bir haftalığına kurulan bir şehir Black Rock City (BRC) ve en önemli özelliği herkesin isteğine uygun hale gelebilmesi. Kim neyi görmek isterse onu yaşar, neyi yaşamak isterse onu deneyimler, neyi deneyimlemek isterse onu görür. Her gidenin ardında muhteşem anılar bırakmasının ardındaki gizem budur (istisnalar kaideyi bozmaz).

İki yıl önce hayatın getirdiği sürprizler sayesinde kendimi BRC'de buldum. Burning Man hikayem aslında Londra'daki Burner (Burning Man müdavimleri) topluluğu ile tanışmam ile başlıyor. İstanbul'a dönüşüm

sonrası o ekipten bir arkadaşımın 'hadi' demesiyle de gerçek oluyor. Bazen öyle bir halde olursunuz ki sadece size sunulan tekliflere kapınızı açıp 'vardır bir hayır' dersiniz ya, öyle düşünmeden tamam dediğim bir teklifi aslında. Londra'dan Türkiye'ye dönmüştüm; çalışmadığım için zamanım, Londra'daki işimden birikmiş param vardı. Halihazırda bütün organizasyonu planlamış bir ekibe dahil olmak benim için sadece 'tamam' demeyi gerektirecek kadar kolay oldu.

Burning Man, hakkında kulaktan dolma bilgilere sahip olduğum,

ancak gerçekten ne olduğunu bilmediğim bir yerdi. Birçoğunuz gibi ben de sosyal medyadan takip ettiğim kadarıyla herkesin garip garip giyinip çılgınca partilediği, eğlencenin dibine vurduğu bir festival zannediyordum ve geçirdiğim dönem itibariyle hiç de festival havasında değildim. Ardında görünmeyen, gizemli, ve çok daha büyük tecrübeler barındıran mucizevi bir alan ve bir kültür olduğunu gitmeye karar verdikten sonra ve hatta orada yaşadıklarımınla öğrenecektim. Bugün bu anılarımı tekrar izlediğimde sanki ordaki ben değilmiş gibi hissettiren, herkesin mutlaka deneyimlemesini dilediğim çok özel bir alan Burning Man.

Baştan söyleyeyim, eğer Burning Man'in partileri ve DJ'lerini okumak istiyorsanız, bu yazı size uygun değil. Bu yazıyı yazmamın sebebi benim hikayemi, yani sosyal medyada görünen ötesindeki Playa'yı (BRC'deki alana verilen ad) anlatmak; tecrübelerimin ve kelimelerimin yettiği kadar.

Burning Man'a hazırlık

Öncelikle şunu bilmeniz gerekiyor ki; yokluğa gidiyorsunuz! Ama şunu da eklemem gerekiyor ki yokluk içinde varlığı göreceksiniz :)

Benim hazırlık sürecim uçak biletlerimi almak ve kostümlerimi hazırlamaktı. ABD vizem vardı, bavulu hazırlayıp uçağa binecek, Londra'da aktarma sırasında arkadaşımınla buluşacak, San Francisco'dan arabamızı kiralayıp alışverişimizi yapacak ve Nevada'ya ulaşacaktık. Eğer be-

nim gibi yancı olacak kadar şanslı değilseniz tüm bunların organizasyonu için iyi bir planlama yapmanız gerekiyor. Yanınızda bir Burner olsa da bir Virgin (ilk kez Burning Man'a gidenler) de olsanız Burning Man'in en önemli kısmı hazırlık aşaması. Yan sayfadaki tabloda hazırlık için yapmanız gerekenlerin detaylı bir listesi mevcut.

Burning Man macerasında ikinci şansım erken giriş bileti almamdı. Eğer şehrin nasıl inşa edildiğini görmek istiyorsanız yapmanız gereken tek şey oradaki sanat ekiplerinden birine dahil olmak ve görsel şölenin kurucu parçası olmak. Bunun için çevrenizdeki Burner'larla iletişime geçebilir, sosyal medyada bulunan gruplara dahil olabilir veya resmi siteden yardım alabilirsiniz. Gerçek bir Burning Man deneyimi yaşamak istiyorsanız bu kısmı kaçırmamanızı önemle tavsiye ederim.

Burning Man'e gidiş

Şu ana kadar ne kadar şanslı olduğuma inandıysanız bu fikri değiştirmenizin zamanı geldi. Çünkü hayat kendi dengesiyle geliyordu ve bazen size bazı şeyleri ne kadar istediğinizi anlamanız için beklenmedik senaryolar yazıyordu. Arka planda bu organizasyonlar yapılırken ben kendimi küçük bir operasyon diye girdiğim ameliyathanede açık operasyona hazırlanırken buldum. San Francisco uçuşuna on beş gün vardı; bu süre küçük bir operasyon için sorun değildi ama açık ameliyat demek risk demekti. Maalesef ameliyat sonrası beklenmedik olumsuz gelişmeler

de oldu ve bu on beş günü neredeyse ayağa bile kalkmadan geçirdim. Ameliyatın iyileşme sürecinin yanı sıra uzun süre yatmaktan kaslarım zayıflamış, yürürken acı çeker hale gelmiştim. On beş gün boyunca yattığım yerden hazırlıklara devam ettim. Daha doğrusu hazırlanmak için yardım istedim. Hayat bana yardım istemeyi öğretiyordu, zorla, acıyla. Çevremdeki herkesten ışıklı, süslü aksesuarlar toplamaya başladım. Oradaki insanlarla paylaşmak için kendi yazılarımdan derlediğim cümlelerden kartlar dizayn edip bastırdım (Serendipity Cards). Benim yatak döşek olmam dışında her şey yolundaydı. Yakın çevrem nasıl bir yere gittiğimi bilmiyordu, Londra'daki arkadaşlarım ise benim durumumun ciddiyetini... Ben de bir şekilde gideceğimden emin olduğum için şüphe çeken hiçbir durum yoktu. Ta ki havaalanına kadar...

Aktarmalı iki uçuş yapacaktım ve ayakta zor duruyordum. Havaalanına varınca ilk işim tekerli sandalye istemek oldu. Uçuş için biletlerimi almak için kontuarlara gittiğimde ağrım olduğunu ve uçuşlar arasında desteğe ihtiyacım olduğunu söyledim. İlk defa böyle bir ihtiyacım olduğu için prosedürden haberim yoktu. Meğer havayolu şirketinin tıbbi ekibinden onay alınması gerekiyormuş ve ben ağrım olduğunu söylemiş bulunduğum için bu onay çoktan alınamamıştı. Bekledim, bir daha gittim, olmuyordu, bir şekilde onayı alamıyorduk.

Tam Hollywood filmlerindeki sahne değil mi? Kızın Burning Man'e gideceğini biliyoruz ama terslikler üst

üste geliyor ve uçağa binemiyor mu yani? Nasıl olacak da gidecek? İşte ben de tam bu haldeydim. Durdum, nefes aldım. Bir şey vardı. Gideceğimi biliyordum, ben yatarken bile her şey bir şekilde bana gelmişti, oraya gitmem için, herşey kendiliğinden gelmişti, hem heveslendirip hem niye yüzüstü bırakıyordu ki hayat, ben istememiştim bile.. İşte bu cümle.. Ben istememiştim bile.. İstemeliydim.. Neden Burning Man'e gitmek istediğimi sıraladım içimden, ne kadar sürdü bilmiyorum ama liste tamamlandığında bir nefes daha aldım ve tekrar gittim kontuara. Stresten ağrım kalmamıştı, o uçağa binecektim. Kontuardaki kadın tekrar tıbbi ekibi aradı, kendilerince bir şeyler konuştular ve bir anda bileti hazırlayıp önüme koydu. Tamamdı, artık her şey artık tamdı. Annemle vedalaşıp tekerlekli sandalyemle uçağa doğru yol aldım.

Playa'ya gidene kadarki kısım benim için ağrılarım ve jetlag nedeniyle pek keyifli geçmedi. O zamandan hatırladığım en önemli şey, arkadaşlarımla beni görünce "nerede gittiğinin farkında mısın?" demesine karşılık "çöl beni iyileştirir" diye verdiğim cevaptı, ve öyle de oldu.

Playa!

Hayatımda ilk kez Amerika'daydım, hayatımda ilk kez bir festivale gidiyordum ve hayatımda ilk kez çöl görüyordum. Ameliyat yaramda bir bandaj vardı ve bisiklete binmek bir yana ben hala yürüyemiyordum. Bu yüzden bana bisikletlerin arkasına takılan çocuk arabalarından aldık. Arkadaşlarım beni onunla taşıyıp gezdireceklerdi, ne plan ama! Neyse ki fiziken küçük olduğumdan o arabalara sığabiliyordum :)

İlk üç günümüz şehrin kurulmasını izlemek ve bizim ekibin işi olan bir labirenti kurmakla geçti. Ağır iş yapamasam da ekibin su, yiyecek ihtiyacını karşılamak ve süslemelerle ilgilenmek temel görevim olmuştu. Önemli not, Burning Man'de en önemli ihtiyacınız su, dehidrasyona maruz kalmamak için susamasanız da sürekli su içmeniz şart. Ve tabii ki aynı oranda da tuvalete gitmeniz. Şehrin her yerinde ortak tuvaletler

var ve düzenli olarak temizleniyorlar. Aşırı hijyenik birinin Playa'ya gelmeyeceğini varsaydığımızda, tuvaletlerin gayet kullanılabilir olduğunu söyleyebilirim. Ama duş servisi veren kampları saymazsak, kampınızda duş olması önemli ve kendi suyunuzu kullanmanız gerektiğini de hatırlat-

mak isterim.

Ben Playa için çalışırken Playa da benim için çalışmaya başlamıştı. Üçüncü günün sonunda bandajımı çıkarmıştım, yürümem daha iyiye gidiyordu ama hala bisiklete binemiyordum, yani hala birilerinin beni ta-

Hazırlık için gerekenler

1. Burning Man'de kalacağınız kampı belirlemek ve kampın üyelerine sunduğu olanakları öğrenmek
2. Çadır, yurt veya karavan seçeneklerinden hangisinde kalacağınızı belirlemek ve buna göre organizasyon yapmak
3. Kampa sunacağınız hizmetlerinizi belirlemek
4. Gidiş-dönüş uçak yolculuklarınız arasında kiralayacağınız aracı ayarlamak (mümkünse her şeyinizi sığdıracağınız büyük bir araç-bkz madde 6)
5. Uçuşlarınız sonrası BRC'ye ulaşmak için rotanızı ve buna uygun otel konaklamanızı belirlemek
6. BRC'de geçireceğiniz vakit boyunca yiyeceğiniz yemek, içeceğiniz su, duş alacağınız su, dişinizi fırçalayacağınız su, el temizleyicilerinden dudak koruyucunuza kadar tüm ihtiyaçlarınızı belirleyip alışveriş listenizi oluşturmak
7. Bir bardak almak (bütün kamplarda sadece içki var, bardak yok. Yanında bardağın yoksa içki de yok.)
8. Bu alışveriş listesinin tamamını sağlamak üzere rotanız üzerinde bir alışveriş merkezi bulmak (Walmart bulsanız yeter)
9. BRC'de ulaşım yönteminizi belirlemek (genellikle bisikletin kullanıldığını hatırlatmak isterim)
10. Çok planlı olmak ve hiçbir şey kaçırmamak istiyorsanız (ki pek mümkün değil) kampların programlarını öğrenmek ve buna göre günlük planlar yapmak (sürprizlere açık olanlar bu kısmı atlayabilir)
11. Kostümleri Burning Man konseptlerine göre ayarlamak (Salı günü tütü, Çarşamba günü beyaz vb.)
12. Gece için ışıklanmanız şart (fener, ışıklı aksesuarlar, kafa lambası, vb), yoksa görünmezsiniz!

şımına ihtiyacım vardı. İçki içmediğim için ve hala iyileşme sürecinde olduğum için geceleri erken yatıyor, sabahları erken uyanıyordum. Bir kısım benim gibi güneş doğuşuna uyanırken bir kısım insan da geceyi yeni bitirmiş uyumaya gidiyordu. Kim olduğu farketmeden herkes günaydın kucaklaşmaları ve sohbetleriyle on dakikalık yolu yarım saatte gidiyordu. Çünkü orada garip olan selam vermemek, sohbet etmemek, gülümsememek. Olur da bir şekilde keyfin yerinde değilse, biri beliriveriyor hemen yanında, sanki derdini bilirmiş gibi, bir şey söylüyor, senin yaralarını sarıyor ve gidiyor. Gece kostümlerinde ışıklandırılmalar ve Playa'nın her yerindeki muhteşem ışık şovlarını bir yana koyarsak, sırf bu nedenle bile Burning Man'in gündüzlerini daha çok sevmiş olabilirim.

İki gün daha bu şekilde geçti, birilerine bağımlı olmak ya da birilerini bağlamak rahatsız edici olmaya başlamıştı. Beşinci günün sabahı, kampın duş alanında ilk duşumu aldım (inanılmaz bir histi) ve kendimi yollara attım. Teslimiyet ve özgürlük

tam olarak o gün yerleşti içime, kendimi gerçek bir Burner gibi hissediyordum. Ne kadar yürüyebileceğimden emin değildim, o zamana kadar arkadaşlarımla gezdiğim için daha Burning Man'in farkında değilim ve ne yapacağımı bilmiyordum. Yürüyebildiğim kadar yürüyüp arada da otostop çekerek kampların birbirinden ilginç arabalarıyla gezintiye çıktım. Playa'nın öbür ucuna kadar gittiğimde bir Türk arkadaşımaya denk gelmeyi başardım. Şans gene benden yanaydı. (Önemli not: bildiğim kadarıyla Playa'da sadece ABD hatları çekiyor ve kullanılan bazı uygulamalar var ama ben telefonumu kapattığım için kimseyle teknolojik bir iletişiminim yoktu. Bu nedenle yaklaşık 77 bin kişinin dolandığı 18 bin dönümlük alanda bir arkadaşınızı bulmak gerçekten mucizeydi.)

Bir gece orda kaldıktan ve karavanlarında lüksün tadını çıkardıktan sonra kampa geri döndüm, artık Burner'ların deyimiyle bir Burner olmuştum. Her şey çok güzel gitse de bisiklete binememek tatsızdı. Gidip Playa'da kaybolmak bütün

sanat eserlerini görmek istiyordum ama maalesef bacaklarım izin vermiyordu. Çocuk arabasının içinde dolaşırken o günün mucizeler günü olacağından haberim yoktu. Burning Man'in olduğu orta alanda dolaşırken ve her zamanki gibi kartlarımı dağıtırken, biri benden kartlarımla ilgili ders vermeme istedi, ertesi gün ders için zaman ayarladık, çok heyecanlıydım, ilk defa kendim ürettiğim bir şeyi anlatacaktım, nasıl yapacağım konusunda hiçbir fikrim yoktu, o anda nasıl geliyorsa öyle olacaktı. Biraz daha Playa'da dolaştıktan sonra kampları gezmeye başladık. Ben gene gittiğimiz kamplarda kart dağıtma halindeyken tanıştığım bir kişinin şifacıların ve enerji çalışmalarının olduğu kampta kaldığını söylemesi ve ertesi gün için bana birini ayarlaması günün ikinci mucizesi oldu. Küçük bir hediyenin insana nasıl fırsatlar yaratabileceğini de bu sayede öğrendim.

Ertesi gün önce ders, sonra enerji seansı derken artık eğlenmeyi hak etmiştim. O akşam arkadaşlarımla birçok kamp gezerek partilerin

de tadına bakmış oldum. Sekizinci günün sabahı kalkar kalmaz bisiklete bindim ve ilk işim, güneşin doğuşunu izlemeye gitmek oldu. Gördüğüm en muhteşem doğa olaylarından biriydi. Çok farklı hissediyordum. Yaşadıklarına inanmakta güçlük çektiğim kadar şükran doluydum. Artık Tapınak'a gidebilirdim. Tapınak Playa'nın en kutsal ve özel yeri. Oradaki herkesin bırakmak ve unutmak istediği her acıyı, kederi, kaybı, hüznü bir şekilde sembolize eden, bir sürü resmin, yazının, duanın yer aldığı bir alan. O alana gitmeye o zamana kadar cesaret edememiş, bir türlü adımımı atamamıştım. Ama o an gelmişti, hissediyordum, artık benim de vedalaşmam gerekiyordu. Kelimeleirim yetse de ordaki hissi anlatabilsem ama yapamıyorum.

Sonraki üç gün bisikletin üstünde gezmekle ve kartlarımı dağıtmakla geçti. Tüm Burning Man boyunca toplamda 500'den fazla kart dağıttım. Kaç tane hediye aldığımı sayamadım ama bir ara aldığım kolyeleri ve bileklikleri üstümden taşımaktan ağırlaşmıştım. Bugün hala kartlarımı dağıtmaya devam ediyorum. O günden bu güne yaklaşık 2500 tane daha dağıtmış olmalıyım, artık hesabını tutamıyorum. Tanıdık tanımadık karşılaştığım insanlara karşılık beklemeden hediye dağıtmanın mutluluğunu yaşattığı ve bunu bir alışkanlık haline getirdiği için Burning Man'a minnettarım.

Burning Man'ın en önemli anlarından biri Man'ın yanmasıdır. Festival'in ismi de buradan gelir. Festivalin son Cumartesi gecesi herkes Playa'nın ortasında yer alan Man'ın etrafında toplanır, sanat arabalarından müzik sesler yükselir, ateş şovlarıyla ve herkesin, her şeyin üstündeki ışıklı aksesuarlarla muhteşem bir ışık şöleni olur. Festivalin bitişinin ilk işareti olsa da büyük bir kutlamadır o an herkes için. Oraya kadar gelmiş, o şartlarda bir şekilde yaşamayı başarmış ve dünyanın en büyük festivaline katılmış olmanın neşesi, mutluluğu, coşkusu yayılır tüm alana.

Benim için daha önemli olan an Tapınak'ın yakılmasıydı. Pazar günü maceranın bitişiyse yüzleşmek ve her yere son bir defa bakmakla geçti. Son güneş doğuşu, son güneş batışı,

son kucaklaşmalar, son hazırlıklar... Bitişlerin ve vedaların verdiği hüznün üstüne o gece Tapınak'ın yakılmasının ağırlığı da çökmüştü. Bir önceki gecenin coşkusu yerini koca bir sessizliğe bırakmıştı ve Tapınak'ın etrafında insanlar o derin sessizliğin içinde kaybolmuşlardı. Herkes oradaydı ama sanki hiç kimse yoktu. Tapınak'ın yanışıyla oraya bırakılan her türlü keder, acı unutulmak üzereydi ve herkes bir yandan içindeki bir parçayla vedalaşmanın sancısını çekiyor, bir yandan da tüm bu acılara rağmen içindeki kocaman sevgiyi hissediyor ve paylaşıyordu. Hayatta herkes bir şeylerle savaşıyordu ya, içerde veya dışarıda, ve her şeye rağmen bir şekilde yaşamaya devam ediyorduk ya, işte Tapınak'ın yanmasıyla yükselen tam da bu şükran

duygusuydu. Ateşler kül olana kaldar kaldım orada, kalkamadım yerimden. Ne kadar çok acı birikmişse içimde akması gereken, hepsini kül edene kadar oturdum. Sonra Tapınak'ın küllerini doldurdum çantama. Getirdim evimin bir köşesine koydum, unutulmuş acıların hatırına...

Playa Dünya'nın, Burning Man de hayatın mikro versiyonu bana göre. Burning Man bir hafta, hayat ise daha uzun süren bir varoluş sadece. Burning Man'i ister festival gibi ister seremoni gibi yaşayın, önemli olan oradaki deneyimi döndükten sonra hayatınızda da gerçekleştirmek. Her nerede yaşarsanız yaşayın, BRC'deki mucizeleri oraya taşıyabilirsiniz. Sadece her alanın sizin isteklerinize uygun hale gelebildiğini fark etmeniz yeterli.

Playa'dan öğrendiklerim

Bence en önemli kısım burası. Bu zamana kadar anlattığım hikayeydi ama en çok paylaşmak istediğim hikayenin öğrettikleri:

“Playa provides (Playa ihtiyaçlarını karşılar)”: Eğer Playa'nın en uzak köşelerinde aç kaldıysanız, yanınızdaki bir anda pizza arabası geçebilir. Eğer Playa'da susuz kaldıysanız, bir kampta su servisi yapıldığını görebilirsiniz. Eğer Playa'da gezerken hava soğumaya başlarsa, kumun üstünde bir şapka size doğru yuvarlanabilir. Eğer Playa'da bardağınızı yoksa, yolda yürürken bir bardak bulabilirsiniz. Eğer benim gibi yaralıysanız, yanınıza bir şifacı oturabilir ve size bir seans ayarlayabilir.

Su değerlidir: Bugün hayatımızın her anında musluğu açtığımızda akan suyun ne kadar büyük bir nimet olduğunu unutanlar için Burning Man inanılmaz iyi bir hatırlatıcı. Düşunuzu alırken bir bidon suyunuz varsa, şampuan yaparken suyu kapatmak zorundasınız, yoksa durulamaya suyunuz kalmaz.

Doğayı Koruyun: Dışinizi fırçaladıktan sonra nereye tüküreceğinizi düşündüğünüz oldu mu hiç? Bir su şişesini tükürme şişesi yaptık, çöpe gitmek üzere. Çünkü dış macununu tükürmek çöle zarar veriyor. Sigara içiyorsanız külünü silmek ve izmaritini atmak için mutlaka bir kap bulundurun yanınızda (ben unutmuştum ama biri bana hediye etti- yanımdan hiç ayırmıyordum). Başkasının çöpüne çöp atmayın, çünkü çöplerini Playa'dan çıkarmak herkesin kendi sorumluluğunda. Hatta tek kullanımlık ışıklı aksesuarlar sırf bu nedenle tercih edilmiyor. Yerden çöp toplamak herkesin görevi, gün içinde dolanırken bile ayrı bir poşeti gördüğüm çöpleri toplamak için kullanıyordum. Playa toplanırken bütün kamp tek sıraya girdik adım adım bütün alanı temizledik. İnanın saç tellerini bile çıkardık kumdan, biz gelmeden önceki haliyle bırakmak için.

Paylaşmak önemlidir: Burning Man'da her şey paylaşmak üzerine kurulu. Para geçmiyor. Sadece yanında getirdiklerin ile kampların ve insanların sana sundukları var. Tamamen gönüllülük üzerine kurulu bir düzende koca bir çöle bir şehir kuruluyor, içinde 70 binden fazla insan yaşıyor ve herkes ne istiyorsa onu özgürce yaşıyor. Herkes kendi yeteneklerine göre birbirine hediye etmek üzere bir şeyler hazırlıyor ve oradakilere sunuyor. Rüya gibi, değil mi?

Follow me!
@happyceramics

Üç aylık

Mithat Erdoğan, *mithaterdogan3984@gmail.com*

Arkamdan birisinin “Rıfat!” diye bağırdığını duyduğumda, hem de öğretmenler odasının önündeki merdivenlerden aşağıya yürümek yerine tırabzanın üzerine oturup aşağı kaymak sureti ile inmekteydim.

Merdivenlerin sonuna gelince çevik bir şekilde yere atladım ve sesin geldiği tarafa doğru kafamı çevirdim. Bağırın Kaan idi.

“Noldu lan?” diye yanıtladım.

Pantolonumun paçası tozlanmıştı, ben öne doğru eğilerek paçalarımı çırparken Kaan da merdivenden aşağıya koşarak inmişti ve şimdi tam karşımda durmaktaydı.

Her zaman ortadan ikiye özenle ayırdığı saçları bir hayli bozulmuştu ve yüzü gözü boncuk boncuk ter içinde idi. Bu emareler buraya kadar da depar atarak geldiği anlamına geliyordu. Nefesini toparlayıp lafa girdi;

“Ön bahçede müdürün lacivert Concorde’u duruyor. Okulda sanırım.”

“Hasiktir!?! Harbi mi lan?”

“Harbi oğlum hatta bizim Onur müdürü yemekhanenin yanındaki sundurmaların orada tadilat yapan işçilerle konuşurken görmüş.”

“O ibne nerde?!”

“O bahçeye inmiştir bile, Habeş beygiri gibi koştu Müdür’ün okulda olduğunu fark edince.”

“E hadi biz de herif dellenmeden gidelim yanına da üç aylıkları alalım.”

Üç aylıklar, Anadolu Lisesinde okuyan öğrencilerden Devlet Parasız Yatılı sınavına girip burs almaya hak kazananlara Anadolu Lisesi boyunca ödenen karşılıksız bir burs idi. Okulun açık olduğu süre boyunca üç ayda bir ödenirdi. Anneciğim sağ olsun Anadolu Lisesi, Öz-De-Bir, Özel Okullar sınavları vb. ne kadar sınav varsa beni hepsine soktuğu için bu sınavı da kazanıp burs almaya hak kazanmıştım. Hazırlık ve orta okul boyunca dört senedir çok işimi görmüştü bu para. Şimdi lise birinci sınıfa geçmiştim ve bu senenin ilk bursunu alacaktım. Etrafta liseye geçince alacağımız bursun normalden biraz daha fazla olacağına dair söylentiler vardı ama üst sınıfların bizimle taşak geçmek için uydurdıkları bir şey de olabileceğini düşündüğümden pek ümitlenmemeye çalışıyordum.

Kaan ile birlikte ikinci kattan zemin kata kadar depar attık ve ana kapıdan çıkıp bahçeye inen merdivenlerin başına gelince zıncı diye durduk.

“Bak işte arabası şurada” diyerek bana yemekhanenin hemen yanında park halinde duran lacivert Concorde’u gösterdi Kaan.

“Arabayı gördüm tamam ama Müdür nerede oğlum? Bahçede hiç kuyruk görüyor musun?”

Ben böyle deyince Kaan sağ elini kaşlarının üstüne siper yapıp gözlerini kısarak bahçeye bakmaya başladı.

Fotoğraf: Mithat Erdoğan

“Sen gözlüğünü niye takmadın lan? Bir de gözlerini kısıyor... Oturduğun yerden tahtayı göremiyorsun ibne!”

“Sus da bak lan sağa sola.”

Normalde bizi odasına çağırıp, tek tek listeden ismimize bakıp bize imza attırdıktan sonra bursumuzu teslim etmesi gereken Müdürümüz her üç aylık burs ödeme zamanında bizi peşinden koşturur ve en az iki-üç hafta geciktirmeden burslarımızı teslim etmezdi. Muhtemelen tembelliği ve dağınıklığından böyle yapıyordu ama hakkında bir sürü söylenti vardı. Burs paraları ile kumar oynadığını, paraları repoya ya da vadeli mevduata yatırıp beklettiğini filan söyleyenler vardı. Ben en çok repoya takılmıştım. Reponun ne olduğunu bilmiyordum ve bu çok sinirimi bozuyordu. Gerçi çok uzun sürmüyordu, unutup gidiyordum. Ama her üç aylık döneminde bu repo kelimesi aklıma takılıyordu. Babama sorsam çözülecek bir mevzu idi ama mevzu daha okulun bahçesinden çıkar çıkmaz buhar olup havaya karıştığından henüz babama taşıyamamıştım.

Ben kafamda bu düşüncelerle dalgın

dalgın sağa sola bakarken Kaan bir anda çılgık attı.

“Allahıma gördüm, aha orada, sundurmaların arkasında işçilerle konuşuyor, bizimkiler de arkasında kuyruk yapmışlar ama arada işçiler olduğundan görmemişiz.”

“Koş koş koş Kaan Efendi!”

Bahçeye inen merdivenleri ikişer üçer atlayıp rüzgâr gibi uçarak sıranın en arkasına girdik. Arkasında biriken kalabalığın uzadığını gören Müdür, işçilerden bir sandalye istedi ve oturdu. Sonra kuyruğa bakıp “Tekerek gelin bakayım,” dedi ve kendi yaptığı espriye güldü. O gülünce biz de güldük çünkü bu keyfi yerinde demektir. Gri takım elbisesinin içinden çıkardığı bir tomar parayı ve paralara sarılı A4 kağıdını hemen yanındaki tabureye koydu.

Üzerinden kalem çıkmayınca sıranın en önündeki çocuğa “Kalemin var mı?” diye sordu. Bir anda şaşırın ve korkan çocuk “Var ama sınıfta hocam” deyince sıranın tamamı titreşime alınan bir telefon gibi titredi ve boğuk bir gülüşme sesi telin hemen arkasındaki baraj gölüne

doğru helezonik bir biçimde yayıldı. “Sınıftaki kalemi napayım ben evladım? Yanında kalemin var mı?!” diye sesini yükselten Müdür sinirlenmiş gözüküyordu. Hepimiz çocuğa sövüyorduk şu an. Çocuk da o kadar korkmuştu ki bembeyaz yüzündeki kıpkırmızı sivilceleri kendi kendine patlayacak diye korktum bir an.

Müdürün yerli yersiz attığı dayaklar çok meşhur olduğundan sizinle sakin sakin konuştuğunda bile geriliyordunuz. Kabahatiniz olmasa da sanki dayak yiyebilirmişsiniz gibi hissederdiniz. Bahsettiğim dönemin 1990’ların sonu olduğunu belirtmek isterim. Şimdiki gibi gereksiz bir özgüven ile şımartılarak büyütülmüş çocuklar o kadar fazla değil idi. Ayrıca çağdaş anne baba olacağım gazıyla çocuklarına sesini yükselten öğretmenleri dahi okul yönetimine şikâyet eden veliler yoktu.

Misal benim babama göre öğretmen çoğu zaman haklı idi. Adana Erkek Lisesi’nden 1971 yılında mezun olmuş birine öğretmenin kabahatli olduğunu izah edemezsiniz. Ben denedim, edemiyorsunuz. Öğretmenler en fazla dümbüklük yapabilirler ya da iyi bir öğretmen olmayabilirlerdi ama dayak yediysen ya da azar işittiyen “muhakkak bir kabahat işlemişsindir” kuralı geçerli idi bizim evde.

Sırada bu gergin bekleyiş devam ederken bizim Onur, “Bende kalem var hocam,” dedi ve siyah bir tükenmez kalem sıranın ortalarından elden ele uzatılarak Müdüre ulaştırıldı. Onur bize dönüp yılışık bir şekilde göz kırptı. Ben ve Kaan da bilmukabele aynı yılışık gülüşle göz kırpmasına yanıt verdik. Müdürün siniri uzun sürmemişti. Rahatlamıştık.

Sıranın kendimize gelmesini beklerken Kaan’ı kolumla dürttüm ve;

“Bu sundurmalar, bu kadar işçi ne iş lan? Ne yapacaklar buraya biliyor

musun?” diye sordum.

“Yemekhane ve kantindeki yemeklere alternatif olsun diye buradan da kebab satışı yapılacaktı. Baksana kocaman mangallar var işçilerin çalıştığı yerin arkasında, bir iki güne de onları takacaklar Müdürün sandalyeye oturduğu tarafa.”

“Okulda kebab mı satılacak artık öğlen arasında?”

“Kebab ve döner.”

“İyiymiş de kaçta satacaklar acaba?”

Bu durum; “Adana’da Anadolu Lisesi okumanın sürrealizminden bir tutam nasiplenmek” olarak açıklanabilir sanırım sadece. Hali hazırda yemekhanede sulu yemek ve kantinde de tost ile hamburger satılmasına rağmen kebaptan taviz vermiyorduk ve okul yönetimi de bunu makul bulabiliyordu. Koca şehir resmen kebabın etrafında dönüyordu. Adana; uydusu kebab olan küçük bir gezegendi!

Kuyruk hızla ilerlemekteydi ve birkaç kişi sonra sıra bize gelecekti. O esnada Müdürün bana birkaç saniye dikkatlice baktığını gördüm ve içimden bir “Hassiktir!” çektim. Derken sonunda sıra bana geldi. Müdür üç aylık tutarımı sol eline aldı ve sağ eliyle A4 kâğıdı önüme uzatarak, “Adın ne senin?” dedi.

Yutkundum ve “Rıfat,” dedim.

“Listeden adını bul da imzala, hangi sınıftasın sen?”

Boynumdan kulaklarıma doğru bir sıcaklık hissettim, dövme bari dileğinde bulunarak;

“9-E’deyim hocam,” diye yanıtladım.

Tırsmanın sebebi geçen hafta yaptığımız bir futbol maçından kaynaklanmaktaydı. Son birkaç haftadır Perşembe günleri okuldan sonra okulun yarı toprak yarı çim futbol sahasında maç yapmak için izin almıştık ve sekize sekiz kır kırana maçlar yapıyorduk. Felsefe hocamız İsmail Hoca da bir okul çıkışında bizim maçlardan birini seyretmiş ve ertesi gün bize “Şu yaşımızda takım çıkarsak sizi yeneriz lan!” diye takılmıştı. Derken bir sonraki Perşembe için öğretmenler-öğrenciler maçı organize edilmişti.

Maç günü sadece altı öğretmen maça katılmak istediğinden öğrencilerden bir kaleci ve bir defans oyuncusu da öğretmenlerin takımında oynuyordu. Ben de evim okulun hemen karşısında olduğu için bu maçlara sürekli iştirak ediyordum. O gün de öğrencilerin takımında orta sahada oynuyordum. Maç başladıktan beş dakika sonra bir anda nereden çıktığını anlamadığımız bir biçimde koyu lacivert parlak bir eşofman takımı ve ayağında bembeyaz spor ayakkabılar ile Müdür sahaya daldı. Ağzımız açık kalmıştı, okulun tarihinde Müdürü spor yaparken gören yoktu. Defans oynayan öğrenci kenara alındı ve Müdür öğretmenlerin takımında stoper olarak maça dahil oldu. Fena da oynamıyordu.

Bazı hocalar ile az çok samimi-yetimiz olduğundan çekinmeden ikili mücadeleye girebiliyorduk ama Müdürü karşısında gören, Daniel Amokachi’nin hücum pres yaptığı stoper misali saçmalıyor ve çekiniyordu. Takıma bir tutukluk hâkim olmuştu. Oyun bu şekilde on dakika devam ettikten sonra bizim takım sağ taraftan bir korner kazandı. Korneri atmak üzere topun başına Ali İhsan geçti. Ben de ceza sahası dışından penaltı noktası yönüne hareketlenip ön direk tarafındaki altı pasın biraz gerisinden sıçramak üzere pozisyon aldım. Ali İhsan korneri kullandığında da aynen öyle yaptım. Güzelim ayak içi kavisli ve hafif sert orta da tam benim koşup zıplaya-cağım noktaya doğru gelmekteydi. İki ayağım ile olduğum yerde topa sıçrarken ön direk savunması yapan Müdürün de topa doğru hareketlenip zıpladığını fark ettim ama geç kalmıştı, ben çoktan yükselmiştim. Topa kafayı vurdum ve golü attım fakat topa kafayı vurduktan sonra sol yanağım ile çenemin köşesinin olduğu kısım hava topuna geç çıkan Müdürün suratında patladı. Üstüne Müdür bir de bana çarptıktan sonra benim ivmem daha fazla olduğundan yere kapaklandı.

Gole sevinmeden; “Hocam iyi misiniz?” diyerek Müdüre doğru eğildim. Müdürün gözlüğü birkaç adım öteye uçmuş ve kırılmıştı ve iki eliyle burnunu tutuyordu. Diğer öğretmenler beni hemen kenara çekip Müdürü

yerden kaldırdılar ve okulun girişinde tepede konuşlanmış çeşmeye yüzünü gözünü yıkamak üzere götürdüler. Arkama dönüp bizimkilere baktığımda Kaan ile göz göze geldik ve Kaan gülerken “Şimdi boku yedin oğlum sen!” dedikten sonra hepimiz birden kahkahalara boğulduk. Gülüyordum ama götüm de atıyordu. Allah’tan maç orada bitti ve Müdür tekrar sahaya dönmedi. Gözlüğü kırıldığından ve iki eliyle de yüzünü kapattığından olayın kahramanının ben olduğumu da görememişti. Maç benim Müdürün gözlüğünün kırılıp burnunun kanamasına sebep olan kafa golümlle 1-0 kazanmıştık ama bu galibiyetin bedeli benim için çok ağır olabilirdi.

Şimdi tırsmanın sebebi de bu talihsiz olaydı. Bir anda o malum kafa topu mücadelesindeki öğrencinin ben olduğumu anımsarsa diye “Yusuf Yusuf” moduna geçmişim. A4 kâğıda imzama attım, üç aylığıma aldım ve Müdür’ün yüzüne son bir kez korku içinde baktıktan sonra eliyle devam et hareketi yaptığını gördüm. Dayak yememenin verdiği rahatlıkla attığım her adımın tadını çıkararak okul binasına doğru yöneldim.

Arkamdan koşarak gelen Kaan’ı fark edince durup bana yetişmesini bekledim. Yanıma geldi ve “Müdür seni çağırıyor. Seni hatırlamış. Yeni gözlüğünün parasını senin üç aylığından kesecekmiş,” dedi.

“Siktir lan yavşak!” diye yanıtladım ve güldük.

Elimizdeki paraları dikkatle ve merak içerisinde sayarken öğlen arasının çoktan bittiğinin emaresi olan öğretmenler zili çalmakta idi.

Sahil şeridi

Mithat Erdoğan, *mithaterdogan3984@gmail.com*

Fotoğraf: Mithat Erdoğan

Yarım saatlik bir dinlenme ve kahve molası için oturduğum kafede haddinden fazla zaman geçirdiğimi fark etmişim. Masanın üstündeki kitap, defter, kalem ve fotoğraf makinelelerinden mütevellit dağınıklığıma hızlıca toparladım. Garson kızdaki jest ve mimiklerim vasıtasıyla istediğim hesabı beklerken çantamı sırtıma takmışım bile. Dört gün sürecek bir seminerin ikinci gün programına katılmak için Mali Müşavirler Odası'na gitmem gerekiyordu. Hava çok güzeldi, yürümeyi tercih etmişim. Sahil boyunca gerçekleştirilecek otuz dakikalık bir yürüyüş hedefime

varmamı sağlıyordu. Üstelik deniz kenarından yürüyecektim.

Hesabı ödedikten sonra, sol tarafımda uzanan deniz kenarında balık tutan yerli-yabancı, profesyonel-amatör birçok balıkçı gördüm. Benim gibi sabırsız biri için hiç de uygun olmayan balıkçılık ile aram asla iyi olmamıştı. On iki, on üç yaşında iken arkadaşlarımla bir yaz tatilinde balık tutmaya gitmişim. O dönem yaşadığımız lojman bir baraj gölünün kıyısında idi. Bir akşamüstü, göl kenarına yürümüş ve ikişer-üçer misinalarımızı sazan tutmak

için uzağa fırlatmıştık. Sonrasında ise kayaların arasına sıkıştırdığımız misinaları gerip uçlarına tepelerinde minik çanlar olan demir çubuklardan takmıştık. Olur da sazın oltaya gelirse bu çanlar ötüyordu ve gidip çekebiliyordunuz.

Arkadaşlarım sabaha kadar orada kalırlardı. Oltaları hazırlama işini hallettikten sonra kayaların arkasındaki çam ağaçlarının dibine, pürlerin üzerine uzanırlar ve orada sabaha kadar kah sohbet edip kah uyuyarak balık beklerlerdi. Benim sıkılmam için iki saat yetmişti. "Sikerim sazınını da çanlı misinasını da!" diyerek hava karardıktan sonra tek başıma eve dönmüş, Micro Genius isimli atarimdeki ördek avı oyununu açıp yakalayamadığım balıkların hıncını atari oyunundaki ördeklerden almıştım. Bu ilk ve son balık tutma maceram olmuştu.

Yanlarından geçtiğim balıkçılar da birbirleri ile ahenk içerisinde görünmekteydiler. Hepsinin çok eğlendiği yüzlerinden okunuyordu. Buna yine anlam verememişim. Anlam veremediğim şeylere dudak büküp geçmeye, üzerinde çok kafa patlatmamaya çalışıyorum şu sıralar. Tabii çok ilginç bir şey ise istisna uygulayabiliyorum. Derken sağımdan hızla bir bisiklet geçti. Balıkçılara odaklandığım için geldiğini fark etmedim ve irkildim. Arkasından bakınca bisikletçinin bisikletini iki eli de gidonda değilken kullanan, at kuyruklu, kocaman sırt çantalı birisi olduğunu görebilmişim. Sağ elindeki cep telefonunu kulağına götürmüştü ve sol eli ile de sağ dirseğinin hemen aşağı kısmını kaşımakta idi. Uzaklaşırken attığı gevrek kahkahayı sürüş güvenliğini hiçe saymasından mıdır nedir küfür gibi algılamıştım.

Biraz daha ilerde üç kadın motosikletlerini park etmiş, kasklarını

zemine yan yana koymuş, ellerindeki koyu yeşil piknik sandalyelerini açmakla uğraşmaktaydılar. Bu esnada içlerinden biri diğer ikisine iş yerindeki o bet suratlı kadına ağzının payını nasıl verdiğini iştahlı bir şekilde anlatmaktaydı. Gıybetin rutubetli kokusu havadaki yosun kokusuna karışmıştı. Kadının hikayesini anlatırken iştahı takdire şayandı. "İşini de aynı şevkle yapıyor mudur acaba?" diye düşündüm ve güldüm.

Deniz tarafına bakmaktan sıkılıp kafamı aksi istikamete, çimenlik alana doğru çevirdim ve fotoğrafını çekecek ilginç bir kare aramaya başladım. Kulaklıklarımı takıp biraz müzik dinlemeye karar vermişim. İyi bir melodinin insana her zaman perspektif katacağına inanırım. 2000'lerde çok dinlediğim şarkılardan oluşan listede karar kılıp "rastgele çal" modunu açtım. Beni karşılayan şarkı "The Smashing Pumpkins - Today" olmuştu. Leziz bir başlangıç...

On-on beş adım ilerlemiştim ki hemen ilerde hızlıca koşarak parendeler atan bir silüet gözüme çarptı. Bu silüet dairesel bir şekilde koşuyor ve devamlı bir biçimde parende atıyordu. Çimlerin üstünde olmanın da getirdiği konfor ile pervasızca hızlanıp atlıyor, ellerini çim zemine koyarken yatacağı yeri hazırlayan bir kedi kadar özenli davranıyordu. Çizdiği dairesel rotanın tam ortasında oturan başka bir silüet daha vardı. O tarafa doğru adımlarımı hızlandırdım. Yaklaştıkça silüet olmaktan çıkıp detaylıca ayırt edilebilecek figürlere dönüşüyorlardı. Oturan kişinin bağdaş kurmuş olduğunu anlayabiliyordum artık mesela. Biraz daha ilerleyince kafasını önüne eğmiş ileri geri sallandığını fark edecektim.

Bu esnada dairesel rotada koşarak parendeler atanın on-on iki yaşlarının

da bir erkek çocuğu olduğunu gördüm. Koştuğu gibi hızlı bir şekilde durmuştu birden. Ellerindeki çimleri silkeliyor ve hızlı hızlı nefes alıyordu. Uzun boynu, dar omuzları, yeni belirmeye başlayan adem elması ile fiziksel olarak tam bir ergenliğe giriş timsali idi. Yürümeye devam ediyordum, şimdi neredeyse aynı hızda idik ve artık adımlarımı yavaşlatmıştım. Yerde oturan kişi bir kadın idi. Kulağında kulaklık vardı ve elindeki kalem ile önündeki deftere bir şeyler yazıyor ya da çiziyordu.

Oturan kadına doğru yürümeye devam ettim. Parende atma tutkunu ergen şimdi de olduğu yerde birkaç adım atarak amuda kalkmaya çalışmaya başlamıştı. İki ayağı üzerinde durmaktan pek hoşlanmadığından emin olmuşum. Kadına doğru beş on adım atmıştım ki gördüğüm manzara yutkunmamı sağlamıştı. Bağdaş kurmuş bir şekilde öne doğru kaykılarak oturmuş ve oturduğu yerde ileri geri sallanan kadının kot pantolonu ve t-shirt'ü arasında görünen beli ve sırtındaki tüyler tam arkasından vuran güneş ışığı altında parlamaktaydılar. Pantolonunun üzerine çıkmış siyah iç çamaşırının dantelleri de güneş ışığı altında yüksek kontrastlı bir kompozisyonun ana unsuru olarak göze çarpmaktaydı.

Olayı sadece fotoğraf açısından değerlendirdiğimi söyleyecek kadar riyakar ve sahte biri değilim. Erkeklik içgüdülerimin de tesiri ile yutkunmuşum tabii ki. İçimde hala bir fotoğraf çekme dürtüsü vardı fakat nedense acele etmiyordum. O an salt bir gözetleme dürtüsünün hakimiyeti altındaydım. Sonunda birkaç kare fotoğraf çekmeye niyetlendim ama kendimi fark ettirmeden fotoğraf çekebileceğim menzili çoktan geride bırakmıştım. Çok daha yakındaydım. Dolayısıyla, çekeceğim karenin

kahramanı ile iletişime geçmem gerekecekti ve kendimi buna hazır hissetmiyordum.

Yürümeye devam ettim ve kadının önüne geçtikten sonra yüzümü ona döndüm. Şimdi kadını tam cepheden görebiliyordum. Yirmili yaşlarının ortalarında, koyu kestane rengi uzun ve hafif dalgalı saçlı, geniş, yuvarlak ama düzgün biçimli bir burna sahip, kahverengi gözlü ve nispeten zayıf bir kadın vardı karşımda. Üzerindeki gri t-shirt'ün önünde bir özel üniversitenin adı İngilizce olarak yazmakta idi. Bembeyaz kolları ve sivri dirsekleri hani neredeyse beyaz plastik çatal bıçakların gövde kısımlarını andırıyordu.

Yüzüne dikkatlice bakınca Bernardo Bertolucci'nin *the Dreamers* filminde Eva Green tarafından canlandırılan Isabelle karakterini anımsattığını fark ettim. Bahsettiğim şey fiziksel bir benzerlik değil, hal ve hareketlerinde, mimik ve jestlerinde mevcut bir benzerlik idi. O kadar ki birden kafamın içinde Jimi Hendrix - *Third Stone From The Sun* çalmaya başladı desem yalan olmaz. Birkaç dakika olduğum yerde dikilip fotoğraf makinesini kurcalar gibi yaptıktan sonra kendi kendimden rahatsızlık duydum. Bir anda kendimi Nabokov'un *Lolita*'sındaki Humbert Humbert ile özdeşleştirmiştim. Evet belki kadın Lolita olarak nitelendirilemeyecek kadar genç, ben de Humbert Humbert karakteri kadar yaşlı değildim ama gözetleme işini abartmayı pek sağlıklı bulmuyordum. Ayrıca kendimi bir Nabokov karakteri ile özdeşleştirecek olsam bu, Humbert Humbert değil de *Lujin Savunması* kitabının kahramanı Aleksandr İvanoviç Lujin olurdu.

Kafamın içinde uçuşan düşünceler ve bir anda meydana gelen çağrışım anaforundan bunalmış ve bitkin

bir şekilde olduğum yere, çimlerin üstüne oturdum. *Third Stone From The Sun* şarkısını, tamamını tüm dikkatimi vererek dinlemek üzere açtım. Yüzümü denize dönüp suya ve yoldan geçenlere bakarak şarkının bitmesini bekledim. Şarkı bittikten sonra seminere geç kalmamak için yerimden kalktım ve iki-üç adım yürüdüktan sonra bir anda geriye dönüp yerde oturan kadına doğru kendimden emin bir biçimde ilerlemeye başladım. Yürürken bir yandan da fotoğraf makinemi çalıştırmış, diyafaram açıklığı ve örtücü hızı ayarlarını yapıyordum. Kadının önünde durup elimle selam verdikten sonra kendi kulaklıklarımı hızlıca kulağımdan çıkardım ve onun da kulaklıklarını kulağından çıkarmasını bekledim.

Kadın şaşkın bir şekilde selamıma karşılık verdikten sonra hızlıca lafa girip gülümseyerek; "Size bir şey soracaktım; ulaşmaya çalıştığınız giz basitlik mi? İnsanı en karmaşık bü-yüden daha fazla etkileyen uyumlu basitlik mi?"* dedim. Daha sonra ise utanmadan sıkılmadan, hatta kendimden pek beklemeyeceğim bir şekilde kadının cevap ya da tepki vermesini beklemeden yüzünün aldığı ifadenin fotoğrafını çektim. Tam kendimi ifade etmeye hazırlanı-yordum ki arkamdan bir ses "Ablaaa, abla bak sonunda amuda kalkabil-dim!" diye bağırды. İki ayağı üzerinde durmaktan pek hoşlanmayan yeni yetme ergen sonunda kendi evrimini tamamlamış ve iki ayak üzerinden iki eli üzerine geçiş yapmıştı. Gerçi ayaklarını henüz dimdik tutamıyordu, bacaklarının arası bir hayli açıktı ve bacakları sağa sola doğru hareket ediyordu ama ben o kadarını dahi beceremediğim için çocuğun bu muvaffakiyetinden etkilenmiştim.

Çocuğa gülümseyerek; "O şekilde yaklaşık otuz-kırk dakika daha dura-

bilirsen güneş bacaklarının arasın-dan batacak!" diye seslendim.

*Vladimir Nabokov - *Lujin Savunması*'ndan bir alıntı

Gelecek sayımızın konusu,
“**kadınların mücadelesi, erkeğin krizi.**”

Bu konuyla ilgili yazı, çizim ve fotoğraflarınızın *de/da*'da yayımlanmasını isterseniz, eserlerinizi lütfen **7 Mayıs Pazartesi** gününe kadar irmak@de-da-dergi.com adresine gönderin.

Saha araştırmasına dayalı yazılar için telif ücreti ödenecektir. Fikirlerinizi yukarıdaki E-mail adresine gönderebilirsiniz.

Mika Home

Fabrics • Interior Decoration

ADRES: INSIRAH CAD. ANADOLU APT. B BLOK K.1 D.1 BEBEK TEL: 02123515443

www.dedadergi.com

